

# ספר ההשלמה

על מסכת ברכות

לרבנו משולם בר' משה בר' יהודה ז"ל מבררשי

אחד מרבותינו הקדמונים ז"ל

העתיקו הרב ר' מנשה גראסבערג מכתב היד הנמצא בבית אוצר הספרים בהמבורג  
ושם עליו הערות אחדות

ויוצא עתה לאור בפעם הראשונה ע"י

מנחם מנדיל שחור

יליד ווילנא, המתגורר כעת בק"ק וויסבארען.

עם מבוא, הערות ותקונים נחוצים

מאת

חיים בראדי.



ברלין, תרנ"ג.

בדפוס צבני הירש בר' יצחק איטצקאווסקי.

KAUFMANN  
DÁVID  
KÖNYVTÁRA

*B. 219.*



# ספר ההשלמה

על מסכת ברכות

לרבנו משולם בר' משה בר' יהודה ז"ל מבררשי

אחד מרבותינו הקדמונים ז"ל

העתיקו הרב ר' מנשה גראסבערג מכתב היד הנמצא בבית אוצר הספרים בהמבורג  
ושם עליו הערות אחדות

ויוצא עתה לאור בפעם הראשונה ע"י

מנחם מנריל שחור

יליד ווילנא, המתגורר כעת בק"ק וויסבאדען.

עם מבוא, הערות ותקונים נחוצים

מאת

חיים בראדי.



ברלין, תרנ"ג.

בדפוס צבי הירש בר' יצחק אימצקאווסקי.





## הסכמות גאוני זמננו ומכתביהם אל המו"ל.

ב"ה. הספר השלמה על מסכת ברכות אשר עדיין לא היה בדפוס זכעת רוצה כהו"ר מנשה גראסבערג נ"י<sup>1</sup>) להוציא לאור הדפוס, הוא מצוה גדולה לסייעו ולתמכו, כאשר שידוע שבעל השלמה היה מגדולי ראשונים בזמן הראב"ד ז"ל. — פה ק"ק המבורג שנת תרמ"ט לפ"ק.

אליקים געמשליק שלעזינגער.

<sup>1</sup> כאמור במצוה (לד XVII) להט סכ"ג ג"כ להוילא את הסלמה לאור זאס"כ זכר לי את כס"י. המו"ל.

ב"ה. אחרי כי יודי וחביבי הרב הצדיק וכו' מוה' אליקים געמשליק שלעזינגער נ"י רב בקלוז דק"ק האמבורג יע"א, יתן יקר סהדותו שהספר השלמה חיבר אדם גדול, וגם ראיתי בספר הנ"ל איזה דברים והוטב בעיני ב"ה, ע"כ מצוה גדולה לסייעו ולסעדו את המוכ"ז היקר ר' מענדיל שחור נ"י כדי להוציא ב"ה את הספר הנ"ל לאור עולם ע"י הדפוס, ואקוה בזכות שיגדיל תורה ויאדיר נוכח ב"ה לישועה במהרה.

ולראיה בעה"ה, פה בערלין, יום ה' כ"ד טבת תרנ"ג לפ"ק.

היושע בן הגאון מוה' צבי הירש ז"ל אויערבאך.

מלפנים אנדק"ק פלאצק כעת חופקהנ"ל.

בעזרה, יום א' תרומה התרנ"ג.

כבוד הרבני הנעלה מוה' מענדיל שחור נ"י, שלום וכל טוב!

קבלתי מכתבו בצרוף קונטרס לדונמא, חידושים מאחד מגדולי הראשונים (רבינו משולם בעל "השלמה" ז"ל), ומבקש ממני הסכמתי, המחבר א"צ

לשום הסכמה, ואם להסכים שהדברים הם דברי רבינו הנ"ל, לא אוכל להעיד מה שאין ידוע לי בעצמי. והנני יוכל ליתן לו ברכתי שיברכהו ה' שינמור הרפסתו כבי טוב והצלחה. אמנם הספר צריך תיקון גדול כי רבו השיבושים וראוי להניחו היטב. והנני דו"ש ירדו

שמואל בהרב מוה' מאהליווער.

ב"ה יום ד' ר"ח שבט תרנ"ג לפ"ק, לייפציג.

שוכט"ס להרבני המופלג וי"א וכו' כמהו' מנחם מענדל שחור נ"י.

מכתבו היקר בצרוף איזה עלים מספר „השלמה“ אשר בדעתו להוציא לאור עולם כ"י מרבינו משולם אחד מגדולי הראשונים אשר היה בזמן רבינו אלעזר מגרמזא (בעל הרוקה), ורבינו אלעזר ממיץ (בעל ס' יראים וכו') בא לדי, וחדאי נפשי לקראתו, רק ישים נא כבודו עיני ולבו עליו לנקות הכ"י מחרולי הטעות, כמו שראיתי בצד 8 כלי קופסא כצ"ל. ובצד 9 בהאי שעתא ודאי רמינן וכו' ומדקאמר רמינן ליה ולא קאמר רמינן מיניה וכו' כצ"ל. כל זה ראיתי בחפזי, ויען כי חביבין עלי דברי גדולי הראשונים, אמינא לפעלא טבא יישר חילו לאורייתא, וחפץ ה' בידו יצליח, כנפשו ונפש מכברו

שמעון הלוי איש הורוויץ.

בעה"י, פראנקפורט דמיין עש"ק יתרו תרנ"ג, לפ"ק.

שוכט"ס. לכבוד התורני מוה' מנחם מענדל שחור נ"י בעיר וויסבאדען יע"א.

אם הכתב יד אשר ת"י וברצונו הטוב להביאו לבית הרפוס הוא מרבינו משולם זי"ע אינו צריך להסכמה לא מדידי ולא מרכותי, כי מי לא יכיר פרשת גדולת המחבר הזה, ואין ספק כי כל צורבא מרבנן ישמח לקנות חיבור יקר ערך כזה ולהניח ברכה אל תוך ביתו ולהתענג בדשן נפשו ולתמוך ביד המו"ל כאשר לאל ידו. הכ"ד דו"ש

הק' שלמה זלמן ברייער,

שומר משמרת הקדש פה הנ"ל.



בס"ד. האלכרשטאדט, יום א' ה' שבט תרנ"ג לפ"ק.

שלום וברכה להתורני היקר כמוהר"ר מנחם מענדל שחור נ"י כעת בעיר  
וויסבאדען.

דברי גדולי הראשונים אין צריכין חיווק והסכמה אפילו מגדולי דורנו  
אף כי מקטון כמוני ע"כ לא אוכל לעשות רצון כ"מ. אמנם זאת יעשה  
יביא עדות נאמנה כי החיבור אשר בדעתו להדפיסו יצא באמת מיד רבנו  
משולם זצ"ל וישגיח על הדפוס שלא יצא דבר שאינו מתוקן, ואו בלתי  
ספק כל אוהבי תוה"ק יסמכו יד המו"ל וישמחו לעסוק בתורת אדם גדול  
בענקים. כ"ד דוי"ש ושי"מ

הק' אביעזרי זעליג בלאאמ"ו מהריצב"א זלה"ה אויערבך.

בעזה"י, יום ד' כ' מנחם אב תרנ"ג לפ"ק.

שוכ"ט לכבוד הרבני מוה' מענדל שחור נ"י פה.

אחדש"ה הכתבים והנדפס קבלתי אכן לא אוכל ליתן הסכמה להדפסת  
ספר א' מגדולי הראשונים. אבל אקח הס' לפי המחיר שיושת עליו. ואסיים  
בברכה.

הק' עזריאל הילדעסהיימער.

ב"ה. לונדון, יום א' י"ז כסלו שנת לראו"ת ט"ב לפ"ק.

שוכ"ס. לכבוד התורני כהר"ר מנחם מענדעל נ"י. שמחתי לשמוע  
שבדעתו להוציא מאפילה לאור את ספר ההשלמה של רבינו משולם על  
ברכות, ואין דרכי כי לא נאה ולא יאה לבא בהסכמה על ספר של אחד  
מגדולי הראשונים ואני אקח אי"ה בל"ג כרך אחד בצאתו לאור כפי המחיר  
דברי המצפה לתשועת ה'  
אשר יושת עלי.

הק' נפתלי אדלר הכהן.

חונה בק"ק הג"ל והמדינה יע"א.

## ראש-דבר.

מחבר הס' הזה, הרב הגדול אבי כל יושב באהל התורה<sup>(1)</sup> ר' משולם בן הרב ר' משה<sup>(2)</sup> ב"ר יהודה ע"ה מבדירש היה חוטר מגזע משפחה רמה ונשאה

(1) שערי ליון לר"י לאמ"ש שהיה מנכדיו.  
(2) כן הוא הנכון וכן הוא גם' צ"ת הנמירה (דפוס וין דף י"ז ע"ב וי"ט ע"ג), ובסדר הדקות וסה"ג (מערכת גדולים אות נ"י) ולא ר"מ בן יהודה (ראה אה"ס לאצ"י ערך "השלמה"). והיה גם' ר' גשלים בן משה אשר הוא הנזכר בפירוש לר"י דפוס קושט' דף ס' ע"ד שהשיב לאמ"י ר' נחמיה, ואצ"י ר"י היה בן אחיאל והיה נועיר ומגלגל (ראה ערוך ערך לל). ולולא דמסתפינא הייתי אומר כי כל התשובות הנמלאת שם בפירוש נדף ס' עד סוף סדר ד' פרשיות הם לר' משולם וכל המעייין שם היעז ינלא, כי יש להשתעתי על מה שתמוך ומה שבו (לד ס"א ע"א): "ושמעתי שחלקו שני חכמים צדק צמגלל רבינו יצחק צ"ר יהודה ור"ש בן דוד הלוי" הם דברי ר"מ שגר שם, ושם ע"ב "שאלתי אני עמרם ורבינו שמואל הכהן משמו של ר' נתן" וכן מש"כ שם ע"ד: "ואני מנחם אומר" ל"ל צמקום שניהם נשולם. וזה לנו האות כי הדברים המוצאים שם פהם "ושאלתי זאת לרבותי שצורמטא ואמרו מוטב להפיער וכו' צורמטא אמרו משום רבינו יצחק וכו'" הם מוצאים אות צאות צמרכי ס"ד דמגלה משמו של ר' משולם, ואשרי הדברים האלה יוצגו לנו על נקל דברי הפירוש שם. ר' משולם זה היה גם' פייטן, והוא כתב את הפיוטים: סגולתי מלוכה ארתיך (אהבה צעלה ז' צמים, כופה: את האהבה, ובראשי המרחים: משלם צר משה"); איש אומן קנול ונוקם צמפלים (צמרח טוה מראשו ועד קומו וכי"ס: מי ריזו קיס לעולמים וחתום "משלם חזק"); אולי את היוגר לשבת חמונה "אפדת אהלי רוס לעכו"ן" ע"ס א"צ מרובע ומיוקד עה"פ מלכים א' כ"ט, י"א ומכיים "ומהללים לשם מפארתך" (ראה לויץ לב"ס. ד. ז. פ. דל 161); "אלות יד" (ראה ה"ל ז. פ. ד. י. דל 192 וראה עוד נחלת שד"ל צאורכ טוב לה"י צרליכר והאפמאן שנת 1880 דל 60 ת' השם "משלם"). והוא מי צמנת ד"א חת"מ (1080) ולפי השערת רש"ל ראפורט (חולדות ר"כ דל 42) עליו כון הערוך צמלות "המורה נועיר ומגלגל". והוא הוא אשר "שאל את פי אריות יושגי ירושלים עיר הקדש" אם אונגרים והשיאנו צר"ה (שצלי הלקט הולאת צובר סי' רפ"ו וראצ"ן דף ס"ט ד') והוא אשר "שאל שאלים נועיר הקדש" אם מצרכין על הסדק צליל יר"ט שכל להיות צמו"ש (ראצ"ן דף ע"ט צ'; עיין חולדות רבינו נתן לרש"ל ר"ט דל 41 הערה 37). וראה דוד"ן לר"ה ווייס ס"ד דל 16 ששער כי היה מי נויר אחרי זמן הגאונים, אחרי כי הר"ב צעל הערוך מציאו, ולנו חין כל ספק שמי צמון רבותיו של רש"י כי שאל מנחם כנ"ל. — והנה צמחור



בישראל, אשר היו בה "אצילי הארץ ועמודי עולם. אשר העתיקו הרבה מספרי החכמה על פיהם" (3) וקראו אותם על שמם בראש העתקותיהם" כדברי ר' יעקב בר מביד (4).

אביו רמב"י היה התן ר' משולם בן יעקב (5) מלוניל (6) אבי חמשה בנים גדולים בתורה (7) ר' יוסף, יצחק, יעקב (8) ר' אהרן מלוניל (9) הרא"ש

ויטרי מוצא ג"כ חכם אחד בשם ר' משולם (279) וגם תלמידיו מוצאים שמה שאמרו דברים בשמו (277 גם 280), והמוצא שם (לד 40) בשם "רבינו משולם הגדול בחסידותיו" צענין הזכרה על המים שצחך הסעודה מוסכים עם דברי צעל "ההשלמה" נספרו שלפנינו לד 32, רק שהדברים בחסידותו מנוצחים יותר. ומכאן קצת ספק כי ר' משולם הזכר צ"ו הוא צעל ההשלמה ואולי נעחקו דבריו האחרים המוצאים בשמו ומס' ההשלמה על פסחים (ראה להלכה לד XIV הערה 23) יען כי כלם יקובו על עניני ל"ט. ויש עוד לציין זאת, כי אולי הוא ר' משולם בר יעקב מלוניל, אשר כתב חסידות ג"כ, ראה לקמן סוף הערה 6, ואולי הוא רבינו משולם בר קלוגימוס אשר חסידות אחרת ממנו נדפסו בס' חסידות גאוניס קדמוניס דפוס צרלין (הולדת קאסל) סי' ס"א-ס"ב ואשר תלמידיו מוצאים ג"כ בספרי הראשונים (ראה דברי הס' מיללר בתלמוד על דבר חס' ר"מ צ"ק (בס' דין וחסדון לבית המדרש לחכמת הטריות צרלין 1893 לד 4). ובחמשת מלחמי שהסכים ר"י מיללר הג"ל (בספרו חסידות ר"ק מלוקח לד 3) יחסוב את תלמידיו ר' משולם שצנעבור ויטרי לתלמידיו ר' משולם בר קלוגימוס. (3) ראה להלכה בהערה סי' 8.

(4) מנחם קנאות לר' אבא מארי לד 85.

(5) כ"כ בהקדמת ר"י אבן תנן לר' מוצא הלצות: "המורה הטורה, נר מורה ותורה, הרב הגדול המסיד הקדוש רבינו משולם נר"ו בן החכם הישיש ר' יעקב ז"ל" וכן הוא גם בס' שערי ליון. וטעות הוא ביד צעל בס' קולת הדורות שכ' "משה משולם" (ראה לונץ צ"ע לר"א גייגר Wissenschaftliche Zeitschr. für jüdische Theologie כ"ב לד 310 הערה מ"א).

(6) החכם הזה נכסוף נכסף, "לספרי החכמות אשר חזרו הגאוניס, וכפי יכלתו קצו ורצו והעמיק (צין) מחכמת התורה ומחמת הלשון ומחמת האמונה וספרי המלכות וספרי המוסר ומשלי החכמים ומחמת כקן ידו לכל סמורותיהם, ובגבורת שכלו ועולם כמו הבין דבר מתוך דבר והוליא ענין מענין, והוא גם הוא הוליד ילדים צושלי החכמות ועיניי המדות, ופתח שערים דררכי היראה והמוסר, הגיה בהם חסדו ויישר מעקשות דרכיו". (ר"י אבן תנן בהקדמתו לחומת הלצות הולדת סלולקי דף א' ע"ג). ועל ידי השמלתו נעסק הספר חו"ה ור"י א"ת העמיק את שער היסוד ע"פ מלתו. וכתב גם חסידות על שאלות צעניי דם ודין (ראה בס' המדמות דף רל"ט ע"ג), ונפטר בשנת תתק"ל. עיין דותויו Ltbl. d. Or. I, 760. — (7) מנחם ר' צנימין דף ס'.

מלוניל<sup>10</sup>) ושניהם, רבינו משולם הגדול וחתנו רמב"י, היו רבותיו של הראב"ד בעל ההשגות<sup>11</sup>).

רמב"י היה חכם גדול בחכמת התורה וגם מחכמות אחרות לא הניח ידו. הוא ורי' ורחיה הלוי ז"ל בעל המאור, נחלקו במגדל לוניל מרבין התורה" כאשר העיד בנו בהקדמתו לספר ההשלמה, אשר הו"ל בראשונה מורי הרה"ח ר"א ברלינר נ"י באוצרו השוב לשנת 1876 ע"פ ב"י אשר מצא ברומי והדפיסה שנית הרה"ג ר"י לובעזקי בראש ס' ההשלמה למס' ב"מ, וכבר אסף הח' לובעזקי את כל הנוגע לתולדותיו במבואו צד VI—VII.

<sup>8</sup>) עטור דף ל"ו ע"ג. לדעת קלט הוא ר' יעקב הנזיר המונח בספרי הראשונים. לובעזקי צנזר דף V.

<sup>9</sup>) נזכר בשטה ונקובת למס' כתובות ס"ג דף ל"ה ע"ב ובהשגות ונהר"ם אלאסקר על ס' האנונות. ועשות צדי בעל קורא הדורות שב' טה"ס "בן רבינו יסומן הכהן". והר"ם ואחיו ר' אהרן ולוניל נזכרים שניהם בהגרת המוסר לר"י אהרן מצון (הו"ל ס' רע"ט, צרלין תר"ג) דף 6 (וראה עוד שם דף 11) ור' אהרן זה הוא אשר שאל ממנו הראב"ד (תמיים דעים ס' טו) וילא עם בית דינו לריב נגד הרמ"ם על שגשו צבצוד הרמב"ם ומכתבו לרמ"ם צענין זה הסמו נדפס צפ' טעם זקנים לר' אליעזר אשכנזי דף 66—70 וראה שם צנזרו דף VIII. ונפטר בשנת תתק"ע כעדות בעל שבת יסודם צסוף פשזו דף ע"ו ע"ב וחולס צספר הקבלה לר' אברהם צר שלמה (צסדר הסמנים וקירות הימים להס' ר"א קייצואיר דף 103) ונלחמי כתוב סר"א נפטר בשנת ד"א תתקס"ה. אכן לדעתי נראה נוסחת הס"י עקר ול"ל "המפולפל" ולא כמו שתקן הס' ר"א קייצואיר "מלוניל", ור' אהרן זה הוא הוא "ר"א המופלג" הנזכר "צקור זכר לדיק" לרב יוסף בן לדיק (שם דף 94), וחסת תתקס"ה ל"ל תתקס"ה.

<sup>10</sup>) נזכר בכמה ונקימות צספרי הראשונים ורבים הסליטוסו צרצבו אשר צר יחיאל ועשות היא צידם. ור"ם זה כ' עליו הרצ ר' צנינין בעל המסעות וז"ל: "ר' אשר הסרום הנפרם ועניני העולם ועונד על הספר ללמוד ימים ולילה ונחננה ואינו אוכל צטר והוא חכם גדול צחלמוד והרצ ר' נסה גיב". והוא חצר ס' המנהגות ונה סמולא צחשו' רצצ"ץ (דף ל"ד ע"א) שם' המנהגות חצרו "ר' נחולס צן סאול" אינו כן כנע"כ צפ' ארמות מייס דף כ"ט ע"א ובכל צו ס' ר' וצצר גם ס' הלכות יו"ט (תמיים דעים ס' ק"כ) אם איננו חלק ומס' המנהגות. (עיין אדותיו לונן צמכ"סע לגייגר ה"ל דף 311 והלאה; לובעזקי צנזרו דף XII—X). חסוצה אחת לר' אשרי צענין צרחת סלל אם היא לצטלה או לל נדפסה צנחזור ויטרי דף 195.

<sup>11</sup>) תמיים דעים צכ"ט; צ"ג "המגידי" לשנת תרכ"ג גלין מייצ דף 334; לובעזקי צנזרו דף VI.



בנו ר' משולם<sup>12</sup>) הוא מחבר ספר ההשלמה. כונתו בספרו זה היתה "להשלים הלכות הרי"ף ז"ל אשר קצר דבריו מאד והיתה מגמתו, פעם לחזק דבריו ופעם לתמוה עליהם". ובדבר הזה הראה ר' משולם לדעת כי רק האמת נר לרגלו ואור לנתיבתו. הוא אהב את הרי"ף וכברו בכל לבבו ובכל נפשו, ויאמר עליו, "כי דבריו אינם צריכים חווק" כי חוקים תמה וכל הרוחות שבעולם לא יזיוום ממקומם, ובכל זאת לא העלים עין מחסרונותיו המעטים הנמצאים בספרו, כי כל אדם עלול לשגיאה, ויאמר: "מה שב' הרב אלפסי ז"ל אינן נראין דבריו". ולא רק על דברי הרי"ף אמר ככה, כי גם על דברי שאר הראשונים פלפל ברוח מבינתו ויסתר את כל הבנינים אשר בנו, ועל הראב"ד כתב כי "דבריו אינן נראין כלל ודברי תימה הן". והוא לא מגאווה וגדל לבב אמר כן, כי באמת היה ר' משולם שפל רוח וענו מאד, וכתב ע"ע בהקדמתו כי "מן הנכבדים הקלים אשר ברא השם" הוא ואיננו כדאי לפלפל בדברי הרי"ף ז"ל, אבל הוא בקש את האמת אשר אהבו יותר מכל, ולכן לא יכול להחנות לשום איש ולקבל דברים אשר לא ישרו בעיניו. ויאמר בסוף הקדמתו: "ואמנם אין בדעתי למשכן עצמי לא על דברי הרב אלפס ז"ל ולא על דברי הרמב"ם ז"ל אשר און וחקר תורת משה רבינו רק לפי עניות דעתי לברר האוכל מתוך הפסולת ולהוציא קמה מתוך הסלת". רבנו משולם נולד סביב לשנת 1190 והער על זה. כי הרמב"ן יכנה את עצמו בסוף מכתבו לר' משולם<sup>12a</sup>) בתאר "תלמידך", והוא, הרמב"ן, נולד בשנת 1195<sup>13</sup>). כאשר גדל ר"מ והיה לאיש עמד בראש ישיבה גדולה ומפוארה, אשר היו בה חכמים רבים ועצומים. אחר מאלה החכמים אשר שתו בצמא את דברי ר"מ, היה ר' ידעיה הפניני בעל "בחינת עולם", והוא תאר את ר' משולם רבו, את תכונתו, את הלך רוחו ואת אופן למודו וגם את ישיבתו הגדולה בספרו המכיל את פירושו על מסכת אבות ועל מאמרי האגדה אשר בסדר גויקין והנמצא קעת כבעה"ס לממשלת ספרד במרריד (Escorial) ואלה הם דבריו<sup>14</sup>):

<sup>12</sup> ראה Ltbl. d. Or. I, 760.

<sup>12a</sup> ע' יסודין ס"ז לך 116—113.

<sup>13</sup> ראה מנצח ס' ניינזאלי צנה"ע. Revue d. Et. Juiv. חלק XX 48—244 הדפס גם בהערת עזריה (צקרה) על ידי ידי סכנז סד"ר יחזק שלמה סוכס בהוספה ל"המגיד" לשנת 1890 גליון 31.

<sup>14</sup> ראה Revue ע"ס; המגיד, ע"ס. את הספרות אשר הוסיף ידידי סג"ל הדפסתי צננו.

... ואני הצעיר לא ראיתי כל יושב אהל לא ראיתי להאי שמעתא בלתי היום וקמתיה מסברא כאשר נכנסתי לפרסם גן עדן הרב רבנו משלם שר וגדול בישראל בעיר הגדולה לאלהים נחלת צבי לכל ארץ אחרת כי שם נמצאו חכמים מחכמים אנשי השם בכל חכמה ומדע והמה ראו מעשי ה' ואותותיו אות אמת לא יתנכרו ויודעי בינה לדעת מה יעשה כל איש ישראל להתנהג בפרישות דרך ארץ ובכל דבר שבקדושה והמקום גורם אדמת קדש היא ליושב עליה זרע קדש הוא מצבתה ומושב העיר אב לכל הנצבים שם ונחה עליו רוח יי' ויראתו על פניהם לבלתי יחצאו עוד כי שם בחר לו יה מקום חמד לשבתו ויפגעו בו מלאכי אלהים וכי יעלה הפורץ בימיהם אדם אחד מאלף ולא ירא אלהים נכית ליה חויא בסיליא דלא מבע דמא והוא יהיה פרא אדם ישראל מצויין בתוך עמיו בקנאו את קנאתו לאלהיו עליו כל נשיא בהם וישראל פגום הוא חתום בצרור פשעו ונכדל מקהל הגולה ולא יחמול ולא יחסה איש על קרובו ואת אחיו לא הכיר על דבר המשפט למשמרת לאות לבני מרי וכל איש אחריו ירא לנפשו אחר מותו הולך נכוהו. ויהי חתת אלהים למרחוק להשמעת אזנים ויראתו על העם המתאווים המטים עקלקלותם ולא יעבטון ארחתם ולא ייודון עוד כל ימי הזקנים סנהדרי הגדולה. כמו תבן עגלה שופטים בארץ כלם קדושים ובתוכם ה' ושפטו את העם לרחוק ולקרוב משפט צדק והרשיעו את הרשע וענשו אותו הן למות הן לשרושו ויחרם כל רכושו והנשארים ישמעו ויצאו לבם ויחרדו היא העיר הגדולה רבתי עם גודרי פריץ צדק ילין בה וריקנין שבהם אשר ראינו בתורה אנשי מדות שכלם מתאימות. והעת נחרבה העיר ההיא ואת כל שללה יורד הדרה והמונה ראיתי רשעים קבורים וכאו ויצאו אנשים בני בליעל מן החורים אשר התחבאו שם עד עתה ורכו פריצי עמנו ויוסיפו בני עולה לענות נפש כאשר בתחלה לפני הוסדה והחמס קם בתוך חנפי לב ישימו אף בין איש ובין אחיו ויתגודדו כמשפטם כמשפט הראשון ויכו איש את אישו באגרוף רשע ולא נמצאו בשער מוכיה והנער ירהב בשישישם חכמה והנקלה כנכבד ושעשע יונק ועולל מצויין כי מתו האנשים הרודים בעם וישתבחו בעיר ובשאר המקומות אשר כן עשו והישר בעיניו יעשה איש ואיש ולהטיב לא ידע ויוסיפו לחטא זה בכה וזה בכה. ומן אז נלכדה העיר ונסגרה ביד אויב ביד אדנים קשה ונשטו הבתים מלאים כל טוב ולא ידעו עוד הולכי על דרך איה בית נדיב לעשות בהם צדקה ומשפט נתיבו עוה כל הנותר לחיים מחויב לבכות ולתנות אחת בשנה



ונהה נהי נהיה על חרבן העיר ירושלים הקטנה שרתי במדינות מנהון מלכי מנהון הפרכי העיר מכלל יופי המלאה החרבה כי כל העת אשר עמדה על תלה ועל מכונתה שם העיר מיום י"י שמה אין פריץ ואין יוצא ברוכות קריה מטה אשורו מני דרך ישר והאמין ב"י כל עם הארץ וישען באלהיו ויהי בימי שפוט השופטים האיש עניו גדול וכבודו בתוכם ונשיא בית אב ולרב הרבו נחלתו ומעלה יקרה נודעת לו ושאלו לו<sup>15</sup>) אך המלכה כי לו יאתה<sup>16</sup>) על היותם מתעסקים בצרכי צבור העושים במלאכה מלאכת ה' והוא היה מתעסק בחפצי שמים ובתורתו יהנה יומם ולילה לא ירום ולא יצא פתח ותהי עליו שם יד י"י ושרת בשם אלהיו ודורש אל המתים לקברות ויכלו קברות התאוה וירד העיט על הפגרים וישב אותם ויעירם משנתם להחיות את נפשם ולא ירדו שחת בימיו יושע יהודה וישראל בערבה בהר ואליו ישמעון הגוי כלו כטוב לו ותפקחנה עיני הדור דור שכלו זכאי כהשמע דבר המלך ודתו ושבו בנים לנבולם להאמין אמונת אומן איש בשם אלהיו. ואם ימצא תלמיד מקדיה תבשילו ונסרחה חכמתו כי ירט הדרך שונא לו תכלית שנאה ועבר עליו רוח קנאה ולא ישא פנים לתורה ולרשע אמר שריא ליה מריה לפלניא והנה כתר מלכות צא ממחיצתי מה לך לספר את חקי האלהים ואת תורתיו ואוריתיה מרתחא ליה ליסרו כמשפט באח מבווערת לא יוכל להתאפק אח לראש רשעים יחול וייחל עד בוש ולא יוסף ראות פניו עד שובו מדרכו וחיה. ונקרא שמו בישראל עיר ועיר מדינה ומדינה גלוי לכל הכם לב המבקש למצוא דברי חפץ להיות עתידים לבא לפניו הבכור בכבודתו לדעת חכמה ומוסר כי נדבה רוחו אותו ללמרם ספר בלא כסף ובלא מחיר ובלעדיו לא ירום איש את ידו ועל פיו ישק שפתים ובתוך הבאים באתי אל ביתו ראות פניו ועליתי במעלות סולם חכמתו כמה מעלות היו בסולם. ואני בבאי אל בית המלכות בית מדרשו הייתי נער רך בשנים בן חמש עשרה שנה לתלמוד עם שארי בחורי חמד רבים ונכבדים גדולים ממני לימים הבאים לחקור ממסך חכמתו לשנות מי באר לרוות צמאם כי עיפה

<sup>15</sup> צכדע"י (Rev. d. Et. July.) צלח פס תלת "ל"ז חסר לא חדע לכונה. (כ"ג.)

<sup>16</sup> סד"ר כ. הסיף פס סגן השאלה וחס"ז צלו עוד סגלות "על יתסה" סאין לכן צאור ונ"ל כי סחי סגלות סאלס ט"ס סן, כי ססופר סכפיל צנגס סח סגלות "יתסה על", חסר סכאזינס סיל סוף ססאנר "כי לא יא ס ס" וססניס רשזיס ססאנר ססמוך לכ "על סיוחס מתעסקים" וכ". (סכ"ג.)

נפשם לאו צמא למים וארחתי להכרה עמהם וירדתי לנגו ללקוט פרה שושן בשמים ראש אריתי מורי אכלתי יערי ויאורו עיני כמעט הדבש כי טוב למאכל ואראה מראות אלהים בהנהגת הרב כיצד סדר משנתו ואיך היה שונה פרקו לתלמידים כי פיו המדבר והם יחרישו וישומו יד על פה עד כלה לדבר ולבאר להם כל הצריך בעומק ההלכה או ראה ויספרה הפטיש החזק יפוצץ סלע לחצב להם בורות ויפוצו מעינותיו הוצה להשקות את הגן. ומי כהחכם ברור ההוא עד צרפת יודע פשר דבר מלבו כמוהו בכל התורה שבעל פה בכל גדר וסיג היוצא ממנה ויגיד סתום מן המפרש וכל רו לא אנס ליה כי הוא לא היה מביט בספר ובפירושו כי חכמתו עמדה לו והלכה היתה באשר הוא שם ונכנסת עמו במרחץ ואם נשתכחה מישראל תורת אמת אשר היתה בפיהו יכתוב לו מלכו רבי תורתו וכחרר לבו הכינה וגם חקרה היא אוצרו. כשמו כן הוא בארץ ישולם משולם (כצ"ל) שמו ושלמה משנתו ולא נתעלמה ממנו ההלכה ולא היה צריך ללמד לאדם מפי ספרים ולא חלק לו בבינה אם לא מלבו זוכחו (צ"ל זו כחו) לאלהיו לבאר מערכות אלהים חיים ולהכיץ מצבת משמרת למשמרתו והוא יגלה און אנשים את החקים והתורות ושמרו דרך יי. ובתחלת עיוני בהכמתי לפניו צעיר אני לימים בער לא ידע ולא ראה לבי חכמה ודעת ואבוא היום אל העין עין הבדולה ומשיכת חמדתו תחת התפוח סנור במשניות כסף בתוך התלמידים אשר העמיד לפניו רבים יחכמו לדעת הויות אבוי ורבא ומעשה מרכבה ואופן ענלה והייתי צריך ללמוד הגרסא ביני לבין עצמי בבקר השכם לפני בא הרב ופתח בשמעתיא כי לא נסיתי ללכת את חכמים ולא אוכל לעשות דבר לרגל המלאכה אשר לפני המלאכה מרובה ועמל היא בעיני לקבל הסוגיא והקושיות והתירוצין והתוספות שמוסיף מלבו תלי תלים על כל קוץ וקוץ ולא נכון לבי עמי לקבלם בימי הילדות בפעם אחת ולא ישוה לי כי התלמידים בשונם מה ששמעו ממנו הם צועקים ותבקע הארץ לקולם קול רם קול גדול רב ועצום לא יסף עד קמא מתיבתא לעת האוכל וילכו התלמידים איש לאותליו וסערו לבם וישבו לאכל לחם וכל עת יעמדו יחד ואיש באחיהו ירבקו ולא ישמע האחד את האחר ותהום הקריה מפני הרעש כי רבים אשר אתנו הוושבים לפניו במלכות לא יחשו ולא יחדלו הקולות במקום הקדש מקום מנוחתו ולא ישיחו לפניו שיחה בטלה ואל ישעו בדברו שקר האישי. ואם תשאל השואל אחרי דברו על הדבר הקשה ובמופלא ממנו



ידרוש וישאלו בשובו לפניו כפעם בפעם החכם יענה הדבר ומשיב כהלכה לשאול דבר מענינו פעמים שלש עם נבר<sup>17</sup>) וילמדם עד יורנו על שאלתו דרך זו ילך וישמע האמת ממי שאמרו ואם לא ישאלו אין הבישן למד ולא ידע ואשם כי לא יוכל<sup>18</sup>) חסרונו להמנות עוד והיה צריך עוד אלהי כל היושבים לפניו קרואים והולכים לתמם לכון בדבריו ולא יפנה לענין אחר ולא ילך בעצלתים ולא ידע שכל לנפשו החלש יאמר גבור אני. ובראותי המנהג ואירא כי עירום אנכי נבער מדעת ומהשכיל כל דבריו בפעם ההיא אשר ידבר קמתי ממשכבי לילה ולילה בקיץ ובחרף שנה שנה ותדר שנתו באשמורת הבקר ונתתי אל לבי ללמוד הגרסא לאור הגרסא בואי לפני הרב הבקר אור זורח השמש וכאשר ידבר ונשמע קולו בבואו אל הקדש בית מדרשו הייתי מביט אל מראהו ומסתכל בדיוקנו ואל נבזה מעלתו מאשר לא הייתי צריך ללמוד הגרסא מאשר כבר ידעתיה ביני לבין עצמי ותהי בפי גורסא דינקותא יתד היא שלא תמוט ולא תשכח בהביטי פני הרב בינותי בדברים לכל היוצא מפיו לא נפל דבר וצפנתי אמרתו בלבי ותקעתיו יתד במקום נאמן וכל ימי עמדתי לפני הרב ואהיה אצלו אמון ימים אחדים הייתי מתנהג עמו על הדרך ההיא יום ויום לימים עוד שבעה ושבעה. ובעון התלמידים וכל הרור ההוא הצדיק אבד מהם<sup>19</sup>) והיתה מנוחתו כבוד בעדן נן אלהים המובטח לו שהוא בן העולם הבא ולא עמד איש בישיבה במקומו אחריו<sup>20</sup>) אל המתים כי כל התלמידים נכרים באו שעריה וכל אחד שב למקומו איש לאשר באהלו וישו התלמידים השכונני באהלים בעירו אחר הבצע וינע להעשיר מלא ביתו כסף וזהב ואין שם כהן מורה צדק ונתפרדה חבילה [ואיש] לבצעו הלכו ועתה לא ראו אור. ואם בריאה יברא יי בארץ חדשה ויתן עז למלכו מלכי צדק ובלע המות לנצח ולא יעלה בחלונו ושנות חיים יוסיף על ימיו ישוב לימי עלומיו

<sup>17</sup>) מלינת הסמוך חיוב ל"ג כ"ט ור"ל נשיב לכל אחד פעמים ושלם. (הכ"ל).

<sup>18</sup>) צדע"י נוספה ספ מלת "על". (הכ"ל).

<sup>19</sup>) צדברים סאלה יש לדעתי הוכחה נעורסת, כי ר' נשלים לא היה זקן מופלג כזן מאלה שנים, כפי היולא נחשבוני הסנים אס נגיס סר' ידעיס מולד צטנות 80—1275, וע' למעלה. (הכ"ל).

<sup>20</sup>) סמן הסאלה סוס נמלל צדע"י ואלוי ל"ל אסחד מן הסלמנידיס סחס מולות אסריו אל הנתיס" סאין לסס מוזן נכון. (הכ"ל).

מדור דור וחי לעולם מי יתן והיה ובא האות והמופת והימים אשר  
 סלך אל יפלו הימים ימי הפיץ בהלו נרו על ראשיי.

מצאצאי הרב ז"ל היתה משפחת בית לאמיש הרמה והנשאה (21) ור'  
 מאיר הכהן מנרבונא גם הוא היה מנכדיו. ר' מאיר זה חבר ס' המאורות  
 על מס' ברכות, ע"ם מועד ומס' חולין, והוא עורנו בכתובים בבית הארון  
 ג"ב בפאריס. בס' על ברכות מביא לפעמים את דברי זקנו בס' ההשלמה (22)  
 וצר לי מאד כי לא יכולתי להשוותו עם כה"י היוצא היום לאור.

ספר ההשלמה היה מונח בכתב יותר משש מאות שנה ואין איש  
 שם עליו עינו לטובה, והנה העיר ה' את רוח איש המעלה, הרה"ג מוה'  
 יהודה לובעצקי נ"י ויוציא לאור בשנת תרמ"ה את הספר הזה על מס' בי"מ,  
 ויערך לפנינו מבוא גדול המפיץ אור על ר' משלם ומשפחתו ועל ספרו  
 הנחמד והנכבד. גם נוספות שתי עליו: פרושים ובאורים כיד חכמת התלמוד  
 הטובה עליו. עבודה גדולה העמים עליו הרב הגדול לובעצקי והמבקרים  
 פזרו לו מלא הפנים כבוד ותהלה על פעלו הטוב (ראה לדוגמה במה"ע  
 "המניד" תרמ"ז צד 60 ובספר השנתי "כנסת הגדולה" בחלק "חזון הספרות"  
 צד 174—176).

חלקים אחרים מס' ההשלמה (23) נמצאים בכ"י המונח בבעה"ס אשר  
 בהאמבורג ומסומן במספר 175 ברשימת החכם רמש"ש (צד 64) (24) הכ"י

(21) כ"כ ר"י לאקיס צספרו טערי ליון לד 41: "זקני סרז ר' נוטולם  
 ... אשר ליקף עם סרז סרז אלפסי ספר הסלמה. וראש נט"כ סס סמס  
 ר"ס צנר טערוטיו (סערס ח"ק) ור"י לוצענקי לד XII—XIV.  
 (22) לוצענקי סס לד XIV.

(23) כנראה מדברי צעל כפתור ופרס (לד 60) סנר גם ספר הסלמה  
 על נוס' פסקים.

(24) אף כי לא נסקפתי אף רגע, כי ספר זה אונס ספר הסלמה  
 לרצינו נוטולם הוא סזכר צאצוררס סל' פסמ, יען כי לטונו סוף מונס לטון  
 ר"ו צהסלמה לונס' צ"ג, צכל זסז צקסתי זסז סמס סיקר ססזס"כ ר"י למוז  
 גס זעמו צענין סזס, כי ספנתי לססיר כל ספק גס מלצ סמרים. וסמס סזס  
 סס צטונו עיין על כל ספר ויסיד לי סמריו לאמר:  
 שלום וברכה לירידי הנחמד נ"י! קבלתי יקרתך גם ס' ההשלמה  
 על ברכות אשר הנני משיב לך היום ואין ספק כי הוא מרי משולם  
 כי דרכו ולשונו הוא ממש כמו בס' השלמה אשר הדפיס הר' לובעצקי  
 על ב"ק וב"מ. ובלתי ספק שמת עינך על הדברים אשר הקדים לס'



הוא על גייל וניר, מחזיק תקל"ד דפים בתבנית פוליו גדול ומולל הלכות  
הרי"ף וז'ל על ברכות, תענית, מגלה, ביצה, ר"ה, יומא, סוכה, פסחים, שבת,  
חולין וע"ו. עם הר"ן והלכות ר' מרדכי בן הלל (וואלף 713<sup>3</sup>) וס' ההשלמה  
על מס' ברכות, תענית ומגלה. בסופו מסקנות הריב"א (לפי השערת רמ"ש  
הוא ר' יצחק בר אשר, הנזכר בס' צור געשיכמע לצונץ צד 31 וברשימת  
כ"י מינכען 140 וגם 317). צד ש"ד ע"ב, סימני הלכות ארץ ישראל  
לר' מרדכי בן הלל על גטין, כתובות וקרושין. צד תצ"ט, תשובות דשייכי  
להלכות אישות ולהלכות שבועות, ושתי הלכות בלשון ערבי עם העתקה  
לש"ע מאת ר' יהודה אבן גיאת<sup>25</sup>) ור' אברהם ב"ר יצחק הרופא וכתוב  
עליהם וז"ל: "אמר ההלכה פירשה רבי הרב יצחק פאסי... הוא פי' אותה  
בלשון ערבי והמרוצה<sup>26</sup>) החכם ר' יהודה זכור לטוב אבן גיאת בארה בלשון  
הקדש בהיותי הנה בנרבונאה. וזו היא אמר אמר לחנוני תן לי בדינר וכו'".  
ואח"כ תבא התשובה הערבית (אשר כבר הוציאה האורה הח' לאנדויער במה"ע  
לעטערבאדע 1877 וגם בהוצאה מיוחדת, ע"פ כ"י באדל.) בצד הימני, ועל הצד

הג"ל הרב הג"ל, כאשר כתבת המבוא שלך. הערותך טובות ונכוחות  
ושמחתי כי ידיו רב לך גם בתלמוד ובפוסקים. לא מצאתי להעיר רק  
כי עמוד 15 שורה 17, ה"פ במו"ל צריך תקון ואולי צ"ל: "וכן פי'  
הרמז"ל, כי כן דרכו להביא את הרמב"ם בשם הר"מ ז"ל. ע' 16 ש'  
4: רבושה, צ"ל כבושה. ע' 25 הערה 2: "ואפשר שהיה תלמיד  
דרכי" משלם" וזה צריך תקון\*). כי ר' משלם היה מאוחר לר' יהודה  
חסיד היינו ר"י די ליאון. אמנם רבי שהוכיר שם הוא ר' יצחק בר  
שמואל. ע"י מ"ש החכם גראם במאנאצין להחכמים האפמאנן וברלינער  
ח"ד ע' 176 גם 204 (הערה 155) ועוד ראה כי ס' זה הוא ס'  
ההשלמה כי מביא בו איזה פעמים את דודו ר' אשר כמו שמביאו  
בס' השלמה לב"ק וב"מ. וכמו כן מביא פה ושם את הרב אב"ד בשם  
דאב"י. — והנני יודך הרו"ש בלב ונפש ש' ז' ה' האלברשטאם.

<sup>25</sup>) ראה דעיינע רונט"ש לקסרי צע"ס דהאונזונג לך 65 הערה 4.  
והוא סיה פייטן ומזכר בס' שתי ידות דף קל"ז ז'.  
<sup>26</sup>) גם הסכם רונט"ש התפלא על הנולה הזאת וכתב עליה שני סוגי הסאלס.

(\* הסערה הזאת היא אחת מההערות האחרות אשר כתב ר' ננחס גלאקצענג וסוף  
לא נתן לי הכמות לתקן אותן ולשנותן.  
חב"ר.

השמאלי תבא ההעתקה העברית המתחלת בזה"ל: "והו ביאור ה... והעתקה. הרא שמעתא חיונין בה לרבואתא פירושי דלא סליק חו... אליבא דהלכתא ומשום הכי חיונין לפרושה. והיא אמר לחנוני תן לי בדינך פירש ומקום הקושיא ממנה למשפטה של הלכה נראה שמי שמען. . . והעמוד האמצעי מתחיל: "זאת ההלכה שאמרתי לפרש אותה בסוף מסכתא בלשון ערבי ואני אברהם בר יצחק הרופא אפרש אותה בלשון הקדש בעזרת האל כי אדוננו הרב הגאון רבינו יצחק אלפסי פי' אותה בלשון ערבי ולא הבינו אותה אנשי ארץ ארום (כן היה וכן יהיה לעולמים. החכמים אשר יכתבו מחשבות לבם והנות רוחם בספר בשפה אחרת וזלתי ש"ע יחטאו נגד אחינו היושבים בשאר ארצות אשר לא ישמעו ולא יבינו את השפה היא, וברוב הימים ילכו ספריהם לאבדון, אם לא יתעורר איש חכם ונכון להעתיק אותם לש"ע. ומי יתן ושמנו חכמינו זאת אל לבם.) ואני לפי עניות דעתי אעתיק אותה מלשון ערבי ללשון הקדש כדי להבין בה אנשי ארץ ארום בעזרת האל. זאת ההלכה קשה היא ועמומה מאד בעיני רוב בני אדם ויש מהם שלא נתגלה פירושו לעיניו ככל ולפיכך ראיתי לפרשה. . ." בכתב היד בעצמו נמצאו שגיאות רבות שנעשו ע"י הסופר אשר לא היה מומחה לאותו דבר, והוא כתב בסוף הספר לאמר: "אני הסופר כתבתי זה הספר מהרי"ף עם הפירוש אשר עשה בו הרב ר' נסים ז"ל ושערתי בו בכל משנה ומשנה הלכה והלכה דברי המרדכי ז"ל וכל פסקיו וגם מסקנות הריב"א ז"ל כתבתי לאדוני החכם הגדול המפורסם מאי' (maestro) ולא כמו שטעה וואלף וקרא מאיר, וכבר העיר ע"ז החכם רמשי"ש ברשימתו הג"ל צד 64 הערה 1) מרדכי טודרוס נתן נר"ו אשר מקום מושב כבודו ומחנהו כהיום בעיר אויניון יעה"א. היו בו עשרים ושלושה קונדריסים נכלל בס זה הקונדרס וקבלתי ממנו שטר טרחי בשלמות הן על ידו הן על יד אחרים אם במה שבאו המעות אל ידי אם במה שפרע לאחרים בעדי ועם זה הנני פוטר אותו מכל אשר עמלתי ויגעתי בו בהפלטת ההשערה פטור נמור ומוחלט ובעבור יהיה זה לעדה ביד אדני הנזכר וביד כל הבא מכחו התמתי שמי פה היום עשרים וחמשה לחדש אלול שנת מאתים וארבעה עשר לפרט האלף הששי ליצירה הוא יום שמנה עשר לחדש שטימברי שנת [אלף] וארבע מאות וחמשים וארבע להריון לחשבון האדונים השרים פה ארלד והלכה דביני הימי (ראה כתובות ס"ט ע"א וע"ז כיון הכותב וכן כ' רמשי"ש צד 65 ברשימתו



הג"ל הערה 1) זה דעל הנרר והכל שריר וקים. אמת הדבר בונשניור מאציף דלרגיינטיירה (ראה רמשיש שם הערה ב) השם ברחמו יזכו. . . וברף תקליב ב' עוד: "אני הסופר נתנאל בן נחמי" כספי אמרתי אכתוב פה שתי נוסחאות מהריא"ף כי מצאתים מתחלפות חלוק מה בשני ספרי הריא"ף אשר לפני כל הימים בעת העתקתי ובייחוד כי כן צויתי מאת ארוני החכם הגדול מו"ר מררכי טודרוס נתן נר"ו".

הרב ר' מנשה גרושברג ראה את כה"י הזה בהיותו בהאמבורג ונפשו התאזה תאזה להוציא את תורת ר' משולם מאפלה לאורה וידפוס בשנת תרמ"ז את ספר ההשלמה על תענית ומגלה בסוף סי' פששים לר"י מווינא (מאינן 8<sup>0</sup>), והוסיף עליו הערות מעשות בשולי הגליון, הנוגעים לדברי ר' משולם בספרו. את ההשלמה על ברכות אמר בלבו להר"ל ג"כ, אף נסע להאמבורג ויעתיק את כתב היד הזה וישם עליו הערות אחרות והקורא ימצא כל אחת על מקומה, אך חפצו לא הצליח בידו וימכור את העתקתו להמויל ר' מנחם מנדיל שחור נ"י להוציאו האורה, וזה האחרון בא אלי וישחר את פני לנקות את כה"י מהשניאות והטעויות לפארו ולשכללו, לבארו ולשית עליו נוספות מצדי ככל אשר יש לאל ידי. ואנכי מאהבתי העזה לחכמת חכמינו הראשונים לקחתי על שכמי את העבודה הכבדה הזאת בלב נכון ונפש הפצה.

אכן אני לא הלכתי בדרך הגאון ר' יהודה ליב לוביצקי, לשית על ההשלמה נוספות, הערות על דרך הפלפול עד כי יהיה הטפל מרובה על העיקר, אך בחרתי לי דרך אחרת הנראה לי לדרך הישרה והיא: לתקן את כל מעות ולהעמיד את הנוסחא העיקרית והאמתית על מקומה למען יובנו דברי הרב ז"ל על נקלה, ולהדול מלפלה הרבה בפלפולים אשר ילאו את הקורא. הדרך הזה יתכן בעיני ואקוה כי גם בעיניכם יתכן, קוראים יקרים!

ואני בבאי לעבוד את עבודתי בספר הזה, לעוקה ולסקלהו ולטעהו שורק כלו זרע אמת, השתדלתי בכל מאמצי כחי לעשות את מלאכתי זאת אשר מלאכת הקדש יקרא לה, באמונה רבה, הנהתי את כה"י פעם ושתיים ושלש, השוותי את נוסחאותיו עם הנוסחא אשר לפנינו בתלמוד ובדקדוקי סופרים (= ד"ס) והעירותי בכל המקום אשר לא התאימו יחדיו; גם הוספתי עליו מראה מקום המאמרים המובאים בו משי"ם בבלי וירושלמי ועוד ספרים אחרים ככל אשר היה לאל ידי. וה' הצליח בידי לעשות

את הספר לכלי הפיץ אשר ישמח בו כל אוהב ספרתנו התלמודית והוכב  
דברי חכמינו הראשונים ז"ל.

לזאת ארדיב בנפשי עו וארים קולי לדבר באזני הנדיבים בעם אשר  
אליהם עיני המו"ל נשואות: אנא, הביטו נא וראו את הברכה אשר המו"ל  
הנכבד רמ"מ שחור מביא אל ביתכם: ספר עתיק יומין, אשר יצא מעט  
מחבר יקר ונכבד, רב וגדול ליהודים, ר' משולם בר משה ז"ל! אנא אל  
נא תקפצו ידכם מלתמכו ומקנות את ספר החשלמה מידו בכסף מלא כאשר  
הזשת עליו. עשו נא אתו את החסד הזה, חסד של אמת, זכות רבינו  
משולם יעמוד לי ולו ולכם ונוכה כלנו במהרה לאור חדש אשר על ציון  
יאיר — אמן.

אלה דברי הכותב והחותם פה ברלין

יום א' דר"ח מנ"א שנת קול רנה וישועה באהלי צדיקים (תרנ"ב) לפ"ק.

היים בראדי.



אמר חב"ר. אחרי כלות ההרפסה באו אלי הערות אחרות על המבוא לספר ההשלמה מאת החכמים ר' ש. ז. ת. האלברשטאם ור' מ. מ. ליטוואק (ממ"ל) ואמרתי לתת להן מקום פה בסוף המחברת. עמוד VI הערה 2: "שאלתי אני עמרם וכו' ואני מנחם וכו' צ"ל במקום שניהם משלם" ואצלי הרבר קשה וגם רחוק מאד להגיה כן. ועיין מ"ש צוניץ בספרו ליטרטור גשיכטע ד. ז. פ. ע' 160. וע' 612. (שוח"ה). עמוד VII. "קצת סמך כי ר' משלם הנוכר במח"ו הוא בעל השלמה" אך לדעתי זה אי אפשר, כי בעל ההשלמה היה מאוחר בזמן, ומה גם תלמידיו. (שוח"ה)

עמוד VIII הערה 8 והערה 10. עיי' מ"ש ידידי החכם שעכטער במ"ע האנגלי The Jewish Quarterly Review עמוד 18 והלאה. כי באמת ר' משלם בן שאול חבר ס' המנהגות, ור' יעקב נזיר היה אחיו של ר' משלם זה בן שאול. ועיי' גם מה שכתבתי במ"ע הנ"ל עמוד 350. (שוח"ה) VI. VII. הערה 2 "כן הוא הנכון. . . הרא"ו שער כי היה חי מיד אחר זמן הגאונים אחרי כי הערוך מביאו ולנו אין כל ספק שחי בזמן רבותיו של רש"י. בדבריו האחרונים כבר קדמוהו המנוח ד"ר רד"ק נ"ע ולדעתי אם נערוך חשבון צדק נראה כי דברי שניהם עולות בקנה אחד מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. דידוע כי רב האי גאון (נפטר בשנת 1038 למה"ג) וחותנו ר' שמואל בן חפני (נפטר בשנת 1034 ארבעה שנים קודם חתנו). הם היו מן הגאונים האחרונים ואחרי רב האי מלך חוקיהו רק שתי שנים, כי בשנת 1040 הוסר מכסא גאונו ועמו נכבה שביב האחרון מן הגאונים. ובשנה הזאת היינו (1040) נולד רש"י ואפילו אם נאמר שרש"י נולד מיד אחרי חתימת הגאונים אין זו דעה מוטעת וכ"ש רבותיו של רש"י. וא"כ "אחר זמן הגאונים" מראהו ורבותיו של רש"י דעה אחת היא ורק בשינוי לשון. (ממ"ל).

צר XV הערה 26 "גם החכם רמ"ש וכו'" אולי מלת "והמרוצה" הוא שם תאר הכבוד (בדרך שאנו נותבים היום הרב, החכם, המשכיל, ודומיהם) על משקל "המכובד" "המשובח" "המהולל", ועוד הרבה כיוצא, ובפרט כי גם בכה"ק מצאנו השורש ר'צ"ה לאות הכבוד ורצוי לרוב אחיו (אסתר י' ג') וכן בפוסקים לענין ש"ץ מרוצה לקהל. וביוצר לשה"ג . . . ולו במרוצה וכדומה. ומצוה לחקור אחר זה מי שיש לאל ידו. (ממ"ל).

## דברי המוציא לאור.

אליכם חכמים ומשכילים אקרא וקולי לשלומי אמוני ישראל המתנדבים בעם ארים. שעו נא אלי ואל הספר הזה אשר הצלתיו משני הזמן המבלה כל, והביאו אתו ברכה אל ביתכם בגלל תועלתו הרבה ולמען כבוד מחברו אשר היה אחד מגדולי ואדירי חכמינו ז"ל. הספר הזה הנקוב בשם השלמה, המבאר בטוב טעם ודעת מסכת ברכות ואשר הוא שארית פליטת כתבי יד מרבנו משלם ב"ר משה ז"ל, היה גנוז עד עתה בבית עקד הספרים בעיר המבורג והר"מ גראסבערג העתיק את כה"י, וכאשר לא היה לאל ידו להוציאו לאור עתה נדרשתי לשאלתו ולבקשתו להרפס את כה"י על הוצאותי לזכות את הרבים השותים בצמא את דברי חכמינו ז"ל. אולם בקבלי הכ"י היה מלא שגיאות ושבושים מפה אל פה, ויען כי חסתי על כבוד המחבר וספרו השלכתי אחרי גווי כל מעשי ידי ומסחרי בספרי שפת עבר אשר ממנו לחמי נמצא ברב יגיעה, ותקעתי אהלי מעיר וויסבאדען מקום מגורי לעיר בערלין, ואמסור שם את הכ"י להמשכיל ונבון דבר ר' חיים בראדי הנודע לשם ברב ידיעתו בספרות התלמודית למען יצרף וילבן אותו מכל שגיאה ויעשה בו תקונים והערות כיד חכמתו הטובה עליו. ומעשי ידי הר"ח בראדי היו למראה עיני גדולי עמנו וחכמינו אשר יעידו ויגידו עליו כי הוציא דבר מתוקן מתחת ידו. לכן אחי ועמי! הואילו נא לקנות את ספר ההשלמה ממני וחוסו נא על חסרוני כספי אשר הוצאתי בעד הרפוס. ואם לא למעני עשו חסד ואמת עם הספר למען כבוד מחברו אשר בדבריו תשעשע נפשכם. חוסו נא על רב עמלי ויגיעתי הרבה אשר יגיעתי עד אשר הצליח חפצי בידי להוציאו לאור מתוקן ומונה וכלול בהדרה והיתה משכרתכם שלמה מה' בזכות המחבר אשר תביאו ספרו ברכה אל ביתכם.

נאם מנחם מענדעל שחור

מילידי ווילנא, הגר כעת בעיר וויסבאדען.



# ברכות

## פרק ראשון.

מאמתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, והוא צאת הכוכבים דכתיב ובא השמש וטהר והאי ובא השמש ביאת אורו ומאי וטהר טהר יומא ולא ביאת שמשו ומאי וטהר טהר גברא כלומר שיבא טהור לגברא בתרומה משעת שקיעת החמה דאם כן לימא קרא ויטהר מאי וטהר ש"מ ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר יומא וגירסת [רש"י] ז"ל ופירושו תמה גדול<sup>1</sup>) דלדברו אדפשוטה מברייתא לפשוטה ממתני' דתנן טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים, ופליגי תנאי בגמרא בעונת ק"ש של ערבית וכל המקדים אינו מקדים קודם שקיעת החמה ופסק הרי"ף ז"ל כסתמא דמתני' שהוא צה"כ.

ירושלמי שכתב רש"י ז"ל אם כן למה קורין בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. ועל הירושלמי הזה סומכין עכשיו לקרות ק"ש קודם צאת הכוכבים ועיקר ק"ש הוא פרשה ראשונה שקורא אדם על מטתו וכי תימא בלאו ברכה לבטלה היא אכרא לאו ברכה לבטלה היא דהא תנן הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא ק"ש בתורה, ואמרי' בגמ' מאי לא הפסיד בברכות הכא נמי אעפ"י שלא עבר זמן קימה שהוא שלש שעות לא הפסיד בברכות דמה לי אם לא עבר זמן ומה לי אם לא הגיע זמנו, ועוד תנן אם לא עלה עמוד השחר חייבים אתם לקרות, ופרש"י דל"ג ז"ל דלא גרסי' מותרים דלאחר עמוד השחר נמי מותרים בדאמרינן לקמן מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה אלמא אעפ"י שעבר זמן שכיבה והגיע זמן קימה לא הפסיד בברכות הכא נמי לא שניא, ובאמת כי יהיה [ירצה?] ההמון להמתין עד צאת הכוכבים שהוא הזמן אל לא שאם היה ההמון יוצא מבית הכנסת אחר תפלת המנחה קודם צאת הכוכבים לא

<sup>1</sup> (ל"ח מ"ב) ברכות ז' ע"ג.

היו חוזרין כלם לבית הכנסת בשעת צאת הכוכבים ולפיכך נהגו לקרות ק"ש אחר המנחה שהוא אחר שקיעת החמה אעפ"י שאינו צאת הכוכבים וסמכו על הירושלמי, ואנן לא ממחינן ביריהון משום ברכה לבטלה דסמכו על משנתינו ששנינו לא הפסיד כאדם שקורא בתורה ואמרו עלה בנמי לא הפסיד בברכות, ויש מביאין ראיה מהא דאמרו בפרק תפלת השחר רב צלי של שבת בערב שבת אסיקנא התם שאומר קדושה על הכוס וודאי מרקדיש אבל דקיי"ל אין קידוש אלא במקום סעודה ומדאכיל ודאי קרא ק"ש אלמא רשאי אדם לקרות ק"ש בברכותיה קודם זמנה, ולאז מילתא היא דלעולם אימא לך שלא קרא ק"ש ואפי' הכי יש לו רשות לאכול כיון שלא הגיע זמן ק"ש, ורבינו יעקב ז"ל פי' בירושלמי בענין אחר שלא היו קורין אותה בבית הכנסת שלא בעונתה בברכות אלא מנהגם היה לפתוח בתפלת המנחה ובתפלת המוספים בק"ש כמו שאנו פותחים באשרי, ומיהו ר"ש ז"ל סמך על הירושלמי ויש לסמוך עליו ועל מה ששנינו לא הפסיד בברכות.

תניא אין נכנסין להורבה ומתפללין בדרך והמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה. תניא ר' שמעון בן יוחאי אומר פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת משיעלה עמוד השחר ויוצא בה ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה, הא גופא קשיא אמרת שתי פעמים בלילה אלמא משיעלה עמוד השחר לילה הוא והדר תני ויוצא בה ידי חובתו אלמא יממא הוא, לעולם לילה הוא והאי דקרי ליה יממא דאיכא אינשי דקימי בההיא שעתא, פי' לעולם לילה הוא דלכתחלה לא קרינן של יום קודם הגין החמה ומיהו בדיעבר נפיק דאיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא.

אמ"ר חנינא אמ"ר יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון בן יוחאי, איכא דמתני לה להא דר' אחא ב"ר חנינא אחא ר' שמעון בן יוחאי אמר משום ר' עקיבא פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים ביום אחת קודם הגין החמה ואחת לאחר הגין החמה ויוצא בה ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה, הא גופא קשיא אמרת שתי פעמים ביום אלמא יממא הוא והדר תני אחת של יום ואחת של לילה אלמא ליליא לעולם יממא הוא והאי דקרו ליה ליליא דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא פי' לעולם יממא הוא דלכתחלה לא איבעי ליה למקרי ק"ש של ערבית אחר שיעלה עמוד השחר ומיהו בדיעבר ובא יום נפיק דאיכא אינשי דגנו בההוא שעתא,



כשתמצא לומר קודם שיעלה עמוד השחר זמן שכיבה לכל הוא ואחר הנץ החמה זמן קימה לכל הנה משיעלה עמוד השחר עד הנץ החמה איכא דקיימי ואיכא דגנו הלכך לית ליה למקרי ק"ש של ערבית ביון דלאו זמן שכיבה לכל הוא ולא ק"ש של שחרית ביון דלאו זמן קימה לכל הוא ומיהו בדיעבד יצא. ומוזה<sup>1</sup>) הפי' יתב' לך פסק הרב אלפסי על נכון.

ועוד יש ראייה למה שפסק ממאי דאמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר"נ, ומאי דקשי עלה הרב בעל המאור מהא דתניא השכים לצאת בדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנגענע וקורא בה ומתפלל וכשיגיע זמן ק"ש קורא. ומאי קשיא והוהיא מתניתא ודאי אף לר' בעל המאור פליגי אדר' שמעון בן יוחאי קמייא דאמר דלאחר שיעלה עמוד השחר קורא ק"ש של יום וכיון דאיפסקא הלכתא בר' שמעון ממילא אדחיא ההיא מתניתא.

ועוד יש לומר דאיתא להאי ואיתא להאי וכי קתני התם ומתפלל אפי' קודם היום קאמר ועלה קאי לכשיגיע זמן ק"ש קורא. וכן כתב הראב"ד וכן משמע שפי' רש"י ד"ל בפ"ק תפלת השחר דכי קתני ומתפלל אפי' קודם היום האח'.

והפסק שראוי לסמוך עליו בעיני הוא שנאמר שלא הותר הנץ החמה לענין ק"ש אלא משום תפלה שיתפלל ביום דמכדי תנן מאמתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ר' אלעזר אומר בין תכלת לברתי ותניא ר' מאיר אומר משיכיר בין זאב לבלב ר' עקיבא אומר משיכיר בין חמור לערוד אחרים אומרים משיראה את חבירו רחוק ד' אמות<sup>2</sup>) ויבירו ואמר רב הונא הלכה כאחרים אלמא בלהו תנאי מודו לר' עקיבא שזמן ק"ש הוא קודם הנץ החמה ואם כן קשיא דר' עקיבא אדר'

<sup>1</sup>) עיי' סיטב צהנאור וצ"י ועי' ד' ס' ע"ב.

<sup>2</sup>) ה"י ס'י, צחצירו הרגיל אללו דאי צטאינו רגיל אפי' לאסר כנסה שעות לא יכול להכירו. וצירושלמי נשמע שצריך שרגיל לראותו לפקדים שאם רגיל צו תניד אפילו צלילם ונכירו וא"ש ולא סחרי אסדדי — ועוד כתב הטעם דתלו אותו צטיקאס את חצירו ונשום דצחצלקין כתיב ראיה דכתיב וראו כל עמי סארץ כי שם ה' נקרא עליך וליגית שנוותו ציוס כדיליך נקרא דוראיתא אותו אפטר שזמן התחלתו הוא ג"כ נטיקאס את חצירו. או אפטר שזונס נטיכיר צין תכלת שצס ללצן שצס, וצונחכ"ת נעלס וננוו הירושלמי שסחס נשורס צהדיא ונאן דאמר כדי טיהא אדס רחוק נחצירו ארצס אנות ונטיכו כנ"ד צין תכלת ללצן כלווני דסד טיעורא סוא — ועי' צונלסנת ס'.

עקיבא ותו היכי אתו ותיקי' לאפלוני אכולהו תנאי אלא לאו ש"מ דותיקין  
בזמן ק"ש כחר מנייהו סבירא להו שהוא קודם הנץ החמה משום תפלה  
הוא שהיו גומרין אותה קודם הנץ החמה ודייקינן נמי דקתני כדי שיסמוך  
גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום אלמא עקר שהייתן עד הנץ החמה  
משום תפלה הוא ומאי דאמרי' בפרקא אמר להם הממונה הילנאי אמו  
עשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל ואמרינן עלה בגמ' בשעת  
שחמה ניצוצות יוצאין ממנו ויודעין שהגיע זמן ק"ש.

מיתיבי הקורא ק"ש עם אנשי משמר ואנשי מעמד לא יצא שאנשי  
משמר מקדימין ואנשי מעמד מאחרין אמר אביי ושאר עמא דבירוושלם  
הכי נמי משום תפלה הוא ומאי דאמרי' נמי בפרק מי שמתו ירד לטבול  
אם יכול לעלות ולהתכנסות עד שלא יבא הנץ החמה יעלה ויתכנסה ויקרא  
וכו' ואמרינן עלה לימא תנן סתמא כר' אליעזר אפילו תימא ר' יהושע כי  
תניא ההיא לותיקון וכו'. ההיא נמי משום תפלה הוא דקאמר וקורין ק"ש  
קודם הנץ החמה מעט קודם שיתפלל אחר הנץ החמה. והא דתנן הקורא  
את שמע עם אנשי משמר ואנשי מעמד לא יצא שאנשי משמר מקדימין  
וההיא ידוע שלא היו קורין אנשי משמר אלא אחר עמוד השחר ואפילו  
הכי לא יצא ואפי' דיעבר, ההיא מיירי כגון שקורא קודם שיכיר בין תכלת  
ללבן או שיכיר את חברו ברחוק ד' אמות אבל אם קרא לאחר מכאן אפי'  
קודם להנץ החמה יצא ואפילו לכתחלה נמי אי לאו משום מסמך גאולה  
לתפלה שיתפלל ביום. והא דתניא השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר  
ותוקע לולב ומנענע מגלה וקורא בה ולכשיגיע זמן ק"ש קורא הכי נמי  
מיירי קודם שיכיר בין תכלת ללבן ולפיכך אינו קורא ק"ש בזמן ההוא  
אבל לאחר זמנים אלו אפי' קודם הנץ החמה קורא. ומיהו משום מסמך  
גאולה לתפלה מבעי לי למקרי מעט קודם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה  
לתפלה ומתפלל ביום כמו שכתב הרב אלפסי ד"ל.

זהו הפסק הנכון ואם ידעתי כי לא בן כתבו הפוסקים רק הרב  
אלפסי אפשר שהלך בדרך זה.

אמר רב יהודה אמר שמואל השכים לשנות קודם שקרא ק"ש צריך  
לברך לאחר שקרא ק"ש אינו צריך לברך שבכר נפטר מאהבה רבה.  
ירושלמי והוא ששנה על אתר, פ"י לאלתר אבל אם הפסיק צריך לברך.  
איכא מאן דגרים הוא שקרא על אתר, פ"י שקרא ק"ש לאלתר שברך  
אהבה רבה ולפ"י אין צריך לברך ברכת התורה ואנשי אפי' כשהפסיק



ומסתברא בנירסא קמיתא מידי דהוה אתפילין שכל זמן שמניחין מברך עליהן. ומסתברא שהבבלי חולק על הירושלמי כיון שלא הזכיר הבבלי והוא ששנה על אתר אלא צריך לתת טעם בדבר מאי שנא מתפילין. <sup>1</sup> תנן התם אמר להם הממונה ברנו ברכה אחת והם ברכו. מאי ברכה אחת אמר שמואל אהבה רבה. אמר ר' זריקא א"ר אמי א"ר שמעון בן לקיש יוצר אור אמר ריש לקיש זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו. ואסיק מאי אין ברכות מעכבות זו את זו סדר ברכות דאמר דאקדים אהבת עולם מקמי יוצר אור יצא ואפילו לכתחילה נמי. אבל לברך ברכה אחת בלא חברתה לא איפשיט. ולחומרא עבדינן. מיהו בדיעבד לא צריך אפי' לא בריך כלל. אבל מצות שבתורה שאדם עשאן בלא ברכה יצא. ותנן נמי היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא אלמא אפי' שלא ברך יצא. ה"ג פשיטא היכא דנקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשכרא הוא פתח בשכרא וסיים בדחמרא יצא דאפי' סיים בשכרא נמי יצא דהא תנן על כולם אם אמר שהכל יצא אלא היכא דנקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשכרא מאי בתר עיקר ברכה אולינן או בתר התום ברכה אולינן פי' היכא דמטעי בחתימה ולא טעי בפתחה כגון דנקיט כסא דשכרא בידיה ובשהתחיל לברך בא"י אמ"ה בריך אדעתא דמתם שהכל והתם בורא פרי הגפן פשיטא דלא יצא כיון דטעי בחתימה כי קא מבטיח לן היכא דטעי בפתחה ולא טעי בחתימה כגון שהתחיל לברך בכסא דשכרא בא"י אמ"ה אדעתא למחתם בפ"ה והתם שהכל מאי בתר עיקר ברכה אולינן ומהררינן ליה או בתר התום ברכה אולינן ולא מהררינן ליה. ולא איפשיט הילכך לא מהררינן ליה. ובנחמא ותמרי בברכה אחרונה היכא דאכל נחמא וקסבר תמרי אבל פתח וברוך בא"י אמ"ה אדעתא לברוכי בתמרי שהוא על העץ ועל פרי העץ וסיים בדנחמא ברכת המזון הי' בעיין שטועה בפתחה ולא טעה בחתימה ולקולא עבדינן ולא מהררינן ליה ואי אכיל תמרי וקסבר נחמא הוא פתח וברוך

<sup>1</sup> לדעמי י"ל הטעם כמו שכתב החוס' צעלס י"ח ל"ג ז' ד"ס שכבר דסאני תורה שאינו מייאש דעתו דכל טעה אדם ונחוייב ללמוד דכתיב וסגית צו יוונס ולינס וסוי כמו יושב כל היום צלל הססק אצל תפילין יש טעה קצוה כמו זאכילת סוכה סגריך לצרך על כל סעודה וסעודה ליטב צקוסה. זה צדור לדעמי לפי הסקפה ראשונה. — עיין בחוס' ל' יהודה חסיד על חוס' צרכות וחוס' סכ"ח.ס.

בא"י אמ"ה אדעתא לברוך ברכת המזון וסיים בדתמרא שהוא על העין ועל פרי העין יצא שאפי' סיים בדנהמא נמי יצא מאי טעמא תמרי נמי מיון זייני הכי פירושא דהא שמעתא לנרסת הרב אלפסי ז"ל והוא הולך בפירושה כפי רש"י ז"ל. ויש לראב"ד ז"ל פי' אחר בשמועה זו לנרסת הרב אלפסי והוא רחוק מדעתי, גם מה שפירשתי לדעת הרב ז"ל הוא רחוק מהדעת לומר שבשברך בא"י אמ"ה ולא נמר שיצא ידי ברכה.

מתני' מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להאריך איכא מאן דאמר דוקא בברכת השניכנו שאינו רשאי להאריך משום דמאי דתקינן רבנן הוא כגאולה אריכתא ואין לו להוסיף עליה כדי שישמוך גאולה לתפלה אבל בברכות של ק"ש רשאי להאריך ועל זה נהגו בפייטו' לומר הפיוטים בברכות ק"ש. ועוד יש לפרש מקום שאמרו להאריך מטבע ארוך אינו רשאי לעשות מטבע [קצר, קצר אינו רשאי לעשות מטבע] ארוך אבל מטבע ארוך רשאי להאריך.

ירושלמי<sup>1</sup>) אלו ברכות שמקצוין בהן המברך על המצות ועל הפירות וברכת זמן וברכה אחרונה של ברכת המזון.

ס' ליק פרק ראשון.

### פרק היה קורא.

היה קורא בתורה והניע זמן המקרא אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא. גמרא. שמעת מינה מצות צריכות כונה מאי אם כיון לבו לקרות הא קא קרי דילמא הקורא להגיה. וכן הלכתא שאם אינו קורא להגיה אפילו לא כיון לבו לצאת דמצות אינן צריכות כונה וכבר בארתיה במס' ר"ה. ודע כי ג' כונות חלוקות זו מזו כונת הלב וכונת קריאה וכונת לצאת. כונת הלב לא בעינן אלא בפסוק ראשון. כונת קריאה בעינן בכל הפרשיות שאם קורא להגיה לא יצא. כונת לצאת לא בעינן אפי' בפסוק ראשון. ויש בו כונה כיריעי (?) ולא הוזכרה בשמועה זו אלא בסוף פרק זה והוא שלא יעסוק במלאכתו בפסוק ראשון ולא משום כונת הלב אלא כי היכי דלא לישיגיה עראי דכתיב ודברת במ עשה אותם קבע.

<sup>1</sup>) וכן בתוספתא פ"ט ועוד סס' אלו ברכות סוף ארכיין סוף ברכת תענית וברכת של ר"ס וברכות י"ט כ.



אמר רבא<sup>1</sup>) הימים שהיחיד גומר בהם את ההלל בין פרק לפרק פוסק באמצע אינו פוסק ימים שאין היחיד גומר בהם את ההלל אפילו באמצע הפרק פוסק. פי' רבינו האי' ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל הני כק"ש ליראה ולכבוד ולכל אדם. ימים שאין היחיד גומר בהם את ההלל לאו דוקא גומר דאפי' אתחולי אינו מתחיל אלא איירי דקאמר ברישא ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל נקט סיפא גומר והוא הדין להתחיל והכי תניא בפרק במה מדליקין תנא לא יתחיל ואם התחיל גומר וכן כתב הרב אלפסי ד"ל.

מתני'. הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא ור' יוסי אומר לא יצא, ואמר רב יוסף מחלוקת בק"ש אבל בשאר מצות דברי הכל יצא והלכתא כרב יוסף. והילכך הא דתנן הכל כשרין לקרוא מגלה חוץ מחרש שוטה וקטן. הכי קאמר חוץ מחרש דלכתחלה הוא דלא אבל דיעבד<sup>2</sup>) שפיר דמי דהא בשאר מצות דברי הכל יצא. שוטה וקטן אפי' דיעבד נמי לא.

הא דתנן רחין לילה הראשון שמתה אשתו, ואמרי' עלה בנמרא אלמא קסבר אנינות לילה דרבנן פי' שיום המיתה אינו תופס לילו וכן הילכתא והא דתנן בפרק אין מגלחין אצל אינו נוהג אבלותא ברנל דכתיב ושמת בחגך אי אבלות דמעיקרא הוא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד דשמעי מינה דאיכא חיובא דאורייתא בתר דנפיק ליה יומא קמא ההוא יום מיתה, התם לאו באבלות שבעה אלא באבלות שלשים שהוא תספורת מן התורה שלשים דכתי' בכני אחרן ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו הא אחר שלא פרוע ושלא פרים חייב מיתה ונמרי' פרוע מנויר דכתיב גדל פרוע שער ראשו והוא ל' יום דכתיב ביה יהיה בנימטריא ל' אלמא אבלות תספורת ל' יום הוא מן התורה ועלה אמרי' התם אי אבלות דמעיקרא הוא כגון ח' ימים לפני הרגל אתי עשה דרבים ומבטיל ליה ומגלה ערב הרגל. והרב אלפסי כתב בענין אחר ומה שכתבתי הוא הנכון וכן פי' הראב"ד ד"ל.

<sup>1</sup>) כ"ז צמוס' ל' יסודס הסקיד וצמוס' סל"ס.

<sup>2</sup>) וכך פי' צעל סנאור לדעת סרי"ף ועי' צ"מ ס' תרפ"ט ועי' צ"ז.

### פרק מי שמתו.

הא דתניא מי שמתו מוטל לפניו אינו מברך ואינו מוזמן ואין מברכין עליו ואין מוזמנין. פ"י אינו<sup>1</sup> צריך לברך המוציא וברכת המזון. וגם אינו מצטרף לזימון ואינו מוזמן על אחרים מפני שאינו מחויב בדבר.

תניא המשמר את המת אעפ"י שאינו מתו פטור מק"ש ומתפלה זמן התפלין ומכל המצות האמורות בתורה היו שנים זה משמר וזה קורא בן עזאי אומר היו באין בספינה מניחו בויות זו ומתפלל בויות אחרת ולית הלכתא כותיה דחיישי' מן העכברים.<sup>2</sup>

ר' חייא ור' יוחנן [צ"ל יונתן] הוו אולי בבית הקברות הוה [קא] שדי תבלתיה דר' [יוחנן] [צ"ל יונתן] על קברי א"ל ר' [יוחנן] [יונתן] דלייה שלא יאמרו למחר באים אצלינו ועכשיו מחרפי' אותנו, משמע מהבא שאין עושין ציצית לתכריכי המת. ותניא<sup>3</sup> נמי הכי אבא שאול בן בטנית היה אומר לבניו קברו אותי תחת מרגלותיו של אבא והתירו תבלת מטליתו, וקשיא הא דגרסי' במנחות בפרק התבלת אמר רב טובי בר קנסא אמר שמואל כלי קופצא<sup>4</sup> חיובית בציצית. אמר רבא ומודה שמואל בוקן שעשה לכבודו שפטרה מאי טעמא אשר תכסה

<sup>1</sup> וכן פירש"י ונשבע ונלשון שאין לריך שאם ראה לצדק הרשות זידו. וכ"י פירש דאסור לצדק וכן איתא זירושלמי אם ראה להחמיר אין שונעין לו גם אחרים שזכרו אין האוננים עוכין אחריהם אעפ"י.

<sup>2</sup> אפילו בספינה חיישינן לעכברים, אלא זה נשנור זה קורא, זה נשנור זה קורא וכל הסוקים הסניטו דין צאין בספינה.

<sup>3</sup> צונס' שנחתה פ"ג — אצל תוס' ר' יהודה חסיד כתב שאין להציא ראה שלא היו לנחית לילית, כי אפילו היו להם כיון שאין נקיימין מנחת קרי לועג — וננומחות ים ונפרטים שיהיה שעתא שנתעסקין בו להוליכו לקצרו ונטיילין לו לילית נשום לועג לרש שנתעסקין אותו ים לכן לילית והוא אין לו וכשנטיילין אותו בקבר אז נקיימין אותו (תוס' הר"ם) וכתב הר"ם וז"ל למה שאוננים שיש צורךם שנתעסקה מרשח ונקוטש לפרשת לילית לומר לך שנתעסק חייבים לילית שאותו נדרש סובר כשנואל דונות אין צלוח לעתיד לבא וסיוצא אכא להטייל עליהן לילית. ונה שנהגו עכשיו להסיר לילית מן הטליות של נחית נשום דק"ל כ"י דונות צטילות לעתיד לבא. עכ"ל יע"ש.

<sup>4</sup> ד' נ"א.



בה אמר רחמנא והוא לאו לאכסויי הוא עבירא בההיא שעתא ודאי בעינן משום דכתיב לועג לרש, ומדקאמר בעי לזה ולא אמר בעינן מניה אלמא מטילי לה קא' דקשיין אהרדי. וכתב הרב בעל המאור במס' מועד קטן<sup>(1)</sup> שמעתי [עליה] בשם הרב ר' יצחק בר' מלכי [צרק] הלכה למעשה כשנושאיין את המת לבית הקברות מוציאיין טלית שהניח לתכריכין מן הקופסא והיא (ומן לה) [אית ליה] ציצית מפני שעשאוה לכבוד ולא לבסות בה וכורכין את המת ואותה שעה מטילין לה ציצית שלא יהו נושאי המטה מעוטפין בטליתיהן מצוייצים בציצית שלהן והוא הולך בלא ציצית ונראה בעובר משום לועג לרש וכשגנונים אותו בקבר מסירין לו הציצית לקיים דברי ר' יוחנן דאמר מצות בשלות לעתיד לבא. כל זה כתב הרב ד"ל ואע"ג דאשבחן במתי מדבר שהיה להן ציצית בפרק המוכר את הספינה שאני התם<sup>(2)</sup> מפני שהיו קוברין את עצמם בחייהן ולא היו יודעים אם יקומו.

אמר ר' יהושע בן לוי בכ"ד מקומות מנדון על כבוד הרב וכולן שנינו במשנתנו אמר ליה ר' אלעזר היבא אמר ליה לבי תשבח דק ואשבח תלת המספר<sup>(3)</sup> אחר ממתן של תלמידי הבמים והמזולול בנשילת ידים והמניס דעתו כלפי מעלה.

אמר רב יהודה אמר רב המוצא בלאים בבגדו פושטין ואפי' בשוק שנאמר אין חכמה ואין עצה ואין תבונה<sup>(4)</sup> לנגד השם כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב, ודוקא בכלאים דאורייתא שהוא שוע טווי ונוז אבל בכלאים דרבנן שהוא שוע<sup>(5)</sup> או טווי או נוז אין פושטו בשוק דגדול

<sup>(1)</sup> צקוף הוסי' ועיי"ש כי הלטון נוסטה סס קלת.

<sup>(2)</sup> עי' במדרש איכס רבתי.

<sup>(3)</sup> זה הגירסא היא נכונה, ולפי קדר הנוסחה צעדיות אחרי שנזכר סנה ונעסה דעקביא קודם לנדוי של אליעזר בן חנוך. ולפי הגירסא שלנו כתב רמב"ם שנקט הסמור קודם שכבר ידענו נפ"ק דקוטס איך הסמינו צענין נטילת ידים. אבל לא לריך לזה וסד"ס הביא ג"כ גירסא זו וכתב דכל הענין לא הוצא כאן אלא נוסחי הא דנוספר. ועי' צל"ס.

<sup>(4)</sup> עיין גנרל דקדוקי סופרים.

<sup>(5)</sup> זה דעת הראש"ד ודעת הרא"ם נחמ"ס הכא"ם, אבל לא כן דעת

הרמב"ם ז"ל.

כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה ומאי הוא לאו דלא תסור דכל דרבנן אלאו דלא תסור אסמכינהו.

תניא קברו את המת וחזרו ולפניהם שני דרכים אחת טהורה ואחת טמאה באין בטהורה בא עמהם בטהורה באין בטמאה בא עמהם בטמאה<sup>(1)</sup> משום כבודו. פי' ואעיג שהוא כהן, ואוקי' בבית הפרס דרבנן דאמר רב יהודה אמר שמואל מנפה אדם בית הפרס והולך, ורב יהודה (משום ר' יהודה) בר (אמי) [צ"ל: אשי משמיה דרב<sup>(2)</sup>] אמר בית הפרס שנרש טהור אלמא דרבנן הוא אבל בטומאה לא שרינן ליה. תניא אמר ר' (אלעי) [צ"ל: אלעזר] ב"ר צדוק מדלגין היינו על גבי ארונות של מתים לרוין לקראת פני<sup>(3)</sup> מלכין ואוקי' כדרבא דאמר דבר תורה [אהל כל] שיש בו חלל טפח חוצין בפני הטומאה שאין בו חלל טפח אינו חוצין [ורוב ארונות יש בהן חלל טפח] וגזרו על שיש בהם חלל טפח משום דאין בהן והכא משום כבוד מלכות לא גזרו רבנן, ואנו<sup>(4)</sup> רגילין להקשות תיפוק ליה משום ארון גופיה דהא קיימא לן גולל ודופק מטמא באהל מן התורה כדאיתא בפרק העור והרוטב ובפרק המקשה לילד ואנו רגילין לומר בפירוק קושיא זו אעפ"י שגולל ודופק מטמא באהל אין בהן מזהר עליו דתניא בתוספתא<sup>(5)</sup> דמכות זה הכלל כל טומאה מן המת שהנזיר מגלה עליו כהנים לוקי' עליו את הארבעים וכל הטומאה מן המת שאין הנזיר מגלה עליו כהנים אין לוקין עליו, ותנן במס' נזיר פרק כהן גדול [גיג ע"ב] על אלו טומאות אין הנזיר מגלה עליו הסבכות והפרעות ובית הפרס וארץ העמים והגולל והדופק וכלים הנוגעים במת.

<sup>(1)</sup> צנעא דילן: צא צטורה צאין עמו צטורה צא צטומא צאין עמו צטומא. ועיין דקדוקי סופרים צנעונו. ולפי הגרסא הנוצחא סס ל"ל: נוסס כבודם.

<sup>(2)</sup> זסו גי' גנעטנו, ויש גירסא אחרת והיא האננותית: רב יהודה בר אמי נשמיס דר' יהודה (ר"ס). ונראה כי גירסא זו היתה לפני צעל הספלות והנעמתיק הסליף אח הסנות.

<sup>(3)</sup> מלשון רבינו נשנע שמינעא לראות אפילו לקראת מלכי אומות העולם ונדקיקי סחסי, וכן נשנע צירושלמי או מלל גרים ולא לקראת מלכי ישראל כלל אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם. אפשר שסבך שדוקא לקראת מלכי ישראל. ועיין דקדוקי סופרים.

<sup>(4)</sup> עי' צחוס' ר' יהודה חסיד.

<sup>(5)</sup> סוף פי"ג ע"ס. והחוס' הביאו רחסי זו נפי"ד דעומות.



הא למדת שאין הנזיר מגלה עליו וכיון שאין הנזיר מגלה עליו אין כהן עובר עליו, ואעפ"י שכהן מוזהר עליו מן התורה שלא ליבנס בביה"ק מדאקשינן בפ' אלו מציאות גבי היה כהן והוא בביה"ק פשיטא מי אתי עשה ודחה לא תעשה ועשה שאני בית הקברות דכיון שהמת נקבר שם הוה ליה טומאה רצוצה ובוקעת ועולה והוה ליה טומאת מת עצמו אבל גולל ודופק וכלים הנוגעים במת והוא הדין לחרב אעפ"י שהוא כחלל ומטמא באהל לדברי רבי יעקב ז"ל אפי' הכי [אין] כהן מוזהר עליו דהוה ליה כלים הנוגעים במת. הרב ר' יצחק בעל התוספות כתב בפ"ק דשבת דלא אמרי' חרב<sup>1</sup>) הרי הוא כחלל אלא לענין מגע אבל אינו מטמא באהל, וקשיא ליה הא דתניא במס' נזיר בפ' כהן גדול [דף נ"ג ע"ב] וכל אשר יגע על פני השרה זה המאחיל על פני המת בחלל (אבל הנחלל מן המת) [אבר מן החי] ויש לו להעלות ארוכה חרב הרי הוא כחלל, ותניא גבי נגיעה (אבל) [וכל] הנוגע בעצם זה עצם כשעורה או בחלל זה (ח) אבר הנחלל מן החי ואין בו כדי להעלות ארוכה וכו' אלמא מדכתב רחמנא גבי מאחילין ולא כתביה גבי מגע ומשא אלמא באהל נמי מטמא, ומיהו אין כהן מוזהר עליו דהוה ליה כלים הנוגעים במת. אח"כ מצאתי לראב"ד ז"ל שכתב כדברי בעל התוספות<sup>2</sup>) שאין חרב מטמא באהל ועל הראייה שכתבתי כתב בזה הלשון ואני אומר אינה ראייה שלא היה לו לכתבו המקרא הוה לפי שהוא כאן בהזאה והוה על האהל ועל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם ועל הנוגע בעצם ואי כתב רחמנא הכא הלל חרב הוה אמינא מה הלל אין לו טהרה במקוה אף חרב לאפוקי מידי טהרה אקשיה רחמנא לחלל משום הכי כתבה רחמנא גבי מי טמאים והדר כתבה, פי' גבי טהרה שהוא ככל הכלים לקבל הזאה מכל מקום בין לדברי בין לדבריהם כהן אינו מוזהר עליו בין למגעו בין למשאו ולא באהל דהיינו כלים הנוגעים במת שאין הנזיר מגלה עליהם ואין כהן מוזהר עליהם, כל זה כתב הראב"ד. וכתב<sup>3</sup>) הרב דודי ר' אשר בפ"ק דשבת דחרב מטמא באהל כחלל אבל לעולם אימא לך היכא דנטמא חרב משום אהל לא אמרי' חרב הרי הוא כחלל. איבעיא להו<sup>4</sup>) נשים בברכת המזון מדאורייתא או מדרבנן למאי נפקא

<sup>1</sup> עיין צ"כ ע"פ ס"פ ונס' טומאת נס"ג.

<sup>2</sup> ר"ס תסו' ט"ז ס"א ס"י טע"ו.

<sup>3</sup> ע"י צ"ס"ג.

<sup>4</sup> צ"ס דילין (ברכות כ" ע"ג) ח"ל דבינא לרבא.

מינה לאפיקי רבים ידי חובתן אי אמרת דאורייתא אתא דאורייתא ומפיק דאורייתא אי אמרת דרבנן הוה ליה אינו מהוייב ואינו מוציא הרבים ידי חובתן. ת"ש באמת אמרו בן מברך לאביו [ועבד מברך לרבן] ואשה מברכת לבעלה אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכי' לו אי אמרת בשלמא דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא אלא אי אמרת דרבנן (חיבי) אתי דרבנן ומפיק דאורייתא. ולטעמיד קמן (מי איכא מאן דאמר דאורייתא) [בר חיובא הוא] אלא הכא במאי עסקינן כגון שאכל שיעורא דרבנן שהוא כזית<sup>1</sup> דאתי דרבנן ומפיק דרבנן, ולא אפשר הילכך אין האשה מוציאה רבים ידי חובתן דילמא דרבנן הוא משום דכתיב ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך מי שיש לו חלק בארץ יצאו נשים<sup>2</sup> שאין להם חלק בארץ בשביל עצמן אלא משום מורישיהן כבנות צלפחד. והא דאמרין הכא דכזית הוא איכא לאקשוויי עלה מהא דאמרין בפי' שלשה שאכלו [דף מ"ח]. שמעון בן שטח דעבד לגרמיה הוא דעבד אלא הכי קאמר ר' יוחנן להוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן, ואנו רגילין בפרוק קושיא זו לומר דהכי קאמר התם שמעון בן שטח דעבד לגרמיה הוא דעבד דאפי' לא אבל אלא כזית אינו יוצא בברכת שמעון בן שטח ששתה כוס של יין אלא הכי אמר ר' יוחנן להוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן והוא שאכל האחר כזית דאתי דרבנן ומפיק דרבנן אבל אם אכל האחר שיעורא דאורייתא אין זה שאכל כזית מוציאו ואעפ"י שהוא מחויב בדבר אי אבל שיעורא דאורייתא שבשם שהאשה והקמן שאינן חייבים אלא מדרבנן

<sup>1</sup> צנוסחטנו חקרים הוללים "שהוא כזית".

<sup>2</sup> עיין חוס' ד' כ' ע"ב ומינוח כהנים נזני תצעי סהרי לא נטלו חלק בחרץ וע"כ לא יוצאו חקרים ידי חובתן בצרכת סנוזון, אלא י"ל דטעמא נשום דכתיב על כתיבך שחתתם בצבארנו ועל תורתך שלמדתנו ונשים ליטנסו לא בצרכית ולא בתורה ואנתינן נני שלא חוגר כרית ותורה בצרכת סנוזון לא יאל ידי סובתו וכי אכל לא לריך לזה שבתוספתא אנתינן חוגר כ' יוקי ר' מאיר היה חוגר כהנים היו מניחין ולא קורין לפי שלא נטלו חלק בחרץ ואני חוגר מניחין וקורים כסם שנטלו לויים כך נטלו כהנים צדסה חוגר ור"י ור' מאיר הלכה כר"י ועי' צנורדכי — וע' צס' יוסע סהיו להם עמים לבני חסכן. ועי' צמוס' רי"ה וע' חוס' ססמס דק ד' נני שאין לו קרקע פטור מן סחאס. ל"ע לפי זה איך סדין עם כהנים. אכל לפי מה שכתבתי ניסח ועוד ססססס מוכסמס לבא להקריב קרבנות ולא לריך להם קרקע.



מוציאים מי שאכל כזית ואעפ"י שהוא מחוייב מן התורה אם אכל כשיעור השתא מיהת כיון דלא אכל אלא כזית אינו מחוייב בדבר קרינא ביה הכי נמי זה מחוייב מן התורה אם לא אכל כשיעור אלא כזית בלחוד הוא דאכל אינו מחוייב בדבר קרינא ביה ואינו מוציא מי שאכל שיעורא דאוריתא. והרב בעל המאור כתב מי שאינו מחוייב בדבר אם שבעו אפי' לא אכל אלא כזית דהא שיעור דרבנן מוציא אחרים שאכלו כדי שבען אפי' קטן ואשה שאינן מחוייבין בדבר כלל אין מוציאין אלא מי שאכל כזית דהוא שיעורא דרבנן כך פרש"י ז"ל.

והראב"ד דחה סוגיא זאת ואמר דכזית שיעורא דאוריתא הוא והילכך אשה חייבת בברכת המזון ומה שאמרו בן מברך לאכילו אוקימנא בירושלמי בעונה אחריו אמן כי הויה דתנינן תמן מי שהיה עבד או קטן או אשה מקריין אותו עונה אחריו מה שהן אומרים ולא נהיר מדלא שני ליה הכי בתלמודא דידן ומה שכתבתי הוא הנכון.

מתני'. בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה. פ"י אינו מברך אפי' בהרהר<sup>1</sup>) ועל המזון מברך לאחריו בהרהר ואינו מברך לפניו אפי' בהרהר (ועל המזון) ואוק' בנמי' בדאוריתא מהרהר ודברבנן אינו מהרהר.

גמרא. אמר ר' אבינא זאת אומרת הרהור כדבור דמי [דאי ס"ד לאו כדבור דמי] למה מהרהר אלא מאי כדבור דמי יוציא בשפתיו לא<sup>2</sup>) כדאשכחן בסוני' ורב חסדא אמר לא כדבור דמי (למה מהרהר אלא מאי כדבור דמי) [דאי ס"ד הרהור כדבור דמי יוציא בשפתיו ואלא מאי הרהור לאו כדבור דמי למה מהרהר]. ומסיקנן אלא קרית שמע וברכת המזון דאוריתא תפלה דרבנן מסתברא דפלוגתא דר' אבינא בהרהר כדבור דמי או לא כדבור דמי (דהא) [דוקא] בבעל קרי דלר' אבינא אין צריך לחזור ולקרוא את שמע אחר שטבל ולרב חסדא צריך לחזור ולקרוא אחר שטבל אבל במי שאינו בעל קרי דכולי עלמא אינו יוצא בהרהור דמפליג דר' יהודה ור' יוסי בהקורא את שמע ולא השמיע לאונו ולא פליגי במהרהר

<sup>1</sup>) וכן פרש"י וכן נוסע בגמרא (דף כ"ג) דקאונך בעל קרי סאין לו מים לטבול קורא ק"ס ואינו נזכך לא לפניו ולא לאחריים ואוכל סתו ונזכך לאחריו ואין נזכך לפניו ונסתכס כלנו ואינו נוטיל בשפתיו.

<sup>2</sup>) ראה דקדוקי סופרים זכרות ל' סערה ת'.

אלמא אפי' לר' יהודה צריך שיוציא בשפתיו. ופלוגתא דר' אבינא ורב חסדא אליבא דר' יהודה היא דאלו לר' יוסי כיון דאמר לא יצא לא שנא בעל קרי ושאינו בעל קרי לא יצא אלא פלוגתיהו אליבא דר' יהודה ולרב חסדא בעל קרי וטהור חד דינא אית להו שצריך שיוציא בשפתיו ולר' אבינא בעל קרי יוצא בהרהור והא דתניא לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם ברך יצא תרגומא שהוציא בשפתיו ולא השמיע לאוזנו. והא דאמר ר' מאיר נמי אחר כונת הלב הן הן הדברים תרגומו שהוציא בשפתיו ולא השמיע לאוזנו דאי אמרת כונת הלב ממש שהוא הרהור אלמא אית ליה לר' מאיר הרהור כדבור אפי' בטהור וכל שכן בבעל קרי ואם כן היכי אמר רב חסדא אי כדבור דמי יוצא בשפתיו והא ר' מאיר דאית ליה הרהור כדבור ואפי' הכי תניא לקמן בעל קרי שאין לו מים לטבול מהרהר ואינו מוציא בשפתיו דברי ר' מאיר אלא לאו ש"מ כדפירשנו.

ולענין פסק הלכה הא פריש' דבאיניש דעלמא דבולי עלמא לאו כדבור דמי. ובעל קרי הא נהוג העם לקרוא ולהתפלל בלא טבילה וסמכו על מה שאמרו נהוג עלמא כר' יהודה בן בתירא ובטלוח לטבילה ואין צריך לא טבילה ולא ט' קבין, וראיה לדבר מאותו תלמיד שהיה מגמגם למעלה מדר' יהודה בן בתירא שלא היו עליו אפי' ט' קבין ואמר לו פתח פיך ועוד ראיה מן הירושלמי דתני יום הכפורים אסור ברחיצה ובתשמיש המטה ואמר דתשמיש המטה איצטרך למיתני במקום שאין טובלין. מה שכתב הרב אלפסי ו"ל שאין הצבור מביא עולות נדבה אעפ"י שמצינו מותרות לנדבת צבור<sup>1</sup> מיהו אין צבור מביאין שקלים לכתחלה שתהא דינתם להעלות עולת נדבה, והא דתניא בספרי תקריבו מלמד שהצבור מביאין עולת נדבה תרגומא אמותר לשנה אבל לכתחלה אין מביאין שקלים לעולת נדבה.

אמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד (ומתפלל) [בתפלה] ונוכר שהתפלל פוסק אפי' באמצע ברכה איכא דמפרש פוסק אם ירצה ומיהו אם רצה לגמור בתורת נדבה יגמור. והרב אלפסי ו"ל פ"י שאין לו<sup>2</sup> רשות לגמור ומסתברא

<sup>1</sup> עיין בסגולת וכו'.

<sup>2</sup> וסדעת נוסף כן דתפלות כנגד תנוידין תקוים סילכך לניך לפסוק אפילו צלוננע צרכה דלם סיס גונרה סוי כנקריב סני תנוידין צסמכיס ועוצר



נותיה מדאמרינן לקמן א"ר יהודה אמר שמואל התפלל ונכנס לביהכ"נ ומצא צבור שמתפללים אם יכול לחדש בה דבר (מתפלל) [יחזור ויתפלל] ואם לאו אל יתפלל וצריכא דאי אשמעינן הך קמייתא וכו' והא ודאי בהך בתריתא דצבור דאמר אל יתפלל אין לו רשות להתפלל ואי קמייתא דאמר פוסק יש לו רשות לגמור אמאי קאמר וצריכא הא ודאי צריכא דבקמייתא יש לו רשות לגמור ובבבתייתא אין לו רשות לגמור ולהתפלל. וכי תימא בתריתא נמי דקאמר ואם לאו אל יתפלל אין חובה עליו להתפלל קאמר אם כן יכול לחדש בה דבר. נימא שחובה עליו להתפלל אלא ודאי אסור להתפלל קאמר מפני שנראית תפלתו חובה כתפלת צבור אבל אם יכול לחדש בה דבר מוכחא מלתא דתפלת גרבה היא, אלא ודאי כפי' הרב אלפסי מסתבר.

הא דבעי מיניה מרבה בר אבוחה הני בני הרב דטעו ומדכרי דחול בשבת מהו שיגמורו אמר להם גומרין כל אותה ברכה. מסתברא לי דבתפלת מוספין אין גומר הברכה מדקאמרי' התם גברא בר חיובא הוא ורבנן הוא דלא אטרחוה מפני כבוד השבת ופי' גברא בר חיובא הוא בשמנה עשרה ואלו במוספים לאו בר חיובא הוא בשמנה עשרה כלל דהא מוסף דר"ח ליכא כבוד שבת ולא מצליגין שמנה עשרה וכן ה"פ במז"ל. והראב"ד דיל כתב דבמוסף נמי גומר הברכה והביא<sup>1</sup> ראייה מן הירושלמי ולא בריר לי.

ספק קרא ק"ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא פי' בכרכותיה אבל שלא בכרכותיה ודאי קורא דהא אמרין כפי' היה קורא טעה בין כתיבה לכתיבה חוזר לכתיבה ראשונה והלכתא ק"ש דאוריתא וחוזר וקורא בכרכותיה. וראיה לדבר הא דאמרי' כפי' במה מדליקין אמר אביו ודאי דדבריהם בעי ברוכי ספק דדבריהם לא בעי ברוכי.

משום צל תוסף ואפילו אם היה רוצה לגומרה לסם נדבס לא מליגי קרבן חלוי סוכה ומלוי נדבס — קן כי חוס' סכ"ס — אצל חינו מדיק סייעב, סא זס אחד חוכה ואחד נדבס וח"כ אף צזס עובד משום צל תוסף — ונכלל דכיוי יש ללמוד נכחן לענין קרבן.

<sup>1</sup> ירושלמי פ' תפלת השחר יע"ש ונשנוע מתוך הירושלמי סהיו ונתפללין צמוסף שצחול כגון צכ"ס או צחול המועד י"ח צרכות. — ונתוספתא דצרכות משנוע שצמוספים ונתפלל ז' — ויש שחין לגרוס צירוסלמי סס צא ונלאן כססן ונתפללין של מוסף דווסס לו לסזכיר צתפלת המוסף דין זס צתפלת של חול נמי היה יכול להשנייענו — וח"ס.

רבא אמר רוב עמי הארץ מעשרין הן, וש"מ רוב עמי הארץ מעשרין  
 הם הא פלגא ופלגא בעי לברוכי כאן שמצות מעשר מן התורה, ורוקא  
 דבר שבדאי מן התורה שייך בו חיוב כגון ק"ש ומעשר אבל בדבר  
 שמתחלתו ספק כגון ספק ערלה דבושה כתב הרי"א ז"ל בפ' ר' אליעזר  
 דמילה דלא מברכינן עלה אעפ"י שחיוב מילה הוא מן התורה.

אמר רב נחמן בר יצחק נהוג עלמא כהני תלת סבי כר' יהודה בן  
 בתירה בטבלה<sup>(1)</sup> וכו' יאשיה בכלאים וכו' אלעאי בראשית הגז. כר' יהודה  
 בטבלה הא דאמרן פי' ואפי' ט' קבין ואמר לו ר' יהודה בני פתח פיך  
 ויאיירו דבריך. כר' יאשיה בכלאים דתניא ר' יאשיה אומר לעולם אינו  
 חייב עד שיוזע חטה ושעורה וחרצן במפלת יד, פי' וחייב שתים אחת  
 משום כלאי זרעים ואחת משום כלאי הכרם ואם אין שלשתם במפלת יד אם  
 זרע חטה ושעורה חייב משום כלאי זרעים ואם חטה וחרצן פטור מכלאים.

והראב"ד ז"ל כתב דבחטה וחרצן איכא משום כלאי זרעים ובוה לא  
 ירדתי לסוף דעתו. וכן כתב הרב ר' משה שאם זרע זרעים זרע אילן יחד  
 אין בו משום כלאי זרעים. ולמאי דכתב הראב"ד ז"ל קשיא לי הא דגרסי'  
 במס' בכורות בפ' מעשר בהמה [דף נ"ג:] מנין שאין תורמין ממין על שאינו  
 מינו אמר ריש לקיש כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן אמרה תורה תן  
 חלב לזה ותן חלב לזה, אשבחן תירוש ויצהר (דגן ויצהר) תירוש ודגן דגן  
 ודגן מנין ק"ו ומה תירוש ויצהר שאין כלאים זה בזה אין מתעשרין מזה על  
 זה תירוש ודגן דגן ודגן שהם כלאים זה בזה אינו דין שלא יתעשרו מזה  
 על זה. ולר' יאשיה דאמר עד שיוזע חטה ושעורה וחרצן במפלת יד  
 היכי מייתי לה אלמא חטה וחרצן אינן כלאים זה בזה אפי' דרך זריעה  
 דאם כן ק"ו איתיה<sup>(2)</sup>. ומהבא משמע נמי לכאורה דחטה וחרצן או שעורה  
 וחרצן אינן אסורים בהנאה דאם כן ק"ו איתיה. ופי' דגן ודגן חטים ושעורים  
 שהכל נקרא דגן. ואם אינן שלשתן במפלת יד אינו חייב משום כלאי  
 הכרם ומיהו אם זרע שני מינים בכרם הנטוע כבר אסור בהנאה שהרי  
 אמרו המעביר עציץ נקוב בכרם הרי זה קדש מדכתיב המלאה הזרע  
 וכדאיתא בפ' כל שעה זרוע מעקרו בהשכשה זרוע ובא הוסיף אין לא

(1) ל"ל דבכתי מוסר וסדק סוף כמו נוסח הס"י סונוצ' ג"ס וכן  
 סדוק גם כ"ף וכו"ס וססקי ל"ד. (עיין ד"ס סע"ס י')  
 (2) ע"י ככל זה נחמ' ל' יסודס קסיד.



הוסיף לא ואם זרע מין אחר בכרם כיוון דנהגו עלמא כר' יאשיה מיהו שמותר באכילה ובהנאה דלא אמר רחמנא פן תקדש אלא כגון ג' מינים שיש כרמך וכלאים אבל במין אחר וחרצן כשם שמותר לזרוע כר' יאשיה כך מותר באכילה ובהנאה. וי"א דלא עבדין כר' יאשיה אלא לענין זריעה שמותר לזרוע מין אחד בכרם ומיהו אם זרעו אסור בהנאה. ונראה כי הרב ר' משה ד"ל הכי סבורא ליה, ולא מיחזור דא"כ אמאי נהוג כר' יאשיה אם אסור בהנאה הזרע והכרם.

ובמסכת קדושין פרק ראשון [דף ל"ט ע"א] אמר רב (נחמן) [צ"ל: חנן] ורב ענן הוו אולי באורחא הוו ההוא גברא דקא זרע [חטי ושערי] ביני גופני אמר ליה ליתי מר ולישמתיא אמר ליה (הא) [לא צהרית] לא קיימא לן כר' יאשיה, ואם היה אסור בהנאה למה היה זרע ביני גופני. וכלאי הכרם אסורין בארץ מן התורה ובחוצה לארץ מדרבנן הילכך ספקן מותר וכדתנן כרם הנטוע ירק וירק נמכר בארץ ישראל אסור וכו' בחוץ לארץ יורד ולוקט ובלבד שלא ילוקט ובארץ ביד נמי שהן אסורים מן התורה דוקא קנבוס ולוף שאר זרעים דרבנן היא, ורבו הפירושים בזה כמו שכתוב בספר הישר, וטעם קנבוס ולוף מצאתי מונה בספר אבא מרי ד"ל בפ' הקומץ כדתנן היה שדהו זרועה קנבוס ולוף לא יביא זרע לשם מפני שעושות לשלש שנים והא דאמרי' התם שאר זרעים דרבנן פי' שאר זרעים שאינם מהמשת המינים אבל המשת המינים דאורייתא נינהו מדקאמר עד שיזרע הטו ושעורה וחרצן, והראב"ד ד"ל פי' דהא אמרי' קנבוס ולוף אסרה תורה דוקא למסרינהו בהנאה אבל לזריעה שאר זרעים נמי אסורים מן התורה והוי יודע דבכלאי זרעים לא בעינן במפולת יד דתנן בפ' שני דכלאים היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזרעה שעורים ימתין לה עד שתתלוע וכו' ובפרק כל שעה נמי אמרי' קלח של כרוב שהוקשה נותנים לה בית רובע. ומסתברא דאפי' לר' יאשיה משום דכתיב שרץ אבל כרמך הוא חרצן. וכלאי זרעים בחוצה לארץ מותרין לזרען ואף בארץ שהן אסורין מן התורה אם זרען מותרין באכילה והכי איתא בפ"ק דקדושין, ובפרק כל הבשר נמי אמרינן כלאי זרעים ליתסרו דהא לך הוא, ועוד שנינו במס' כלאים כלאי זרעים אסורין לזרוע ולקיים ומותרין באכילה כדרי' אלעי בראשית הנו דאמר אינו נוהג אלא בארץ, ופר"ש במס' חולין והוא הדין למתנות דתרויהו דר טעמא נינהו דגמרי' נתינה מתרומה.

הא דאיבעיא לן מהו שיכנס אדם בתפליו לבית הכסא קבוע וישתין

מים ואסיקנא אסור שמא יפנה בהן דוקא בשלובשן דרך מצותן אבל אם אוהזן בידו בית הכסא עראי דאיכא ניצוצות אסור בית הכסא קבוע דליכא ניצוצות שרי.

תני חדא כשהוא נפנה מגלה לאחוריו טפח ולפניו טפחיים ותניא אידך לאחוריו טפח ולפניו ולא כלום ואוקי' אידי ואידי בגדולים ולא קשיא הא באיש הא באשה פי' באשה מאחוריו טפח ומלפניו טפחיים לפי שאפשר לגדולים בלא קטנים ובאיש מלפניו ולא כלום, ומפורש בירושלמי שכן האשה מפשיל לאחוריו ומטיל מים<sup>(1)</sup>.  
אמר ליה רב מרי לרב פפא יוצא שער בבגדו מהו קרי עליה שער שער, שאין בו משום ערוה.

אמר ר' יצחק טפח באשה ערוה למאי אילימא לאסתכלי בה והא אמר רב ששת למה מנה הכתוב תכשיטים שבחויץ עם תכשיטים שבפנים לומר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף אלא באשתו (ובדברי תורה אמאי לא אלא באשתו)<sup>(2)</sup> ובקיש"ש.

אמר רב חסדא שוק באשה ערוה שנאמר (ישעיה מ"ז) גלי שוק עברי נהרות [וכתיב (שם) תגל ערותך וגם תראה חרפתך]. אמר שמואל קול באשה ערוה שנאמר (שיר ב') כי קולך ערב [ומראך נאוה]<sup>(3)</sup>. אמר רב ששת שער באשה ערוה שנאמר (שם ד') שערך כעדר העזים. כלוה הני הלכתא נינהו ואפי' לרב הונא דאמר עגבות אין בהן משום ערוה הני שני עגבות דנגעי אהדרי אי נמי עגבות דנפשיה מגולות ולא מסתכל בהן אבל לאסתכלי ודאי אסור<sup>(4)</sup> והא דאמרינן טפח באשה ערוה ואוקימנא באשתו ובקיש"ש פי' הראב"ד ז"ל דוקא ממקום צנוע ואתא רב חסדא למימר דשוק מקום צנוע באשה ואעפ"י שאינו צנוע באיש, אבל פניה וידיה ושערה מהויץ לצמתה שאינה מתכסה בהן אין חוששין להן מפני שרגיל

<sup>(1)</sup> קסא עלי לתקן את דבריו כחן, ואת דברי הירושלמי לא נללתי. חולי יש להגיד: «פי' צ"ש יש נאסריו טפח ונלפניו טפחיים לפי שאי אפשר לגדולים בלא קטנים וצ"ש נלפניו ולא כלום» ויסימו דבריו לפרש"י וסיעמו.

<sup>(2)</sup> כ"ז ניותר לגי' שלפניו וכלה ל"ם צנוקומו וניחא גי' אחת אשר היתה חולי לפני ר' נשולס אך הנעתיקים הסמיכות.

<sup>(3)</sup> וזכרתי דמלס פ"ב ה"ג וניחא את הסוק (יכניס ג') והי' נקול זכותה ותסוק סלרץ וגו'.

<sup>(4)</sup> ראה ירושלמי חלה לט"ב ה"ג.



בהן ולא טריד ובאשה אחרת ודאי אסור להסתכלי בה בשום מקום אפי' באצבע קטנה ובשערה ואסור לשמוע קול דבריה כדאמרינן בקדושין לישדר ליה מר שלמא לילתא אמר ליה הכי אמר רב הונא קול באשה ערוה ומשום שלום קאמר אלא הכל לשם שמים. כל זה כתב הראב"ד ז"ל.

הא דאמר רב המנונא<sup>1</sup>) צואה על בשרו או ידו מטונפות בבית הכסא מותר לקרוא ק"ש וק"ל כוותיה מדאקשינן מנה בפרק אמר להם הממונה [דף ל'.] לרב פפא דאמר צואה במקומה אסור לקרות ק"ש כנגדה כך כתב הרב בהלכותיו מיהו ר"ש ז"ל כתב דמדרב חסדא נמי קא מקשי דעד כאן לא קאמר אסור אלא משום כל עצמותי תאמרנה אבל משום זוהמת הריח לא וקשיא לרב פפא מתרווייהו. הא דאמר להם הממונה מסתברא בצואה על בשרו והיא תחת בגדיו ואין ריחה נודף. וידינו מונחות בבית הכסא סתום ואין שם ריח.

תניא לא יקרא אדם ק"ש לא כנגד צואת אדם ולא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת כלבים בזמן שיש בהן עורות<sup>2</sup>), פי' הא דקתני שיש בתוכן עורות אכלבים וחזירים קאי. ואיכא דאמרי הוא הדין נמי אצואת תרנגולים שמתר ולא מסתברא כותיה דגרסי' בפרק כל כתבי נופין קערה על צואה של תרנגולין מפני קטן ופרכי' גרף של רעי הוא. ובירושלמי (פ"ג ה"ה) ר' יוסי ב"ר חנינא מרחיקין מצואת החזיר ומצואת נמייה ותרנגולין ד' אמות ובלבד באדומים. קיימא לן במי רגלים רשומן ניכר מותר אם אינן מטפחים ובטופח [ע"מ] להטפח פליגי ר' יוסי ורבנן דרבנן סברי (לא) בעינן להטפח והלכתא כרבנן. ואית דאמרי איפכא דלרבנן לא בעינן להטפח ומסתברא כת"ק מדקאמר ר' יוסי כל זמן שמטפחים.

תניא גרף של רעי ועביט של מי רגלים אסור לקרות ק"ש כנגדן [וכו'] בין לפני המטה בין לאחר המטה רשב"ג אומר לאחר המטה קורא לפני המטה [אינו קורא אבל] מרחיק הוא ד' אמות וקורא. ה' שמעון בן אלעזר אומר אפי' בית (בת) מאה אמה לא יקרא (את שמע) עד [שיוציאם אן] שיניחם תחת המטה (או עד שיוציאם).

אמר רב יוסף בעא [י] מיניה מרב הונא מטה פחות מנ' כלבוד דמי

<sup>1</sup>) לפנינו אימא כז סוגא וכן סוגא זיכושלמי.

<sup>2</sup>) ע"ל זכס"י וזכוס', זכוספמא וזכודכי.

או לא [ג'] ד' ה' ו' י' ד' ה' ט' מהו י' ודאי לא אבעיא ליה (דכל י' רשות אחריתי הוא ולהאי פ' לרשב"ג קא מבעיא ליה דאמר אחר המטה קורא מיד אם חוצצת או לא עשרה ודאי חוצצת. ואת ה' נרס' בעא מיניה רב יוסף מרב הונא מטה פחות משלשה כלבוד דמי ג' ד' ה' מהו עשרה ודאי לא מבעיא ליה דכל י' רשות אחריתי הוא. ולהאי גרסא משמע דלר' שמעון בן אלעזר קא מבעיא ליה דאמר עד שיניחם תחת המטה באיזה מטה הוא בפחות מג' ודאי כלבוד דמי וכמאן היא מג' ועד י' מבעיא ליה אבל עשרה פשיטא דלא כמכוסה הוא ולא מגני לצואה שתחתיה. הריא"ף ד"ל לא כתב מכל זה כלום דמשמע דהלכה כתי"ק אפי' הכי אם כפי' השני הוה ליה למכתב הא מלתא משמע דבתחת המטה לא פליגי רבנן. ונראה<sup>2</sup>) כי הריא"ף ד"ל פ' כפי' הראשון דלרשב"ג קא מבעיא ליה וכיון דהלכה כתי"ק לא שנא ג' ולא שנא ד' אינה חוצצת. ויש לפרש בעיא דרב יוסף נמי אדרבנן והכי קאמר בפחות משלשה ודאי אמרי רבנן דלא מפלגא אלא [מג'] ועד עשרה מי מורו דמפלגא או לא עשרה ודאי פשיטא דמפלגא וכיון שחרב לא כתבה אין לנטות מדבריו דלרשב"ג קא מבעיא להו כיון דהלכה כתי"ק לא שנא שלשה ולא שנא עשרה אינה חוצצת ומרחיק ד' אמות.

### פרק תפלת השחר.

תניא מעוות לא יוכל לתקן זה שבטל ק"ש של שחרית או ק"ש של ערבית או תפלה של שחרית או תפלה של ערבית<sup>3</sup>). ודוקא שבטל במזיד אבל שכח ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים ומסתברא דוקא תפלה אבל ק"ש אין חובה למי שטעה ולא קרא ק"ש ערבית לקרות שחרית שתים. והא דאמרין הקורא מכאן ואילך לא הפסיד בכרכות הני מלי רשות אבל חובה ליכא בדאמרין אם לא עלה עמוד השחר חייבים אתם לקרות

<sup>1</sup> סג' הזאת סוף עשונם ונסג' שלמינו ויש עוד גיטקות אחרות צנינורי  
 זו ראה אדום ד"ק צנוקונו, וגם כ' עשולס סג'ל אמת עשונס צנוסך דצורו  
 וס'ל קרובס לג'י' שלנו.  
<sup>2</sup> ראה רל"ס.  
<sup>3</sup> כנוסס סנוולס צנוג'ס ט' צ', צ'נקוט קסלס ח' וצ'ס ג'. רלס ד"ס צנוקונו  
 צנוסוס ס'י ז'.



הא אם עלה עמוד השחר אינם חייבים, ועוד אמרינן הכא או דלמא תפלה דרחמי הוא וכל אימת דבעי מצלי משמע דתפלה דוקא אבל לא ק"ש. והא דקתני בכרייתא בטל דמשמע טעה לאו משום תפלה הוא דקאמר הכי אבל לק"ש הוא הדין למעה. והר"א כתב דהוא הדין לק"ש אם לא קרא ערבית קורא שחרית שתיים ולדבריו מה ששינינו בפרק ראשון אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות דמשמע הא אם עלה עמוד השחר אין חייבים אתם בתורת ק"ש בעונתה, וחסרון לא יוכל להמנות זה שנמנו חבריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם.

הא דתנן תפלת המנחה עד הערב ר' יהודה אומר עד פלג המנחה ואסיקנא השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד, פי' דעבד כר' יהודה והתפלל בפלג המנחה האחרון ערבית עבד ודעבד כרבנן והתפלל בו תפלת המנחה עבד. וכתב<sup>1</sup>) רבינו האי (אלא) [ולא] שיהא עושה פעם כר' יהודה ופעם כרבנן שאם כן עליו הכתוב אומר הנסיל בחשך הולך אלא שיהא עושה מנהגו או כר' יהודה או כרבנן, ואע"ג דאסיקנא הכי מיתחור כרבנן דהא אמרי' לקמן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה דילמא מיטרפא ליה שעתא והא מלתא לא שכיחא אלא בתפילת המנחה ואמרי' נמי במס' תענית [כ"ו:]: והשתא דק"ל כר' יוסי האידנא מ"ט פרסי (כבני) [כהני] ידיהו (בשעת המנחה [במנחתא דתעניתא] כיון דסמוך לשקיעת<sup>2</sup>) החמה קא פרסי כתפילת נעילה דמ"א, אלמא תפלת המנחה סמוך לשקיעת החמה כרבנן ואפי' הכי אי עבד כר' יהודה עבד טעמיהו דרבנן בתפלת השחר ובתפלת המנחה משום דכתיב שנים ליום עולה תמיד חלק היום חציו לשחר וחציו לבין הערבים. וסבירא להו דבקר עד ו' שעות שהוא חום היום ועוד טעם אחר בבקר חלקו לשני בקרים ור' יהודה סבירא ליה דבקר עד חום השמש שהוא ד' שעות. ועוד טעם אחר דסבירא ליה בבקר בבקר להקדים שעה אחת לבקר דכיון דכתיב שנים ליום עולה תמיד שהם שוים כשם שתמיד של שחר ד' שעות כך תמיד של בין הערבים ד' שעות דהיינו ממש ומחצה עד י' ומחצה. ועוד נתנו לו רבי' שעה לשני (גזירי עוים) [גזירי עזים] כדאיתא במס' [י'] ומא בפרק בראשונה (כ"ו:).

רב צלי שבת בע"ש בפלג המנחה האחרון דסבר ליה כר' יהודה שאין זמן

<sup>1</sup> נמוס' סל"ט סניל ד"ז נסס גלון סמס.

<sup>2</sup> נטופמא טלפמינו: דנסמוך שקיעת.

תפלת המנחה אלא עד פלג המנחה ומכי שלים תפלת המנחה מתחיל זמן תפלת ערבית. אמר ליה ר' ירמיה בר אבא מי ברלת אמר ליה אנא בדילנא פ' מן המלאכה. ודוקא כה"ג דליכא טעות הוא שיש לו להבדיל מן המלאכה אבל אם נתקשרו השמים בעבים והתפלל ערבית ואחר כך זרחה חמה כיון שתפלתו בטעות היתה מותר במלאכה לא שנא יחיד ולא שנא צבור אלא שביחיד חוזר ומתפלל וצבור כיון שהתפללו אין חוזרים ומתפ' והכי הוא מסקנא דשמעתא. והא דאמרינן רב צלי של שבת בע"ש דוקא תפלה אבל ק"ש עד צאת הכוכבים ואע"פ שלא סמך גאולה לתפלה לית לן (הא) [בה] כיון דתפלת ערבית רשות ואפי' למאן דאמר חובה לית לן בה שמפני צורך שעה הוא מתפלל ומקדש מבעוד יום דהיה אוכל דאין קדוש אלא במקום סעודה וכיון שלא הגיע זמן ק"ש מותר לאכל קודם שיקרא ק"ש ואין ספק בזה. והיינו דאמר השתא קדיש בין ק"ש לתפלת ערבית ולא אמרי' קדיש בין ק"ש לתפלת שחרית משום דתפלת שחרית מיבעי ליה למסמך גאולה לתפלה ובתפלת ערבית לא.

הא דאמרי' יהושע בן לוי כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל לאו למימרא דאסור להתחיל ולאכול קודם שיתפלל דאם כן מאי למימרא מתני' היא כפ' יציאות השבת [ט' ע"ב] לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה ולא לאכול וכו' אלא הכי קאמר שאעפ"י שהתחיל מפיסק ובהא לית הלכתא כותיה ואיתא להא מלתא כפ' יציאות השבת.

אמר ר' תנחום אמיר אסי טעה ולא הזכיר שאלה בכרכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה. מיתיבי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו [וכו'] לא קשיא הא ביחיד הא בצבור בצבור מאי טעמא [לא] [מפני ששומע] [משום דשמעה] משליח צבור [אי הכי האי מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה מפני ששומע מש"ן מבעי ליה] אלא אידי ואידי ביחיד. ולא קשיא [כאן] [הא] דאדכר [מקמי] [קודם] שומע תפלה [כאן] [הא] דאדכר [ל] [בתר ש"ת]. ומדקאמר אידי ואידי ביחיד ולא אמר אידי ואידי בין ביחיד בין בצבור אלמא דוקא ביחיד אבל בצבור אפי' אדכר לבתר ש"ת אינו חוזר מפני ששומעה משליח צבור ואעפ"י שיש לבעל הרין לחלוק ולומר דכי אמר אידי ואידי רבותא אשמעינן דאפי' ביחיד אינו חוזר היכא דאדכר מקמי שומע תפלה אבל לעולם אפי' בצבור חוזר היכא דאדכר מקמי ש"ת אפי' הכי אידי דהוה



ליה למימר אידי ואידי ביחיד אלמא דוקא ביחיד אבל אפי' אדכר לבתר שומע תפלה אינו חוזר מפני ששומעה משליח צבור, ובן כתב הרב דודי ר' אשר ז"ל.

והא דאמרינן<sup>1</sup> דאי אדכר בתר שומע תפלה חוזר לראש פיי בירושלמי חוזר לשומע תפלה ומדבר זה אתה למד רטעה ולא הבדיל בזה ובוה חוזר להבדלה ואין צריך לחזור ולהתפלל, וי"ל שאני הבדלה דלכתחלה יש לו להבדיל בתפלה ועקר את רגליו חוזר בתפלה. והכי מסתברא דמרקא מבעיא ליה לא הבדיל לא בוו ולא בוו מהו על התפלה קא מבעיא לה דאלו על הכוס קיל טעם מבדיל.

אמר רב חסדא כל היוצא לדרך צריך להתפלל (תפלה קצרה) [תפלת הדרך] . . . מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה וכו' מדלא אמר הביננו חותם בשומע תפלה בהזכרת השם ובתפלה קצרה אינו חותם בהזכרת השם, בתפלה קצרה חותם בא"י ש"ת.

ת"ר היה רוכב על החמור [והגיע זמן תפלה] אם יש לו מי שיאחו את החמורו ירד למטה ויתפלל ואם לאו ישב במקומו [ויתפלל] ר' אומר בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו פרש"י ז"ל שקשה עליו עכוב הדרך ומפיי' זה אתה למד שיתפלל והחמור מהלך ואין צריך שיעמיד את החמור<sup>2</sup>, והכי משמע נמי לקמן דאמרינן גבי פלוגתא דר' שמעון בן אלעזר מר סבר תפלה מעומד אלמא אם היה מתפלל בדרך מתפלל כשהוא מהלך ואע"ג דאמרינן במס' קרושין רוכב כמהלך דמי אפי' הכי דעתו מיושבת עליו עדיף.

אבוה דשמואל ולוי כי הוו בעו למיפק לאורחא הוו מקדמי ומצלי וכו' [הוה] מטי זמן ק"ש קרו כמאן כי האי תנא דתניא השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה ומתפלל<sup>3</sup> במאי קמפלגי מר סבר תפלה מעומד עדיף ומר סבר [מסמך] גאולה לתפלה עדיף, והלכתא כת"ק דאבוה דשמואל ולוי קיימי כותיה ומאי דאמר רב אשי לא חזינא להו לרבנן קשישי<sup>4</sup> דעבדי הכי בשבתא דריגלא קאמר דכיון דאפשר

<sup>1</sup> ראה נוס"כ הנוסח ז"ל עוד צענין הזה צסיף סרקין ד"ס סא דאמרי' טעה ולא הזכיר.

<sup>2</sup> כן דעת החוס' אזל לא כן דעת הר"י יע"ש סיטב.

<sup>3</sup> כ"ס הכתוב עיין ד"ס צוקומו צהנסות סי' ס'.

<sup>4</sup> לפיניו "מניין" וליתא צכ"י, ראה ד"ס.

לצלווי בזמנה מיושב מוטב מליצלי מיושב בזמנה עם הגיץ החמה ומסמך גאולה לתפלה ולא לאקדומה קודם זמנה עם ק"ש אבל בשחשנים לצאת לדרך קודם שיביר את חברו ברחוק ד' אמות קורא ק"ש ומתפלל שלא אמרו לק"ש כוונתיקין אלא משום תפלה משום דכתיב ייראוך עם שמש והבא כיון שמתפלל בביתו כדי שיתפלל מעומד הוא הדין שיקרא ק"ש ויסמוך גאולה לתפלה וכבר בארתיה בפ' ראשון.  
והראב"ד פי' רבי אמר ת"ק ומתפלל אפי' קודם שיעלה עמוד השחר קאמר ויש כמו בזה כפר"ש ז"ל בפ' קודם היום.

הא דאמרינן<sup>1</sup> טעה ולא הוכיר שאלה בברכת השנים ואדבר לאחר שומע תפלה חוזר לראש פי' בשומע תפלה והכין פירושו בירושלמי מאי דאמר' נמי בפ' שלשה שאכלו טעה ולא הוכיר של שבת או של יום טוב בברכת המזון ופתוח בהטוב והמטיב חוזר לראש בבונה ירושלים ולא להזין ומאן דמפרש דחוזר להזין לא מסתברא כותיה מרפי' בירושלמי הכא חוזר לש"ת.

תניא טעה ולא הוכיר של ר"ה [בערבית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשחרית] בשחרית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במוסף ואם בן לקשי מינה לרב דתלי טעמא לפי שאין מקדשין את החדש (ביום<sup>2</sup>). א"ר יוחנן בצבור שאני. איכא דפרשי ובצבור שנו מפני ששומעה משליח צבור ואי כפי' הוה הוה ליה לאקשוי כדאקשוי לעיל אי הכי מפני שיכול לאומרה במוספים מפני ששומעה מש"צ מבעי ליה. אלא הכי פי' ובצבור שנו מפני טורה צבור<sup>3</sup>) אבל ביחיד מחזירים אותו ומסתברא דוקא ביחיד שלא עם הצבור אבל ביחיד עם הצבור אין מחזירין אותו מפני ששומע מש"צ כדאסיק' לעיל גבי שאלה בברכת השנים ומיהו גבי שאלה אפשר דאפי' ש"צ חוזר ולא חייושו לטורה צבור כיון דשאלה צורך כל העולם הוא וכן מצאתי שכתב הרב אדני דודי ר' אשר ז"ל.

כדי שתתחולל דעתו עליו. ירושלמי כמה יתחולל דעתו עליו כדי הלוך ארבע אמות.

<sup>1</sup> שייך לעיל דף כ"ט.

<sup>2</sup> רחם תוס' זכרות לי' ע"ג ד"ס וסתניח.

<sup>3</sup> רחם רש"י צנקונו צד"ה לצור סנו; וז"ל סט"ס ים סס וז"ל: "וכס"ג

נפסס לה צל"ס (צלצור סנו) נפסס טפסס לזינורס"א.



### פרק אין עומדין.

הא דא"ר ר' (חנינא) [הונא] טעה בשלש ראשונות [חוזר לראש] באמצעיות חוזר לאתה חונן באחרונות חוזר לעבודה ולא תימא ה"מ במי שטעה ואינו יודע להיכן טעה אבל יודע להיכן טעה חוזר במקום שטעה (לא תימא הכי) דהא מקשי' עלה דר' (חנינא) [הונא] מהא דתנן מהיכן הוא מתחיל<sup>1</sup>) מתחלת ברכה שטעה ואם איתא לשני ליה שאני מתני' דידע להיכן טעה אלא לאו ש"מ דביודע להיכן טעה נמי אמרו' בני ראשונ' חוזר לראש באחרונות חוזר לעבודה באמצעיות חוזר [אתה חונן] לר' (חנינא) [הונא] ולר' (יוסי אשי) [אסי] לתחלת ברכה שטעה בה כמו שכתב הריא"ף ז"ל והלכתא כרב אסי.

תני הרא הכורע בהודאה הרי זה משוכח ותניא [אירך] הרי זה מגונה לא קשיא הא בתחלה הא לבסוף. והא דאמרו' אלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות תחלה וסוף בהודאה תחלה וסוף התם ביחיד מתפלל הכא ביחיד עם הצבור בשאומר מודים דרבנן כורע בתחלה ואינו כורע בסוף עם שליח צבור, ואיכא מאן דשני בין כורע לשוחה ומה שכתבתי הוא הנכון. ובירושלמי מוכיח ותני הכל שוחחין עם ש"צ בהודאה אמר ר' זירא ובלבד במודים. ועירא הוה סמיך לקרובה כדי שיהא כורע עמו תחלה וסוף, פי' קרובה חזן, וכתב הראב"ד ז"ל נראה מן הירושלמי הוה ששוחחים במודים דרבנן בסוף אבל אין משגיחין לשוח עם החזן בסוף הודאה אלא באיזה מקום שיהיה שיסיים מודים דרבנן ור' זעירא הוה מכיין מעט מעט כדי שיסיים עם החזן והוא מה שהיה עושה רב נחמן ורב ששת אפשר שהיה מכניס כמו שהיה עושה ר' זעירא ונראים כאלו כורעים עמו תחלה וסוף.

### פרק ביצד מברכין.

ק"ל<sup>2</sup>) כמאן דאמר כרם רבעי אבל נטע רבעי מותר וכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ וכברם נמי דוקא שתים כנגד שתים ואחת

<sup>1</sup> (כ"ג) ס"י כ"ד ק"ס.

<sup>2</sup> (כ"ג) וכן כ"ג ר' יוסף ס"י, וכ"ג וכן כ"ג ר"י (ולפטר ס"ס סלמידי דרבינו עזרא).

יוצא זנב אבל פחות מכאן מותר בלא פדיון כמאן דנפקא לן מג"ש מתבואת  
הכרם אבל למאן דנפקא לן מקדש הלולים כל שטעון הלול אפי' נפן  
אחת טעון הלול ובכל זה ק"ל כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ  
ואינו טעון הלול בפחות מחמשת גפנים, וכן כתב רב אחא משבחה אבל  
ערלה כל עץ שמוציא פירות אפי' עץ יחיד חייב בערלה ואין ספק בזה.  
ומה שכתב ר"ש ז"ל בסוף פרק משוח מלחמה שאין חייב בערלה פחות  
מחמשת גפנים דאקרי כרם משום רבעי קאמר כלומר שאין חייב בערלה  
להוי טעון הלול בשנה רביעית פחות מחמשה אבל בערלה ונטעתם כל  
עץ מאכל כתיב.

אמר רב יהודה [אמר רב] צלף של ערלה בחוצה לארץ [זורק את  
האבינות] ואוכל את הקפריסין מדנקט חוצה לארץ אלמא סבירא ליה ערלה  
בחוצה לארץ הלכת מדינה, וי"ל דלעולם הלכה למשה מסיני סבירא ליה  
דהא אמרין התם אימי כך ואמרה וראה אסור ספקא ומותר.

מה שכתב הריא"ף ז"ל בפלפלי רטיבתא שמברך עליו ב"פ האדמה,  
איכא לעיוני מאי טעמא לא מברכינן עליה בורא פרי העץ כיון דמחייב  
בערלה, וי"ל כיון דלאו אורחיה למיכל באפי נפשיה לא מברכי' עליה בורא  
פרי העץ ולא שהכל אלא בורא פרי האדמה דהא מקשי' לרבא אדרבא  
דאמר רבא האי המלתא דאתא מבי הינדואי שריא ומברכי' עליה בורא פרי  
האדמה ושנינן לא קשיא הא ברטיבתא הא ביבשתא וכי היכי דבהמלתא  
רטיבתא מברכינן עליה בורא פרי האדמה הכי נמי פלפלי רטיבתא.

ואית דבעו מימר שעל התמרות הוא שכתב הרב ז"ל שמברך עליו  
ב"פ האדמה אבל על הפרי עצמו מברך עליו ב"פ העץ.

תנן התם על מעשה קדרה בתחלת מברך עליו בורא מיני מוונות  
ולבסוף ברכה אחת מעין ג' ואלו הן מעשה קדרה סלת וריו אורו וערסן  
(וסלקא<sup>1</sup>) פ' סלקא חטי דמתכרי באסיתא תרי תרי טרינס תלת תלת וריו  
ד' ד' ערסן ב' ב', והכי מפרש לה בסוף פ' מי שהפך את יתו והוא הדין  
אי שליה לחיטי בעינייהו שמברך עליו בורא מיני מוונות דהא מעקרא הוה  
ס"ד לאוקמא למתני' כר' יוחנן בן נורי דאמר אורו מין דגן הוא אלמא  
אעינן דשליק ליה בעיניה מברך עליו בורא מיני מוונות, ובעל הלכות גדולות

<sup>1</sup> עי' ד"ס זקוקונו זכגסוס סות כ'.



כתב דכי שלקי ליה לחמי בעינייהו מברך עליהן ב"פ האדמה מאי טעמא  
דבטעמיהו קיימי, ומה שכתבתי הוא הנכון.

הכוסס את החטה בתחלה מברך עליו ב"פ האדמה ולבסוף בורא נפשות.  
ומה שכתב הרי"ף ז"ל דפת דוחן מברך עליו בתחלה שהכל לא  
מתוור דעד כאן לא פליגי רבנן ורי"ג בפת אורז ובפת דוחן אלא בברכה  
לאחריו דרי"ג סבר ברכה אחת מעין ג' ורבנן סברי בלא כלום אבל לברכה  
לפניו לא פליגי וכי היכי דלרי"ג מברך לפניו בורא מיני מוונות שהרי מברך  
לאחריו ברכה אחת מעין ג' ואין לך דבר שמברך לאחריו ברכה אחת מעין  
ג' שיברך לפניו שהכל וכיון דלרי"ג על כרחך מברך בורא מיני מוונות הכי  
נמי לרבנן. ולא מצינו למימר דהא כהא תליא דהא פת אורז בתחלה מברך  
עליו בורא מיני מוונות ולבסוף ולא כלום אלא על כרחך פת אורז ודוחן  
ופת דוחן חד טכסוסא אנון מברך עליו תחלה במי"מ ולבסוף ולא כלום אלא  
על כרחך פת אורז ופת דוחן חד אינון ולבסוף בורא נפשות.

הא דק"ל גבי הביצה דאע"ג דלית בה פירובין כוית מברך עליו המוציא  
וגי ברכות היכא דאיכא עליה תורתא דנהמא דוקא שאין לו לא שלמין ולא  
פתיתין שיבצע בהן אבל יש לו ק"ל כרבא דאמר מברך ואחר כך בוצע  
ואין מברך תחלה על פת הצנומה בקערה.  
ירושלמי תני כל שאומרין אחריו ג' ברכות אומ' לפניו המוציא וכל  
שאינ אומ' אחריו ג' ברכות אין אומ' לפניו המוציא.

אמר ר' יעקב בר אבא ושאר מינים כדרב"ג נצרכא משמע מהכא  
דבפחות מכזית מברך לפניו ואינו מברך לאחריו אפילו בבריה דאמרין  
לקמן אמיר חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל בזית מליח ובירך  
עליו תחלה וסוף, ופרקינן היכי מברך ר' יוחנן על זית מליח (כגון) [כיון]  
דשקיל ליה לגרעיניה בציור ליה שיעוריה, ופרקינן ר' יוחנן (לית) [זית] גדול  
(אבל) [אכל] דכי שקיל ליה גרעיניה פש ליה שיעוריה, ומאי טעמא לא  
שני ליה בריה שאני אלא לאו שי"מ דאפילו בריה פחות מכזית אינו מברך  
עליו לאחריו, ובהא פריך על הירושלמי דגבי האי עובדא דאכל ר' יוחנן  
כוית מליח מתריך בירושלמי בריה שאני.

ירושלמי אבל אפילו פרדה אחת של ענב או פרדה אחת של רמון  
טעונה ברכה אחת לפניו ולאחריו, והא דתנן יש שטעון ברכה לפניו ואין  
טעון ברכה לאחריו ודייקנן לקמן בפרקין למעוטי מאי ופרקינן למעוטי  
ריחני מאי טעמא לא שני ליה בפחות מכזית, לא קשיא דהתם מיני חיוב

קתני ופחות מזכות לאו מיני חיוב הוא. והלכתא המוציא לחם מן הארץ  
דהמוציא נמי דאפיך משמע וכל שכן מוציא ואע"ג דשאר ברכות אמ' בורא  
ולא אמר' הבורא מפרש בירושלמי שאין לברך מוציא שלא לערב את  
האותיות, ואעפ"י שאומ' לחם מן ולא קפדינן בערוב אותיות שאני התם  
דלא אפשר, ואעפ"י שיכול לומר המוציא מן הארץ לחם לישנא דקרא  
אמרינן כדכתיב להוציא לחם מן הארץ.

הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דבר קפרא הביאו לפניהם<sup>1</sup>) כרוב,  
ודורמסקין (ופרגינת) (ופרגינת) (ותן) [נתן] בר קפרא רשות לאחד מהן לברך  
קפיין וברך על הפרגיות (ו)לגלג עליו חברו כעס בר קפרא ואמר<sup>2</sup>) לא על  
המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס אם חברך דומה כמי שלא  
טעם טעם בשר מעולם למה אתה מלגלג עליו<sup>3</sup>) ולית הלכתא לא כבר  
קפרא ולא כמברך אלא הלכתא כמלגלג דק"ל שלקות ב"פ האדמה וחשוב  
עדיף. ואפילו תומי וברתי שדרבן לאכלן חיים מברך עליהן ב"פ האדמה וכל  
שכן בכרוב, ואפי' למאן דאמר לקמן בשאין ברכותיהן [שוות] דברי הכל  
מברך על זה וחזור ומברך על אי איזה מהן שירצה ולא אמרינן חשוב עדיף  
שאני התם שהברכות שתיהן חשובות אבל הכא שהכל לאו ברכה חשובה  
היא שלא נתקנה על דברים חשובים. ברך על פירות הארץ בורא פרי  
העיץ לא יצא. פשיטא<sup>4</sup>) לא נצרכה [אלא] לר' יהודה דאמר (דגן) [חטה]  
מין אילן הוא אפילו הכי לענין ברכה לא מאי טעמא דכי מברכין ב"פ  
העיץ היכא דכי שקלת לפירא אית' (לאילנא) [לגווא] אבל היכא דכי  
שקלת לפירא לא איתיה (לאילנא) [לגווא] לא מברכין עליה ב"פ העיץ.  
תניא בתוספת' כל שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא ומברכין עליו  
ב"פ האדמה כל שמוציא עליו מעצמו אילן הוא ומברכין עליו ב"פ העיץ.  
זאת התוספת'<sup>5</sup>) כתבה ר"ח ז"ל.

תניא ראה (את ה)פת ואמר כמה נאה פת זו ברוך המקום שבראה  
ראה (את ה)תאנה ואמר כמה (יפה) [נאה] תאנה זו ברוך המקום שבראה  
יצא דברי ר' מאיר ר' יוסי אומר כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים

<sup>1</sup> כג"י סכ"י ד"ס.

<sup>2</sup> כג"י סכ"י ס"ל.

<sup>3</sup> לפנינו איתא: אהא על ויה לגלגת עליו.

<sup>4</sup> לפנינו: אחר רב נחמן בר יצחק וליחא ככ"י סכ"י.

<sup>5</sup> הסלטי גזורים כחז וכן צירושלמי, ובתוספתא שלנו לא מלאחי, וניי

יתן וחדע מי הוא ז"ס הנוצר כאן!



בברכות לא יצא ידי חובתו. והלכתא כר' יוסי משום דלא אדכר בה מלכות  
דק"ל כותיה מעוברא (ררבנן) [רבנימין] רעיא דבנימין רעיא כרך ריפתא  
(בתר דאכל) אמר בריך מריה דהאי ריפתא<sup>1</sup> (ברוך רחמנא מריה דהאי  
ריפתא) דק"ל כר' יוחנן דאמר בעינן הוכרת השם ומלכות.  
והא דתנן על הנובלות אומי שהכל אוקי' בושלי כמרא אבל תמרי דויקא  
ב"פ העין.

הא דתנן היה לפניו מינים הרבה ר' יהודה אומר אם יש ביניהן ממין  
שבעה<sup>2</sup> עליו הוא מברך וחכמים אומרים מברך על איזה מהן שירצה. מדברי  
הריא"ף ז"ל שלא פסק הלכה כמאן נראה שהלכה כחכמים דיוחיד ורבים  
הלכה כרבים. ולפי הפסק הזה הא דאמר רב יוסף ואיתימא ר' יצחק כל  
המוקדם בפסוק זה הוא קודם לברכה תרגומא בששניהם חביבים עליו.  
ועוברא דרב חסדא ורב המנונא דהוו יתבי [בסעודתא] אייתי לקמייהו תמרי  
[ורמוני] שקל רב המנונא בריך אתמרי ברישא אמר ליה [רב חסדא]  
לא סבירא מר [להא דאמר ר"י ואיתימא ר' יצחק] כל המוקדם בפסוק זה  
(הוא) קודם לברכה אמר ליה זה שני לארץ וזה המישי לארץ, והיה דהוה  
מצי לשנווי ליה תמרי חביבי לי אלא אי הוה משני ליה הכי הוה משמע  
דאי תרוייהו חביבי ליה הוה בריך ארמוני. משום הכי אמר דזה שני לארץ  
וזה המישי לארץ לאשמעינן דאפילו תרוייהו חביבי ליה מברך אתמרי ברישא.  
ירושלמי תני ר' חייא אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס  
אמר חייא בר אבא דאמר הדי דנסיב עגולא ומברך עליה ולא אתי  
לידי צריך לברך עלויה זמן תנינות. א"ר תנחום צריך לומר ברוך שם כבוד  
מלכותו לעולם ועד שלא להזכיר שם שמים לבטלה. וכתב הראב"ד ז"ל על  
זה נראה לי דרך גירסא אתיא כשעמיה דאמר צריך שתכלה ברכה עם הפת  
ודלא כרבא דאי כרבא לא צריך ולא מידי, ותו גרסינן התם ר' זעירא בעיא  
הן הנסיב תרמוסא וברוך עליו ונפל מיניה צריך לברך עלויה זימנא תנינית.  
לאמת המים תמן לכך נתבון תחלה וכתב הראב"ד ז"ל נראה לי דרך בעיא  
דלא עדיף מכוס לכל אחד ואחד שכלן שותים בברכתו של מברך ותו  
אמרינן הלה נבאנה דברכתא היא אלמא כל דמנח קמיה ודעתיה עלויה  
חיילא ברכה עלויה. ולפי דעתי אין הגדרון דומה לראיה דשאני התם שלכך  
נתבון תחלה. (ראה עוד לקמן צד 31 מה ששייך לכאן).

<sup>1</sup> כג' סכ"י ז"ס.

<sup>2</sup> כג' סכ"י ז"ס.

מתני' בריך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון. ואמרינן עלה בנמרא לא שנו אלא בשבתות וימים טובים (שארם) [הואיל ואדם] קובע סעודתו על היין אבל בשאר ימות השנה מברך על כל כוס וכוס, ודוקא באותו זמן שלא היה מצוי להם יין אבל בזמן הזה ובארצות האלה שאדם קובע סעודתו על היין הווי להו שארי ימות השנה כשבתות וימים טובים ויין שלפני המזון פוטר יין שלאחר המזון משום דזה לשתות וזה לשתות ומאי לאחר המזון לאחר סעודה וקודם ברכת המזון. ויין שבתוך המזון אינו פוטר יין שלאחר המזון שזה לשתות וזה לשרות ועדיף לשתות מלשרות, אבל יין שלפני המזון שהוא לשתות פוטר שבתוך המזון שהוא לשרות אע"ג דלא שוו אהרדי לשתות עדיף, כך קבלתי מאבא מורי ז"ל וכן כתב הראב"ד ז"ל.

בירך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון והא פת פטרה ליה לפרפרת. איכא למימר דכי קתני רישא בירך על הפרפרת שלפני המזון וכי' כגון דלא (אכל) [אכל] פת אלא מעשה קדרה ולפיכך הוצרך למימר דפרפרת שלפני המזון פטר את שלאחר המזון אבל לעולם אי אכל פת אפילו לא אכל פרפרת לפני המזון פטר לפרפרת שלאחר המזון וכל שכן מעשה קדרה שלאחר המזון שהפת פוטרת מפני שמעשה קדרה לשובע הוא נאכל ופרפרת נמי מין פת הוא ולפיכך פטר להו פת מה שאין כן בפירות הבאים לאחר סעודה שאינן נאכלים לשובע ולא מיני פת נינהו ולפיכך טעונים ברכה לפנייהם שאין הפת פוטרתן. והא דאמרינן בגמ' אין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא הפת הבאה בכיסנין תרגום בפת הבאה בכיסנין בפני עצמה שלא עם הסעודה, וכן פירש"י ז"ל והרי"ף ז"ל ואפילו הכי אינה טעונה ברכה לאחריה אלא כורא נפשות מתוך שמאכלה מועט עשאוה כפת אורו ופת דוחן דאסיקנא לבסוף ולא כלום, אבל אם הוא בתוך סעודה או לאחר סעודה ולפני ברכת המזון פת פוטרתן. זהו הדרך שדרך בה ר"ש ז"ל והרי"ף ז"ל בפת הבאה בכיסנין ואי קבע סעודתיה עליה מברך עליה המוציא ושלש ברכות, אבל הראב"ד כתב דפת הבאה בכסנין בפני עצמה מברך עליה במי' ולבסוף ברכה אחת מעין שלש והא דאמרינן בנמרא שאינה טעונה ברכה לאחריה וטעונה ברכה לפנייה תרגומא בשבאה לאחר הסעודה ולפני ברכת המזון שברכת המזון פוטרתה ומיהו כיון שכשבאה לאחר סעודה טעונה ברכה לפנייה שאין הפת פוטרתה להכי קתני מתני' בריך על הפת פטר את הפרפרת



דוקא פרפרת שבתוך הסעודה אבל פרפרת הבאה לאחר סעודה אין הפת פוטרתה והיינו דקתני רישא בירך על הפרפרת שלפני המזון פוטר את הפרפרת שלאחר המזון. פרפרת שלפני המזון הוא דפטר לה אבל פת לא פטרה לה לפרפרת שלאחר המזון. והו דעת הראב"ד ז"ל והוא הולך על דרך ר"ש ז"ל והריא"ף ז"ל ואין לוון מדבריהם כאשר כתבתי. ברך על הפת פטר את הפרפרת וכל שכן מעשה קדרה. ברך על הפרפרת לא פטר את הפת אבל מעשה קדרה פטור.

ירושלמי רב בשם ר' חייא רבה פת הבאה בכסנין לאחר המזון טעונה ברכה לפנייה ולאחריה. אמ"ר יוחנן פליגי. אמ"ר מוכח לר' חזקיה במה הוו פליגי כשאכל מאותו המין באמצע המזון, אחא ר' חנא בשם ר' זעירא אפי' לא אכל מאותו המין באמצע המזון.

גמרא<sup>1</sup>) אמר רב פפא הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונים ברכה לא לפנייה ולא לאחריהם ושלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה טעונים ברכה לפנייהם ולא לאחריהם לאחר הסעודה טעונים ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם, הגה רבו המפרשים בזה ואני אכתוב מה שקבלתי מאבא מרי ז"ל ומה שנראה לי אחריו. והוא שרב פפא לא איירי אלא במיני פירות שאם באו ללפת והו מחמת הסעודה בתוך הסעודה שאין טעונים ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם וטעמא דמלתא מפני שהם טפלה לפת לא שנא באו בשעת המוציא ול"ש באו לאחר המוציא שלא היה דעתו עליהן בשעת המוציא אפי' הכי פת פוטרתן שהוא עקר והם טפלה לו והיינו מתני' כל שהוא עקר ועמו טפלה מברך על העקר ופוטר את הטפלה ובוה לא אשמעינן רב פפא מידי, וכי אצטרך רב פפא למפסק הלכתא משום סיפא דמלתיה דקאמר שלא מחמת סעודה בתוך הסעודה כגון פירות שלא באו ללפת, ואין טעונים ברכה לאחריהם שברכת המזון פוטרתן כיון שבאו בתוך הסעודה לאחר הסעודה כגון שבאו לקנח טעונים ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם, ומה שפרשיי ז"ל שלא מחמת סעודה בתוך הסעודה כגון דיסא כרוב ותרדין שאינן לפתן והן באין למזון לשובע טעונים ברכה לפנייהם דלאו טפלה נינהו ואינן בכלל לחם לפטרו בברכת המוציא קשיא לי הא דתנן בריך על הפת פטר את הפרפרת ואמרינן עלה בגמרא כל שכן מעשה

<sup>1</sup> סייך לעיל דף 29.

קדרה ופי' ר"ש ז"ל עצמו שבא למוזן ממש אלא שיש לדחוק ולומר  
לבריו דהתם מיירי שבא בשעת המוציא והנא בדברים הבאים לאחר  
המוציא. ומה שפרשתי הוא הנכון ולפי הפי' הזה ברוב ודיסא וכל  
מעשה קדרה פת פוטרתן והכי נמי אמרינן לקמן דפת פטר מעשה קדרה  
ולפירש"י ז"ל פת לא פטר ברוב ודיסא מסתברא כותיה דקא פטר מעשה  
קדרה. ותאנים הבאים בתוך הסעודה שלא ללפת לפי' דידן אין טעונים  
ברכה לאחריו, ולפי' ר"ש ז"ל טעונים ברכה לאחריהם.

שאלו את בן זומא מפני מה אמרו דברים הבאים מחמת הסעודה  
[בתוך הסעודה] אין טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם אמר להם  
הואיל ופת פוטרתן. אי הכי יין נמי [נפטריה פת] שאני יין דגורם ברכה  
לעצמו שמכרכים על היין בדברים אעפ"י שאינו צריך לשתייתו.

ור"ה ז"ל פי' דהכי קאמר כיון דיין אית ליה האי מעלה דפוטר כל  
מיני משקין משמע מהא דפת לא פטר שאר מיני משקין. וי"ל לפי' ר"ח  
דהכי קאמר דיין אית ליה מעלה דפוטר כל מיני משקין בלא סעודה מברך  
עליו ומתריץ פירושי קמאי שמעינן מיהא שאם שתה מים בתוך הסעודה  
אין צריך לברך שהפת פוטרתה מדאצטריך למימר שאני יין הואיל וגורם  
ברכה לעצמו אבל מים לא. והא דאמרינן לקמן לאפוקי ממאן דחנקתיה  
אומצא דוקא שלא בסעודה. וי"מ גורם ברכה לעצמו שהברכה והשתיה שני  
ענינים הם. ולפי הפי' הזה אפילו מים נמי בעי לברוכי וכפי' קמא מסתברא  
הלכך בעי לברוכי למיא. ולית הלכתא ככל הגי' שמעתתא אלא כי הא  
דאמר רב חייא בר אשי אמר רב שלש תכיפות הן וכו' הילכך אם לא נטל  
ידיו מצי למיכל בלא ברכת המוציא. ולר"ש ז"ל בלא ברכת המוזן. וי"ל  
שאף לדברי הרא"ף ז"ל דנטל ידיו אין לו לאכל בברכת המוציא עד שיברך  
ברכת המוזן דתנן תקף לנטילת ידים ברכה.

מתני' היו יושבין כל אחד ואחד מברך לעצמו הסבו א' מברך לכלן, פי'  
בין בברכת המוציא בין בברכת המוזן ואי אמרי ניוול וניכול נהמא [ברוך  
פלן] אחד מברך לכלן. וי"ל דברכת המוציא בעינן הסבה, וגם הראב"ד ז"ל  
כתב דבזימון בעינן הסבה דכל זמן שלא הסבו כיהודים דמי. ומסתברא  
דבזימון בעינן הסבה מעובדא דתלמידי דרב דאמר רב אדא בר אהבה נח  
נפשיה דרב וברכת מוזנא לא נמרינן ולא תימא הי"מ כשהיו יושבים מתחלה  
ישבו על דעת אכילה הוא דבעינן הסבה אלא אפילו ישבו מתחלה על דעת  
אכילה לא בעינן הסבה והיינו דאצטריך בגמרא למימר הסבו אין ישבו לא



ולא פרכינן מרישא דקתני בהדיא היו יושבים. בגמרא פליגי רב ורי' יוחנן  
 ביין והלכתא כר' יוחנן בתרויהו לישני דמהני הסבה ובעי הסבה וכי מהני  
 הסבה ליינ הי"מ לברכה שלפניו אבל לברכה שלאחריו ק"ל דאין זימון  
 לפירות. ומסתברא דדוקא יין דשייך ביה קביעותא אבל פירות לא מהני  
 הסבה, והראב"ד כתב משנחת לה בברכה אחרונה כגון יין שבא להם אחר  
 המזון שכבר בא להם המזון על ידי פת ונמו שמברך להם האחד כמו כן  
 מברך להם ברכה אחרונה. וכן אנו צריכים לפרש מעשה דר"ג וזקנים  
 והביאו לפניהם כותבות ונתן ר"ג רשות לר' עקיבא לברך ברכה אחרונה  
 וסוף דאין זימון לפירות אמאי צריך אינהו בלהו נמי בריכו לנפשיהו אלא  
 ש"מ בתוך סעודה הביאום ואחד מברך לכלן. וי"ל שמא נתן ר"ג רשות לר'  
 עקיבא לברך ראשון קאמר ולא שיצאו אחרים בברכתו.

אמר זעירא<sup>1</sup> כל המוגמרות כלן מברך עליהן בורא עצי בשמים הוינן  
 ממושק שמברך עליו בורא מיני בשמים הואיל ומין היה הוא<sup>2</sup>. מיתבי אין  
 [מברכין] בורא עצי בשמים אלא על אפרסמון של בית רבי ושל בית קיסר  
 ועל ההרס שבכל מקום תנא הדרס וכל דדמי ליה. והאי דנקט אפרסמון של  
 בית רבי ושל בית קיסר לאו למעוטי שאר בשמים אתא אלא למעוטי שאר  
 אפרסמון מפני שאינן זכים כאותן של בית רבי ושל בית קיסר. ועוד יש  
 לפרש שלא בא (לפרש) למעט אלא המוגמר שאין גוף הבשם בא לפניו  
 אבל בבית רבי וקיסר גוף הבשם בא לפניו והוא הדין לשאר אפרסמון  
 דעלמא אם היו מביאין לפניו גוף הבשם מברכי' עליו. ולהאי פירושא גרסי'  
 תיובתא שהרי כל המוגמרות אין גוף הבשם בא לפנינו. אך הריא"ף ז"ל  
 פסק כזעירי ולא גרים תיובתא. מסתברא דכל ברכה אחת מעין ג' דאורייתא  
 ובורא נפשות דרבנן, ונפקא מינה לספק בריך ממה שאמר בתחלת פרק זה  
 יליף מו' המינים.

האי דמסקי' בברכה מעין ג' שחותם על הארץ ועל הפירות דוקא  
 בשאר מיני ז' אבל ביינ הותם על הארץ ועל פרי הגפן.  
 ירושלמי שכתב הראב"ד ז"ל מהו להזכיר בברכה אחת מעין ג' מעין  
 המאורע כגון שבת ויו"ט. הריא"ף ז"ל: הביאו לפניו שמן והרס מברך על

<sup>1</sup> לפנינו: א"ר טייא זכיה לזכא זכ נחוניי אונכ זכ סקלא אונכ זכ ולאנכי  
 לס אונכ זכ סקלא אונכ זעירי, ויס עוד נוסחאות אחרות זכ.  
<sup>2</sup> לאס ד"ם צנקונו צסגסות אום ז'.

ההדס ופוסר את השמן, ופסק הכי, משמע מדבריו ששניהם באו להריח. ור"ש גרס מברך על ההדס וחוזר ומברך על השמן, ופירש"י ז"ל שהשמן בא לסוך להעביר וזהו המזון ומברך עליו בורא שמן ערב בספרים שלנו יש בהן גבי הא דאמר רב פפא משמיה דרבא הלכה (תבי"ה) [כב"ה] ולא היא לאשתמושי נפשיה הוא דעבר, הילכך הלכתא כר"ג המכריע, והר"ף ז"ל פסק כב"ה משמע דלא גרים ולא היא.

אמ"ר יצחק בר אבדימי משום רבינו על הביעא ועל הקופרא<sup>1</sup> בתחלה [מברך] שהכל ולבסוף בורא נפשות [רבות] אבל ירקא לא ר' יצחק אמר אפי' ירקא אבל מיא לא, ורב פפא אמר אפי' מיא, והלכתא כרב פפא דאמר רב אשי אנא כי מדכרנא עבידנא ככלהו. מיתבי<sup>2</sup> [כל] הטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו [ויש שטעון ברכה לפניו] ואין טעון [ברכה לאחריו] בשלמא לר' יצחק [בר אבדימי] (למעוטי מיזאלא<sup>3</sup>) לרב פפא למעוטי מאי למעוטי מצות, ולבני מערבא דלבתר [ד]מסלקי תפיליהו מברכי' אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמור הקיו (למעוטי) [לאפוקי] מאי לאפוקי ריחני ומדלא שני ליה למעוטי שאר מצות ש"מ דלא שני להו לבני מערבא בין תפלין לשאר מצות דבכלהו מברכי' לאחריהו לשמור הקיו, וי"ל דלעולם לא מברכי' אלא אתפלין וכיון דלא כלל הוא לכל המצות לא קתני מין, ובירושלמי משמע תפלין דוקא דכתיב ושמרת את ההקה הזאת.

השותה מים לצמאו אומר שהכל למעוטי מאן דחנקתיה אומצא ודוקא במיא דליכא הנאה אלא אם כן שותה לצמאו אבל במדי אחרינא דמיתחני אפי' אוכל או שתה לרפואה מיחייב לברוכי והכין אסיקנא לעיל גבי שתיקה וגבי שמן דשתי ליה על אניגרון.

ר' עקיבא אומר [אפי'] אכל שלק והוא מזונו מברך עליו ג' ברכות מסתברא [דלית הלכתא] כר' עקיבא מדקאמר אפי' כר"ג סבירא ליה וכיון דלא ק"ל כר"ג לא קיל כר' עקיבא ואין מברכין עליו ג' ברכות דמי עדיף ג' כיון שאינו מהמשת המינים מבר' עליו במ"מ אבל משלק לא מדלא פריש במעשה קדרה שלק ומיהו איכא למימר שאני מעשה קדרה דמברך

<sup>1</sup> כג"י סכ"י ד"ס.

<sup>2</sup> כג"י סכ"י ס"ל.

<sup>3</sup> צנוקתא טלסניניו: "לחסוקי ירקא לר' יצחק לחסוקי מיא חלל לרב פפא

לחסוקי נחאי לחסוקי".



עליו ברכה מעין ג' אעפ"י שאינו מזונו, וכיון דאינו מברך עליו במ"מ ולא שהכל או ב"פ האדמה אינו מברך עליו ברכה אחת מעין ג'.

### פרק שלשה שאכלו.

תניא שמש שהיה (עומד על גבי שנים) [משמש על השנים הרי זה] אוכל עמהם אעפ"י שלא נתנו לו רשות (עומד על גבי שלשה) [היה משמש על השלשה הרי זה] אינו אוכל עמהם אלא אם כן נתנו לו רשות.<sup>1</sup> אתמר שנים [שאכלו] כאחת<sup>2</sup> רב ור' יוחנן חד אמר [אם רצו לזמן מומנין] וחד אמר [אם רצו לזמן] אין מומנין. תסתיים דר' יוחנן הוא דאמר אם רצו לזמן אין מומנין דאמר [רכה ב"ב חנה א"ר] יוחנן שנים שאכלו [כאחת] אחד מהן יוצא בברכת חברו. והוינן בה מאי קמ"ל [תנינא] שמע ולא ענה יצא [עד השתא לא אשמעינן שמע ולא ענה יצא] וא"ר זירא לומר שאין ברכת הוימון ביניהם. תסתיים וק"ל רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן (אברו)<sup>3</sup>. נשים אע"ג דמאה כתרי דמיא אפילו הכי מומנות לעצמן אם ירצו דרעות שאני. ואיכא מאן דפירש דעות שאני ואפ"י חובה נמי איכא וכפ"י קמא מסתברא הילכך נשים אם ירצו מומנות לעצמן<sup>4</sup> אבל נשים ועבדים אין מומנים משום פריצותא.

אמר אב"י [נקטינן] שנים שאכלו [כאחד] מצוה ליחלק דוקא בברכת המזון שהיא מן התורה וכתוב נמי ואכלת ושבעת וברכת מי שאכל הוא יברך אבל בברכת המוציא שהוא מדרבנן אין מצוה ליחלק. ובמתני' נמי קתני בא להם יין אחר המזון אחד מברך לכלן ואי קשיא לך הא דתניא בפ' אלו דברים [לקמן דף נ"ג.] היו יושבים בבית המדרש והביאו לפניהן אור<sup>5</sup> ב"ש אומ' כל אחד ואחד מברך לעצמו ובי"ה אומרים אחד מברך לכלן משום בטול (תורה) [בהמ"ד] טעמא משום בטול תורה הא לאו הכי תני כל אחד מברך לעצמו. לא קשיא דשאני אור שאין הנאתו כאחד וזה

<sup>1</sup> צנוקסא דיקן סוף ספר חסד סגים כחמד.

<sup>2</sup> "סליגי" ספר, וכן סוף צנוקסא סוגלינו ווינליס וצנוקסא, וצנוקסא ק"י

קפ"ד וצנוקסא ק"ד. וזלס עוד ד"ס צנוקסא סערה ז'.

<sup>3</sup> עגזד?

<sup>4</sup> חלס חוס' צנוקסא ו"ה ע"ז ד"ה סלגי סחס.

<sup>5</sup> כג"י סכ"י צד"ס.

שבא לפניו האור לראשון נהנה ראשון ולפיכך אי לא משום בטול המדרש אין לו להמתין עד שיהנו כלן, אי נמי הכי קאמר משום בטול מצוה ליחלק שמברך (מצוה ליחלק שמברך) אחד לכלן הא לאו משום תורה הרשות ביד כל אחד ואחד לברך לעצמו ולעולם אם ירצו אחד מברך לכלן, ועל זה הטעם נהגו לקרש אחד לכלן ולהבדיל רק ר"ש ו"ל פי' שהוא הדין בברכת המוציא שמצוה ליחלק אפי' הסבו.

שלשה שאכלו כאחת אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקין לאחד, כתב הראב"ד ד"ל משמע שאם לא היה מפסיק לו היה מומן עליהם ולא היא הם מומנים עליו אפי' שברעתו לאכול אבל הוא צריך להפסיק כדי שיצא עמהם ידי זימון שכבר נתחייב בו זה כתב הראב"ד ועוד כתב דלכל הברכה הוא מפסיק ואינו אוכל אלא אם כן נוטל ידיו ובוצע בתחלה לפי שכבר נתחייב בזמון ועל כרחו מפסיק אכילתו בברכת הזימון ומיכל וברובי בהרי הדרי לא אפשר ואיך יתכן לאכול באמצע הברכה כי הזימון אחד מן הברכות של מזון הוא ואיך יברך ברכה אחת לאכול ואחר כך ישלים ברכותיו והא דאמרי' לקמן עד היכן ברכת זימון לאו אהא מלתא קאי דבהא לכל הברכה צריך להפסיק אלא אהא דלעיל קאי שלשה שאכלו כאחד ויצא אחד מהן לשוק קורין לו מומנים עליו, והראב"ד כתב כך נהגו העם להפסיק עד נברך וחזור ואוכל בלא ברכת המוציא ובלא נטילת ידים וטעמא דמילתא שמה שאמרו אחד מפסיק לשנים מדעתו הוא ולא בעל כרחו ואשמעינן שדרך ארץ הוא להפסיק אחד לשנים ולא הפסק הזימון שהוא מדעתו דלא גרע מיצא לשוק שאין זקוק לעמוד עמהם אלא עד נברך לרב נחמן ועד הון לרב ששת הכי נמי לא שנא.

הא דאמרינן בא ומצאן כשהן מברכין עונה ברוך ומבורך דוקא בגי' שגם הם אינן מזכירין את השם אבל בגי' שהן מזכירין את השם גם הוא מזכיר ואומר ברוך השם ומבורך<sup>(1)</sup>.

עד היכן ברכת זימון<sup>(2)</sup> רב נחמן אמר עד נברך ורב ששת אמר עד הון פי' אהא דלעיל קאי גי' שאכלו ויצא אחד מהן לשוק קורין לו מומנים עליו והוא דקרו ליה ועני וקאמר רב ששת עד הון יש לו לשמוע הברכה, ומיהו אפי' לרב ששת יחיד אומר הון והא דאמרי' נימא כתנאי וכו' דמאן

<sup>(1)</sup> כ"א חוס' זככות ונ"ה ע"ה 3 ד"ס 35 זכ"ל.

<sup>(2)</sup> כגי' סכ"י 37"ס.



דאמר שנים ושלושה קסבר עד הון, לאו למימרא דבשנים ליכא אלא הכי קאמר מדקאמר שנים ושלושה ולא אמר ארבעה ש"מ דברכת זמון והון כחדא ברכתא היא, ור"ש ד"ל פי דלרב ששת יחיד אומר עד הון ולא נהורא דא"כ כל המשניות ששנינו שלש ברכות איצטרך למימר אליבא דרב ששת דגי ברכות הן עם הטוב והמטיב, קסבר הטוב והמטיב דאורייתא. להיכן הוא חוזר רב זכיר משמיה דאביי אמר חוזר לראש ורבנן אמרי למקום שפסק, פי' אהא דלעיל קאי שלשה שאכלו יצא אחד מהן לשוק ועמד עמהן כשברכו ברכה אחת או שתיים להיכן הוא חוזר ואסיקנא למקום שפסק והריא"ף ד"ל [פי'] בע"א.

(תניא השמש שעומד על שנים אוכל עמהן אעפ"י שלא נתנו לו רשות עומד על שלשה אינו אוכל עמהן עד שיתנו לו רשות<sup>1</sup>).

הא דתנן והכותי מומנים עליו רמינן עלה מהא דתנן אין מומנין על עם הארץ בחבורה<sup>1</sup> ותרצה אביי אמר בכותי חבר רבא אמר בכותי עם הארץ ובעם הארץ דרבנן דתנן איזהו עם הארץ כל (שאוכל) (שאינו אוכל) חוליו בטהרה דברי ר' מאיר וחכמים אומרים כל שאינו מעשר פירותיו (כראוי) וכותי עשורי מעשר דאמר אביי כל מצות שהחזיקו בה כותיים [הרבה] מדקדקין בה יותר מישראל, והאידנא עשאום כגוים נמורים בפ' הכל שוחטין.

ת"ר אי זהו עם הארץ כל (שלא קרא את שמע) שאינו קורא ק"ש ערבית ושחרית דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר כל שאינו מניח תפלין בן עזאי אומר כל שאין לו ציצית בכנורו ר' יונתן (נתן) בן יוסף אומר<sup>8</sup> כל שיש לו בנים ואינו מגדלן לתלמוד תורה ר' נתן אומר כל שאין מזוזה (בפתחו) [על פתחו] אחרים אומרים אפי' קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ רב מנשיא בר תחליפא (אומר) תנא הלכתא ספרא וספרי ולא שמש תלמידי חכמים ולא אומין עליה רמי בר חמא [כד] שכיב רמי בר חמא אמר רבה<sup>4</sup> הא דנענש רמי בר חמא משום דלא אומין עליה דרב מנשיא בר תחליפא, והתניא [אחרים אומרים] אפי' קרא

<sup>1</sup> חין לו כל ענין לכאן וכנינו כזכר כחצה לנעלה צנקומה (לד 35).

<sup>2</sup> מלת "צנזורה" ליתא לפנינו אבל ליתא צנ"ח. ראה ד"ס צנקומו וסגסות ק"ז.

<sup>3</sup> לפנינו קודמים דכ"י כ' נתן את דכ"י ר' נתן בן יוסף.

<sup>4</sup> לפנינו רבא.

ושנה ולא שמש תלמידי [חכמים] הרי זה עם הארץ שאני רב מנשיא  
[בר תחליפא] כיון [דשמעתא] [דשמע שמעתתא] מפומיהו דרבנן [וגרים  
להו] כצורבא מרבנן דמי ורמי בר חמא לא שמיע ליה<sup>1</sup>) מסתברא דאע"ג  
דרמי בר חמא סבירא ליה כאחרים אפי' הכי כיון דרבא אוקמה למתני'  
דכותי כרבנן דאמרי כל שאינו מעשר פירותיו הלכה כרבנן ולא כאחרים.  
הא דארי' ברי' דר' שמואל בר שילת משמיה דרב אין המסובין רשאין  
לטעום<sup>2</sup>) [כלום] עד שיטעום הבוצע. פי' בירושלמי שאם היה כל אחד אוכל  
מכרו רשאין לטעום קודם שיטעום הבוצע.

הא דתנן אכל טבל אין מומנין עליו אוקי' בטבל טבול דרבנן היכי  
דמי כגון שזרעו<sup>3</sup>) בעציץ שאינו נקוב ושמעיי' מהא שאין מומנים על מי  
שאכל ולא הפריש חלת האור שהוא מדרבנן, ושעמא דמלתיה לאו מפני  
שאינו חייב בברכת המזון אלא מפני שאינו קביעות.

הא דתנן והנכרי אין מומנין עליו רמינא עלה פשיטא (לא צריכא)  
[הכא במי'ע] כגו שמל ולא טבל דאמ"ר חייא בר אבא<sup>4</sup>) אמר ר' יוחנן  
לעולם אינו גר עד שימול ויטבול ושמעיי' מהא הא אם מל וטבל מומנים  
עליו אע"ג שהוא עם הארץ כמשמעו ואע"ג דמצי לפרושי ולדחוק כגון  
שלמד הרבה בין מילה לטבילה אפי' הכי מסתברא כדפירשתי.

אמ"ר יהושע בן לוי אע"פ שאמ' קטן המוטל בעריסה אין מומנין  
עליו אבל עושין אותו סניפין<sup>5</sup>) לעשרה. וא"ר יהושע בן לוי תשעה ועבד  
מצטרפין אמר רב יהודה אמר רב [הונא] תשעה ונראין כעשרה מצטרפי'  
איכא דאמרי דאנודי מיגד איכא דאמרי דאיבדרי בדורו<sup>6</sup>). אמר רב (יהודה)  
[הונא] תשעה וארון מצטרפין אמר רב שבת גברא הוא. אמ"ר אמי שני  
תלמידי חכמים המהדרים זה את זה בהלכה מצטרפי'<sup>7</sup>). אמ"ר יוחנן קטן

<sup>1</sup>) צ"י (ד"ס), וננ"ס סו"ל דל"א דק" ונפנינו איחא" סו"ל דל"א דק  
אצתריה", ונכסת כגו לא ונלחתי צס"א.

<sup>2</sup>) כ"י ס"י צד"ס וצ"ס דידן "לאכול".

<sup>3</sup>) ר"א ד"ס צנקונו צגסו"ס קי' נ'.

<sup>4</sup>) צגו' דילן איחא דל"ר זי"כ א"י.

<sup>5</sup>) לפנינו איחא קניף אכל י"ג סניפין. ר"א צגסו"ס ד"ס קי' ר'.

<sup>6</sup>) גי' זו לא ונלחתי לה סכר צסו"ס אחד ונכספ"ס.

<sup>7</sup>) ונינרא זו ונכסת כגו ונ"ל: תשעה וארון ונכספין א"ל ר"י וארון

גברא סו"ל אלא אונר ר"ס תשעה ונכאין כעסרס וכו' אונ"ר אונ"י סניס ונכסת  
ונכספין א"ל ר"י ונכסת גברא סו"ל אלא אונ"ר אונ"י סניס ת"ס. . .



פורח מומני' עליו. תניא נמי הכי קטן שהביא שתי שערות מומנים עליו [וש] לא הביא שתי שערות אין מומנין עליו ואין מרקדקין בקטן. הא גופא קשיא אמרת (קטן ש) הביא שתי שערות (הביא) אין לא הביא לא. והדר תני אין מרקדקין בקטן לאיתויי מאי לאו לאיתויי [קטן] פורח ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דאמר רב נחמן קטן הודע למי מברכין מומנים עליו. פי' לית הלכתא ככל הני דאמרי בקטן המוטל בעריסה ולא בט' ועבר ולא בט' וגראין כעשרה ולא כתשעה וארון ולא בט' ושבת ולא בשני תלמידי חכמים המחדרים זה את זה בהלכה. כנלחו הני אין מומנים עליו אבל קטן הודע למי מברכין מומנין עליו. וכתב הרי"ף ד"ל אפי' בן י' ובן ט' כשהוא יודע למי מברכין מומנים עליו. ומסתברא דוקא לעשרה אבל לג' בעי' פורח דאע"ג דשמעתא מדחיא מתני' לא מדחיא דבעי' פורת ולא כל כמיניה דרב נחמן לאיפלוגי אמתני' דבעי' פורח. עוד יש לומר דאפי' לג' לא בעי' פורח ולא פליג אמתני' דלרב נחמן הכי קאמר אין מרקדקין בקטן לאתויי יודע למי מברכין אע"ג דלא הביא [שתי שערות] ואע"ג דלא פרה והא דתנן קטנים אין מומנים עליהם דוקא בשאינו יודע למי מברכין אבל ביודע למי מברכין מומנים עליו בני' אע"ג דלא פרה. וכן עמא דבר.

ירושלמי תני קטן וספר תורה עושין אותו סניף. ר' אבינא אתפלגון רב הונא ורב יהודא ותרוייהו בשם שמואל חד אמר כשידע בטוב ברכה וחד אמר כשידע למי מברך. אמר ר' ניסני כמה זמנין אכלית עם ר' תחליפא אבא ועם ר' הניני בר סיסי חביבי ולא זמינו עלי עד שהראתי שתי שערות.

תני עלה הסב ושבל עמהן אעפ"י שלא אכל כזית דגן מומנים עליו לא הסב ולא טבל אין מומנין עליו עד שיאכל כזית דגן.

תני שנים שאכלו דגן ואחד ירק מומנים. מתני' כרשב"ג ובכ"ר פליגי רשב"ג ורבנן אליבא דרבנן אין מצטרפי' עד שיאכל כזית דגן ואליבא דרשב"ג מצטרף אפי' בטבל להודיה לשלשה.

וכת' הרב ראב"י בתשובות שאלות לקדוש ולקדושה שמצטרף אם יודע למי מברכין והביא ראיה מיהא דתנן במגלה קטן קורא בתורה ומתרגם ואינו פורס על שמע ואינו עובר לפני התיבה מדקאמר שאינו עובר לפני התבה להוציא אחרים ידי חובתן מכלל דמצטרף. אבל ראב"ד כתב דלתפלה

בעיני גדול ממש דהבי איתא בב"ר בפרשה וירא יעקב כי יש שבר במצרים<sup>(1)</sup>. וכיכ רבינו האי דבעי' גדול ממש לתפלה. והא דתנן לא יפרוס על שמע לא מבעיא קאמר לא מבעיא אצטרופי דלא מצטרפי אבל להוציא סד"א כיון דתפלה וברכות דרבנן וכיון שהגיע לחנוך דרבנן אתי דרבנן ומפיק דרבנן קמ"ל דלאו משום כבוד צבור שנגאי הוא לצבור שהקטן מוציאן.

אמר ר' חנינא<sup>(2)</sup> בר' יהודה [משמיה דרבא] הלכתא אבל עלה (של) ירק ושתה כוס של יין (אינו מצטרף להוציא רבים ידי חובתן)<sup>(3)</sup> עד שיאכל כזית דגן ודוקא שלא אכלו הרבים אלא כזית אבל אם אכלו ושבעו אין זה שאכל כזית מוציאן דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא וכבר בררנא לה בפ' מי שמתו.

ויש לר"ש ז"ל סברא אחרת בזה דכיון דגברא מחייב מדאורייתא אע"ג דלא אבל אלא שיעורא דרבנן מפיק מאן דאכל שעורא דאורייתא מה שאין כן באשה שאין לה חיוב אלא מדרבנן ולא מפיק גברא דמחייב מדאורייתא וקטן שאני שאין לו חיוב אפי' מדרבנן אלא אביו הוא שחייב לחנכו. וקשיא לן להאי סברא הא דאמרי' בפ' מי שמתו גבי אשה מברכת לבעלה דאיהי לא מחייבא אלא מדרבנן אינה מוציאה את בעלה אם אבל שיעורא דאורייתא.

אמר רבה תוספאה הני תלת [דכורך] [דכרבי] [ריפתא בהרי הדרי [וקדים חד מינייהו וכריך לדעתיה אינון נפקין בומון דידיה] ואיהו לא נפיק בומון דידהו לפי שאין זמון למפרע.

מתני' שתי חבורות שהיו אוכלות [בבית אחת] [בבית אחר] בומן שמקצתן רואין אלו את אלו מצטרפי' לזמון וכו' ירושלמי<sup>(4)</sup> לא סוף דבר בית אחד אלא אפי' שני בתים. אמ"ר ירמיה והוא שנכנסו משעה ראשונה על מנת כן. וכן בשיש שמש ביניהם אין השמש מצטרפן אלא כשהסבו מתחלה על מנת כן ומסתברא דאפי' בבית אחד ומקצתן רואים זה את זה צריך שיסבו על מנת כן.

ת"ר יין בין שנתן לתוכו מים בין שלא נתן מכרכין עליו ב"פ הגפן

(1) נקץ פרשא ל"א, ועי' תוס' ס"ג ס"ג ס"ג ע"ב.

(2) נראה ש"ל "חנינא" והוא גי' ה"ס"ג והספלותים צ"י יתרו. ויש גורסים

ח"ר "הונא".

(3) ל"ל: ונערך, להוציא אינו מוליא עד שיאכל וכו'.

(4) עי' צ"ע סיון קל"ה ס"י ח' ונל"ר ונב"ס.



ואין נוטלים ממנו לידים<sup>1</sup>). והא דאמר שמואל עושה אדם כל צרכיו בפת לית הילכתא כותיה דסבירא ליה כר' אליעזר דאמר עד שלא נתן לתוכו מים נוטלים הימנו לידים, ומיהו בשנתן לתוכו מים מודה ר' אליעזר שאין נוטלים ממנו לידים משום דגבי נטילת ידים בעינן מים דכתיב וידיו לא שטף במים ובשלא נתן לתוכו מים הוא יין אבל אם נתן לתוכו מים מי פירות הוא אליבא דרבי אליעזר ורבנן סבירא להו כשמואל. אבל לרבי אליעזר חיונן בהדיא דסבירא ליה כשמואל. והראב"ד<sup>2</sup> פי' דנוטלים ממנו לידים התנו בכרייתא לא להתר אכילה אלא לנקות ובלא נתן לתוכו מים לא היישינן להפסד אוכלין אבל כנתן לתוכו מים כיון דחוו לברכת המזון אין נוטלים ורבנן סבירא להו אעפ"י שלא נתן לתוכו מים אין נוטלים ממנו לידים אלא עד שלא נתן לתוכו מים מברכי' עליו ב"פ העין ונוטלים ממנו לידים, ולהאי גירסא הוא הדין אם נתן לתוכו מים נוטלים ממנו לידים דלא הייש ר' אליעזר להפסד אוכלים והאי דנקט עד שלא נתן לתוכו משום ב"פ העין נקט לה. הא דתניא שבה והכנים משקין לתוך פיו בולען פי' ואינו מברך עליהן דהוה כמי שאכל ולא ברך שאינו חוזר ומברך אם גמר סעודתו. והר"ר משה ז"ל כתב במשקין חוזר<sup>3</sup>) ומברך ובאוכל אינו חוזר ומברך וטעם הרב ז"ל כתב בזה דשאני משקין הואיל ובלען לאחר שנוכר.

### פרק אלו דברים

מתני' בא להם יין (בתוך) [אחר] המזון ואין<sup>4</sup>) שם אלא אותו כוס ב"ש אומרים מברך על היין ואחיב [מברך] על המזון וביה אומרים מברך על המזון ואחיב [מברך] על היין, אלמא ברכה טעונה כוס, ותניא נמי הנכנס לביתו במוצאי שבת(ות) מברך על היין (ואחיב על) [ועל המאור ועל] הבשמים ואחיב אומר הכדלה ואם אין לו אלא כוס אחד (וניחגו) [מניחו] לאחר המזון ומשלושלן כלן לאחריו, וגרסי' בפ' ערבי פסחים ש"מ

<sup>1</sup> דעת הסכמנים הסולקים על ר"א צפ' שלשה שאכלו דף כ' ע"ב.

<sup>2</sup> עי' ט"ז סינן ק"ס סק"י סהציא דנכי הלא"ד ועי' צאליטו רכס.

<sup>3</sup> מלשון חוזר ונצרך, משמע דנצרך צרכה לאסוטה ועי' כ"ט צ"ב צרכות

פי"ז הי"ב ועי' ט"א סינן קע"ב.

<sup>4</sup> כג"י סכ"י צ"ד"ס, וכן ה"א צנעניות, ציכוסלניי צ"י"ף וצ"ל"ס.

מהא מתני' תמני ש"מ המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס וש"מ ברכה טעונה כוס וש"מ כוס של ברכה צריך שיעור וש"מ טעם מבדיל וש"מ המברך צריך שיטעום וש"מ טעמו פגמו<sup>1</sup> וש"מ אומר שתי קדושות על (הכוס) [כוס א'] וש"מ ר' יהודה היא ואלבא דבית שמאי.<sup>2</sup>

תנו רבנן היה מהלך חוץ למדינה<sup>3</sup> וראה אור אם רוב גוים<sup>4</sup> אינו מברך [וכו'] הא מחצה על מחצה מברך והדר תני אם רוב ישראל מברך הא מחצה על מחצה אינו מברך בדיון הוא דאפי<sup>5</sup> מחצה על מחצה [נמו] מברך ואידי דתנא<sup>6</sup> רישא רוב (גוים) [בותים] תנא סיפא רוב ישראל.

היה מהלך חוץ לכרך וראה תינוק ואבוקה בידו בודק אחריו אם גוי הוא אינו מברך אם ישראל הוא מברך<sup>7</sup> מאי איריא תינוק אפי' גדול נמי א"ר יהודה אמר רב בסמוך לשקיעת החמה עסקינן גדול ודאי גוי הוא תינוק דילמא ישראל הוא ומקרי ונפיק<sup>8</sup>). מפי' רש"י ז"ל משמע שאין מברכין על האור אלא אם נעשה לאורה פרט לנעשה לבשל ולחמם ולכבוד שאין מברכין עליו ונחלים לחשות שמברכין עליהן אפשר שיעשו לאורה או השתא או מעקרא כשהרליק העצים. והראב"ד כתב שמברכין על אור שנעשה לבשל ולחמם ואין ממעטי' אלא הנעשה לכבוד בלבד.

תני הרא אור של תנור [ושל] כיריים ושל כבשן<sup>9</sup> מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין לא קשיא כאן לכתחילה כאן לבסוף פי' לכתחלה אינו עשוי לאורה אלא לשרוף את האבנים בכבשן ולאפות הפת בתנור ולבשל התבשיל בכירה ואין מברכין על האור הנעשה לבשל והוא הדין אם נעשה לחמם שאין מברכין עליו. בסוף מברכין עליו שהוא עשוי לאורה.

<sup>1</sup> כנוסח סכ"י הנוצח ד"ס לפסחים ק"ה צהגסות סי' ג'.

<sup>2</sup> כ"ה צכ"י ד"ס.

<sup>3</sup> כ"ה ד"ס, צבעה"מ ונחמי' הרשב"א לקמן ע"ז ד"ה רז סוף ונכך. ונמלח גי' זו גם צ"צ וצכ"י (ראה הגהות ד"ס סי' ת').

<sup>4</sup> לפנינו איתא "בותים".

<sup>5</sup> הכז הוגיד צ"ט שנת סכ"ט סכ"ו כתז דכיון דרזכר שטינו ונזוי הוא השמיטו הכ"ף וכן הנוצ"ם וכ"כ הנוצ"ר. ועי' נו"א סימן רל"ט ונחל"ה רכ"ה, ונמלח' נח"ז על ירושלמי צרכות ס' א"ז.

<sup>6</sup> כ"ל, ולפינו בגמ' דתקן ועל הגליון מוגס "דתנא".

<sup>7</sup> לפינו סג' היל ונוספכתו, וחסת "גוי" "כותי".

<sup>8</sup> כן הוא גם גי' סכ"י ד"ס.

<sup>9</sup> עסה ונטינו ונאנכי הגמ' ונאמר אחד.



זהו הדרך שפרש"י ז"ל והראב"ד ז"ל וכן פי' (1) רבי האי בתחלה לא צייל נהוריה בסוף צייל נהוריה ומברכי' עליו, א"נ בתחלה ישתמשו בו בשבת ואור ששבת הוא בסוף נשתמשו בו בשבת ולא אור ששבת הוא ואין מברכי' עליו. איכא ספרי דכתי' בהו תנן היה מהלך הויז לכוך וראה אור אם [עבה] כפי כבשן מברכי' עליו ואם לאו אין מברכי' עליו ק"ל כרבא דאמר אותו ממש. הלכך כל הני מתני' תנו לעיל היה מהלך הויז לכוך וראה אור אם רוב ישראל מברך תרנומא שהוא סמוך לאור א"נ אין סמוך ובאור גדול כל כך שיכיר בין דינר לאיסר.

עונים אמן אחר ישראל מברך ואע"ג דלא שמע כל הברכה והוא שלא אכל אבל אינו יוצא באמן אלא אם כן שמע כל הברכה.

אמר רב (יהודה) [הונא] בשמים של בית הכסא ושמן העשוי (לעבר) [להעביר] הוזהמא שמביאין בתוך הסעודה לסוך ידיים מוזהמות והוא מבושם מבשמים אין מברכי' עליו בורא שמן ערב אם של אפרסמון הוא כדאמר' בכיצד מברכי' [דף מ"ג] האי משחא דאפרסמא מברכי' עליו בורא שמן ערב. והא דאמר' התם במשחא כבישא ובמשחא טחינה מברכי' עליו בורא עצי בשמים לאו בבא בתוך הסעודה אלא בבא להריח<sup>(2)</sup>. ויש מפרשים דבמשחא דאפרסמא מברכי' עליו בורא שמן ערב אפי' עשוי להריח ואפי' הני אין מברכי' בורא עצי בשמים מפני שאין גוף הבשם בתוכו אבל משחא כבישא ומשחא טחינה גוף הבשם בתוכו כבישא או טחינה ולפיכך מברך עליו בורא עצי בשמים והא דתניא בכיצד מברכי' הביאו לפניו שמן והדס ב"ש אומ' מברך על השמן וחוזר ומברך על ההדס ובי"ה אומ' מברך על ההדס וחוזר ומברך על השמן. אמר ר"ג אני אכריע שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדס לריחו וזכינו לסיכתו לא זכינו. פי' רש"י הביאו לפניו שמן והדס בתוך<sup>(3)</sup> הסעודה שמן לסוך להעביר את זהם האוכלים והדס להריחם. אני אכריע לצד זכינו לריחו ולסיכתו כגון משחא כבישא הילכך שמן עדיף. זה לרש"י ז"ל וגרים בסופא דשמעתא ולא היא כלומר לא אמר רבא הלכתא כבי"ה אלא רב פפא איכסיף והשמיט עצמו

(1) סכ"ט צ"ה טנת סכ"ט סכ"ו כחז וז"ל והכנס פיוסוס נאנרו צזס ועקר כדכרי דכינר סחי ז"ל וכו' עכ"ל.

(2) כחס רס"י נככות כ"ג ע"ה לנטס ד"ה אין תנככינ עליו, ודכרי דכינר סס דכרי וננט סות נאות.

(3) לפניו חתח "צוק" (3)

לכך, לפי הגרסא הוואת הלכה כדברי המכריע. והריא"ף פסק הלכה ככ"ה אלמא לא גרים ולא<sup>1</sup>) היא וגירסת הריא"ף ד"ל אינה נגרסת רש"י שהרב גרס ב"ש אומר מברך על השמן ופותר את ההרס משמע שברכות ההרס שוות שהשמן בא נמי להריח שאם אין ברכותיהן שוות היאך פותרות זו את זו, אבל לגרסת הר"ש ד"ל אין ברכותיהן שוות שהשמן בא להעביר את זוהם האוכלין ומברך עליו בורא שמן ערב ולפיכך אין זו פותרת את זו אלא מברך על זו והזור ומברך על זו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. ירושלמי<sup>2</sup>) בפ' כיצד מברכין בא בשם רב מסובים אסורים למעום עד שיטעום המברך, מה פליגין מה דמר רב בשאין בולן זקוקים בככר אחר, מה דמר ר' יהושע בן לוי כשהיה כוסו בידו.

פת<sup>3</sup>) טמאה פת טהורה ר' חייא בר אבא אמר על הטהורה פת נקיה טמאה ופת קיבר (טמאה) טהורה מברך על אי זה מהן שירצה. ירושלמי<sup>4</sup>) בפ' הרוואה תני המסך רגליו הופך עיניו כלפי דרום אמר ר' אסי מתניתין מן הצופים.

(<sup>1</sup>) וסכ"טו זהו צרכות פ"ט ה"ג כתב שאע"פ שיטעמו צפפרו "ולא סיא" לא רנה לפסוק כר"ג משום דלא מכריע הוא אלא יותן טעם לדברי צ"ס ונ"ס ולא היא לא תכוונו לומר שאין הלכה כצ"ס אלא שכתב לא אחר כן ע"כ ועוד יע"ס ועיין צר"ס וצ"ס סימן ר"ו.

(<sup>2</sup>) כך עס הגירסא, רבי אבא צסס רב ומוציין אסורים לטעום כלום עד שיטעום המוציין ריב"ל אחר שותין אע"פ ש"א שחה ונה פליג ונה דונר רב כשהיו כולן זקוקין לככר אי ונה דונר ריב"ל כשהיה כל אר"א כוסו צידו, ע"כ, דעת רבינו לחלוק אלא כשאין לכל אר"א ככרו צידו. אבל המוציין זהו צרכות פ"ז ס"ה וכן הסור צסימן קס"ז וכן הרשב"א וכ"כ בהגהת ש"ע דצין כך וצין כך אין המוציין רשאין לטעום ועיין בתוס' דף מ"ז ד"ה אין וצר"ס וצ"ס ועיין צרי"ף וז"ע.

(<sup>3</sup>) ירושלמי עס, והרשב"ס הביאו וסרי"ף השמיטו לפי שצונן הזה אין אנו נזכרין לאכול חולין צטורה, ומ"טו כ"טו צונן הזה לפת של נכרי כעש"כ החוס' צדף ל"ט ע"צ ד"ה אב"ל, א"כ היה לרבינו לבאר זאת ונראה לי לפי מה שכתב הקדמון נתחלל צסוק ונ"ס ר"ה שחולין צטורה ר"ל פת ישראל, או ד"ס"ל שהיה להם אחר פרה לטער כנ"ס האר"י צט"ע שצינייס נרואיס היו ושתמטתים צצמות שהיה להם אחר פרה לטער.

(<sup>4</sup>) עס הגירסא הופך פניו, ועיין צר"ס.



## מענת לתקון.

צ"ל	תחת	שורה	צד
שמונה זרמח ניגונות	שמונה ניגונות	7	4
מתפלין	מתפלין	3	5
רביעית	כדיעי' (?)	25	6
קוסקא	קוסקא	15	8
פי' הרמז"ם ז"ל	ה"ם צמז"ל	17	15
ולא	ילא	18	—
כזוטה	דזוטה	4	16
צרכה	לצרכה	6	27
מיא אלא	מיזאלא (כ"ה צכ"י)	12	34
השנים	השנים	4	35
פרשה	פרשא	(1	40





<b>Z.</b>	Herr S. Zeitlin (Bibliothekbes.)
Herr Oberrabb. Dr. Ziemlich,	Leipzig.
Nürnberg.	- Rabb. Dr. J. M. Zucker- mandel, Pleschen.



- Herr Schiff, Berlin.
- Hermann Salomon, Schochow Prov. Posen.
  - Dr. S. M. Schüller, Cambridge, England.
  - Moses S. Schwab, Frankfurt a. M.
  - Gebr. Schwarz, in Nürnberg.
  - Rector Dr. A. Schwarz, Wien.
  - A. M. Schwarzschild, Frankfurt a. M.
  - Rabbiner Dr. B. Seligkowitz, Cöthen, Anhalt.
  - Banquier Seligman und Stettheim, Frankfurt a. M.
  - Jacob Simon, Cöln.
  - Oberrabbiner Dr. Simonsohn, Kopenhagen.
  - Banquier Siechel, Nürnberg.
  - Rabbiner Dr. M. Silberstein, Wiesbaden.
  - Rabb. Dr. Singer, Wärpalota, Ungarn.
  - David Sladowsky, Skaisgirren bei Tilsit.
  - Bar. Sondheimer, Frankfurt a. M.
  - Rabbiner Dr. M. Steckelmacher, Mannheim.
  - Rabbiner Dr. A. Stein, Worms.
  - Rabbiner Dr. S. Stein, Schweinfurt.
  - Rabb. Dr. M. Stern, Kiel.
  - Dr. D. Stössel, Stuttgart.

Herr Banquier Samuel Strauss, Karlsruhe.

**T.**

- Herr Josef Tamarkin, Königsberg i. Pr.
- Rabbiner Dr. A. Tawrogi Kreuznach.
  - Ober-Rabbiner Thal in Arnheim (Holland).
  - Rabbiner Dr. H. Tietz, Inowrazlaw.
  - Rabbiner Dr. L. Treitel, Karlsruhe.

**V.**

Herr Rabb. Dr. H. Vogelstein, Stettin.

**W.**

- Herr Rabbiner Wagner, Leowarden (Holland).
- M. Wechselmann, Berlin.
  - Rabbiner Dr. S. Weisse, Berlin.
  - Sächs. General - Konsul Wilmsdörfer, München.
  - Louis Wolff, Hamburg.
  - S. Wolfssohn, Memel.
  - Dr. Werner, Frankfurt a. M.
  - Banquier Wertheim, Amsterdam.
  - Prof. Dr. Wertheimer, Genf (Schweiz).
  - Rabb. Dr. L. Wreschner, Samter.



- Herr Selig Mosbacher, Frankfurt a. M.
- Gebr. Moses, Frankfurt a. M.
  - Moses, in Tapiau bei Königsberg.
  - Rabbiner Dr. L. Munk Marburg.
  - S. Munk, Amsterdam.
  - Rabb. Dr. J. Mühlfelder, Chemnitz.
  - Dr. J. Müller, Berlin.

**N.**

- Herr Rabb. Dr. Neubürger, Fürth.
- Rabb. Dr. L. Nordheimer, Schwetz.

**P.**

- Herr Oberrabb. Dr. J. Perles, München.
- Kaufmann S. Permann, Leipzig.
  - Rabbiner Dr. M. Plato, Brandenburg.
  - Rabbiner Dr. R. Plaut, Frankfurt a. M.
  - Rabb. Dr. N. Porges, Leipzig.
  - Landes-Rabbiner Dr. J. Prager, Cassel.
  - Liepmann Philip Prins, Frankfurt a. M.

**R.**

- Herr A. Rapaport, Leipzig.
- M. Rapaport, Leipzig.
  - Leopold Rapp, Frankfurt a. M.
  - Banquier Moses Rau, Fürth.
  - Professor Dr. Rosenberg, Karlsruhe.
  - Adolf Rosenblatt, Regensburg.
  - Banquier Julius Rosenheim, Berlin.
  - Rabb. Dr. A. Rosenzweig, Berlin.
  - Rubin, Frankfurt a. M.
  - Rabbiner Dr. J. Rülff, Memel.

**S.**

- Herr Oberlandesrabbiner Dr. S. Salfeld, Mainz.
- Rabb. Dr. M. Salzberger, Erfurt.
  - Rabbiner Dr. M. Salzer, Stadtlengsfeld.
  - Schames, Frankfurt a. M.
  - Jacob Schapira, Memel.
  - Prof. Dr. H. Schapiro, Heidelberg.
  - Rabbiner G. Schlesinger, Hamburg.
  - Rabb. Dr. M. Schlesinger, Pinne Pr. Posen.
  - Rabb. Dr. S. Schiffer, Karlsruhe.

- Herr Hirschhorn, Danzig.  
- Oberrabb. Dr. M. Horowitz, Frankfurt a. M.  
- Rabb. L. Höxter, Berlin.  
- Rabb. S. Hurwitz Leipzig.

**I.**

- Herr Isacsohn, Berlin.  
- Commerzien-Rath Jacob Israel, Berlin.  
- D. Italiener, Berlin.

**K.**

- Herr Grandrabbin Dr. Zadoc Kahn, Paris.  
- Karger, Garz bei Stettin.  
- Karlenbach, Russ bei Tilsit.  
- Banquier Michel Katzenstein Frankfurt a. M.  
- Cantor u. Lehrer Klein, Giessen.  
- Rabbiner Dr. H. Kottek, Homburg v. d. H.  
- Dr. F. Königshover, Fürth.  
- Kurainsky, Karlsruhe.

**L.**

- Herr Stadtrath Caspar Lachmann, Berlin.  
- Rabb. Dr. E. Landau, Weilburg.  
- Professor Dr. Lazarus, Berlin.  
- Moritz Leon, Mainz.  
- Professor Dr. Leser, Heidelberg.

- Herr Cantor Marcus Levinger, München.  
- Oberrabbiner Dr. Levy, Bordeaux (Frankreich).  
- Moritz Lewin, in Frankfurt a. M.  
- Cantor und Lehrer Em. Litwack, Eberstadt bei Darmstadt.  
- M. Löwenthal, Wiesbaden.  
- Rabbiner Dr. Lüpschitz, Berlin.

**M.**

- Herr Rabb. Dr. S. Maibaum, Berlin.  
- Manuel, Frankfurt a. M.  
- Malsmann, Cigarettenfabrik Dresden.  
- Rabbiner Dr. L. Marx, Darmstadt.  
- J. Mayer, Mühlhausen Els.  
- L. Mende Banquier, Frankfurt a. O.  
- Herrmann Meyer, Frankfurt a. M.  
- Rabbiner Dr. S. Meyer, Regensburg.  
- Oberrabb. Samuel Mohliwer, Bialistock, (Russl.)  
- I. Mokatta, London.  
- Rabbiner S. Mook, Mühlhausen (Els.).  
- Mosbacher, Frankfurt a. M. Hanauerladstr.  
- Leopold, Mosbacher, Frankfurt a. M.



- Herr S. Friedländer, Berlin.
- Cantor und Lehrer, A. Fröhlich, Weilburg Reg. Bez. Wiesbaden.
  - Rabb. S. Fromm, Frankfurt a. M.
  - Abraham Fürth, Frankfurt a. M.
  - Lesmann Fürth, Frankfurt a. M.

**G.**

- Herr Rabb. Glaser in Strassburg (Els.).
- Rabb. Dr. Goitein, Marienbad.
  - Kaufmann F. Goldberg, Fürth.
  - Max Goldberg, aus Petersburg, z. Zeit Heidelberg.
  - Rabb. Dr. Isidor Goldblum Paris.
  - Goldmann, Berlin.
  - B. Goldmann, Stockholm.
  - Goldschmidt und Cie. Frankfurt a. M.
  - Selig Goldschmidt, Frankfurt a. M.
  - Kaufmann Gorfein, Königsberg, Preussen.
  - Lands-Rabb. Dr. S. Gronemann, Hannover.
  - Rabbiner Dr. N. Gross, Augsburg.
  - A. Grünbaum, Nürnberg.

- Herr Rabb. Dr. S. Grünfeld, Pasewalk.
- Kaufmann Grünberg, Danzig.
  - Banquier Gutmann, Stuttgart.
  - Ober-Rabb. Dr. J. Guttmann, Breslau.
  - W. Guttmann, London. (Stret Spitalfilds)
  - Ober-Rabb. Dr. Güdemann, Wien.

**H.**

- Herr Hackbruck, Frankfurt a. M.
- S. J. Halberstam, Bielitz (Oesterreich.)
  - Max Heimann, Berlin (Moabit).
  - Dr. H. Heinemann, Frankfurt a. M.
  - Geheimrath Banquier Helft. Berlin
  - Rabbiner Dr. Hermann, Rems pe Paris.
  - Obercantor Isaac Heymann, Amsterdam.
  - Ober-Rabb. Dr. I. Hildesheimer, Berlin.
  - Benjamin Hirsch, Halberstadt.
  - Gustav Hirsch, Messingwerk.
  - Oberrabb. M. Hirsch, Hamburg.
  - Director Dr. M. Hirsch, Frankfurt a. M.

**C.**

- Herr Rabbiner Dr. L. Cahn,  
Wiesbaden.  
- Rabbiner Dr. M. Cahn,  
Fulda.  
- Rabb. Dr. S. Carlebach,  
Lübeck.  
- Lion Caro, Berlin,  
- W. Chaies, Danzig.  
- Josef Chaim, Berlin.  
Rabbiner Dr. S. Cohn,  
Berlin. (Potsd. Br.)  
- Rabbiner Dr. P. Cohn,  
Mannheim.  
- Gebrüder Cramer, in  
Fürth.  
- Herrmann Cramer,  
Frankfurt a. M.  
- Jacob Cramer, Fürth

**D.**

- Herr Rabbiner Dr. C. David,  
Düsseldorf.  
- Rabb. Dr. L. H. Drey-  
fuss, Zabern, (Els.)  
- Dr. Dessau, Charlotten-  
burg.  
- Director Dr. S. Dessau,  
Fürth.  
- Dr. Deutsch, München.  
- Rabb. Dr. N. Deutsch-  
laender, Berlin.  
- Moritz Dorn, Berlin.

**E.**

- Herr Rabbiner Dr. A. Eck-  
stein, Bamberg.

- Herr Rabbiner Dr. Ehrmann,  
Baden.  
- Oberrabb. Dr. N. Ehren-  
feld, Prag.  
- Rabbiner Dr. Ehrentreu,  
München.  
- Isaak Eichelbaum, In-  
sterburg  
- Rabb. Dr. Eschelbacher,  
Bruchsal.  
- David Ettliger, Karls-  
ruhe.  
- Isak Ettliger, Frank-  
furt a. M.  
- R. Ettliger, Frankfurt  
a. M.

**F.**

- Herr Louis Fantrop, Fürth.  
Rabbiner Dr. W. Feil-  
chenfeld Posen.  
- Feistel, Westhofen (Els.)  
- Gebrüder Feuchtwanger,  
Fürth.  
- Lothar Feuchtwanger,  
München.  
- Siegmund Feuchtwanger,  
München.  
- Rabbiner Dr. S. Flasch-  
ner, Bernburg.  
- Siegmund Fränkel, in  
München.  
- Rabbiner Dr. Freuden-  
thal, Dessau.  
- Rabbiner Dr. S. Freund,  
Görlitz.  
- Josef Friedland, Schäch-  
ter, Mainz.



## Verzeichniss der Herren Subscribenten.

<b>A.</b>	
Herr Oberrabb. Dr. H. Adler, London.	Herr Dr. S. Bär, Biebrich am Rhein.
- Rabbiner J. Adler, Kitzingen.	- Rabbiner M. Bamberger, Bad Kissingen.
- Banquier Abel, Halle a. d. Saale.	- Rabbiner N. Bamberger, Würzburg.
- I. S. Alexander, Frank- furt a. M.	- Rabbiner S. Bamberger, Aschaffenburg.
- Julius Alexander, Berlin.	- Rabbiner Dr. Salomon Bamberger, Bingen.
- M. Altmann, Frankfurt a. M.	- Rabb. Dr. E. Baneth in Krotoschin.
- Banquier M. Altmann, Berlin.	- Director Dr. Barnass, in Pfungstadt.
- Dr. Apolant, Berlin.	- Gebrüder Bender, in Frankfurt a. M.
- Rabbiner Dr. M. Appel, Mannheim.	- Heinrich Berger, Wien.
- Gebrüder Aschermayr, Prenzlau.	- Rabbiner Dr. M. Biram, Hirschberg.
- Professor Dr. G. J. As- coli, Mailand.	- Rabbiner Dr. Bloch, Bischheim.
- Rabb. Auerbach, früher Plotzk jetzt Berlin.	- Rabbiner J. Bloch, in Brüssel.
- Rabb. Dr. S. Auerbach, Halberstadt	- Rabb. Dr. M. Bloch, in Bork.
- Rabb. Dr. Z. Auerbach, Elberfeld.	- Rabb. Dr. S. M. Bloch, Jarotschin.
<b>B.</b>	- H. Bodenheimer, in Darmstadt.
Herr Rabbiner Dr. O. Baehr in Prenzlau.	- Rabbiner Dr. J. Bondi in Mainz.
- Director Dr. H. Baer- wald, Frankfurt a. M.	Herr Rabbiner Dr. S. Breuer, Frankfurt a. M.
	- Firma Joelsohn u. Brien, Berlin.

### **Vorwort des Herausgebers.**

Von dem Bestreben geleitet, der sogen. hallachischen Literatur, soweit es in meinen schwachen Kräften steht, fördernd zu dienen, fasste ich den Entschluss, das vorliegende Buch, von dem ich eine Copie einer Handschrift der Hamburger Stadtbibliothek besitze, durch den Druck weiteren Kreisen zugänglich zu machen. Dieses anscheinend geringe Unternehmen, wollte mir nur nach Ueberwindung grösster Schwierigkeiten gelingen.

Als ich zur Herausgabe schritt, musste ich wahrnehmen, dass das Manuscript, welches derselben zu Grunde liegen soll, bis zur Unverständlichkeit corrumpt sei. Ich war nun genöthigt, meinen Wohnort Wiesbaden mit Berlin zu vertauschen, woselbst ich einen Mann mit genügender Sachkenntniss finden zu können hoffte, dem ich die Herstellung des Textes anvertrauen könnte.

In dieser Hoffnung wurde ich nicht getäuscht. Herr Heinrich Brody war so freundlich, sich dieser schwierigen Aufgabe zu unterziehen und sie, wie viele Gelehrte, z. B. S. J. Halberstam in Bielitz und andere constatirten, mit Erfolg zu lösen.

Dass aber dieses Unternehmen nicht blos Geldopfer, sondern auch viele andere erforderte, wird ein Jeder einsehen. Die Begeisterung und die gute Sache halfen mir alle diese Opfer mit Leichtigkeit überwinden und habe ich nur noch an alle Freunde der talmudischen Literatur die Bitte, durch grosse Verbreitung, des vorliegenden Werkes meine schwierige, monatelange Arbeit gekrönt zu sehen und hoffe ich, dass ein Jeder der Thoragelehrten dieses Werk als ein Nutzbringendes anerkennen wird.

**M. Schochor**

aus Wilna, z. Z. Wiesbaden.



sich handschriftlich in der Hamb. Stadtbibliothek Nr. 175, in einem Codex, der die Halachoth R. Isaac al-Fasis nebst denen des R. Mordechai b. Hillel enthält. Er ist bei Steinschneider (Catalog der Hamb. Stadtbibliothek S. 64) und bei uns (hebr. Einleitung) näher beschrieben.

Nach diesem Ms. hat im Jahre 1887 Rabb. Grossberg den Haschl. zu Taanit und Megilla edirt. Ich habe nun die Bearbeitung des Teiles zu Berachot übernommen. Es geschah dies auf Ansuchen des Herrn M. Schochor, der eine, von Rabb. Grossberg nach Cod. Hamburg angefertigte Copie dieses Teiles zum Zwecke der Herausgabe übernommen hat. Meine Thätigkeit besteht hauptsächlich darin, dass ich das Manuscript mit alten und neuen Talmud-Ausgaben, wie auch mit dem Dikduke Soferim von Rabbinowitz verglichen und so den ganz verstümmelten Text wieder herzustellen gesucht habe. Ausserdem aber habe ich noch bei den aus anderen Werken citirten oder aus solchen, ohne Angabe der Quelle entlehnten Stellen den Ort angegeben, woher sie genommen sind, und auch hie und da Manches angemerkt, was zur Erklärung des Textes beitragen kann.

Und so darf ich hoffen, dass die Freunde der talmudischen Literatur das vorliegende Werk freundlich aufnehmen und durch Abnahme zahlreicher Exemplare den Herausgeber für sein löbliches Unternehmen und seine mühevollen Arbeit entschädigen werden.

Berlin, 25. Juli 1892.

**H. Brody.**

Einleitung angiebt, die Sammlung der im Talmud enthaltenen Halachoth, die R. Isaac al-Fasi angelegt hat und die von allen Gelehrten jener Zeit überaus gelobt wird, fortzusetzen, da es der Rathschluss Gottes war, al-Fasi zu sich zu rufen, ehe er sein Meisterwerk zu vollenden vermochte. Aber nicht bloß das Werk al-Fasi's zu ergänzen gedachte R. Meschullam, sondern auch dieses zu kritisiren. Denn bei aller Achtung die R. Meschullam gegen al-Fasi hegte, konnte er doch die, wenn auch nur selten vorkommenden Fehler desselben nicht unterdrücken, wie er überhaupt die Wahrheit stets geliebt und alle zu widerlegen gesucht hat, die diese bewusst oder unbewusst verletzten. Ruhig spricht er die grossen, bedeutungsvollen Worte aus: „Ich will weder für die Worte al-Fasi's, noch für die des grossen Maimonides bürgen, sondern meine eigene bescheidene Ansicht geltend machen.“ R. Meschullam beruft sich auf seinen Vater, der ja auch den Gelehrten R. Serachja in Lunel oft widerlegt hat.

Das Sefer Haschlamah hat ca. 600 Jahre in den Bibliotheken aufbewahrt gelegen, ohne dass jemand versucht hätte, es zu veröffentlichen. Herrn Rabbiner J. Lubetzki in Paris war es beschieden, den Anfang zu machen. Er veranstaltete im Jahre 1885 eine kritische Edition des S. Haschlamah zu Baba Mezia, die vortrefflich gelungen und von der Kritik sehr günstig aufgenommen worden ist<sup>1)</sup>. Die Einleitung, die Herr Rabb. Lubetzki seiner Ausgabe voranschickt, ist, wenn auch nicht ganz frei von Irrthümern, doch ein Meisterwerk, welches ich bei der Bearbeitung vorliegenden Werkes zum Teil benutzt habe. Andere Teile des S. Haschlamah befinden

<sup>1)</sup> Siehe z. B. „Hamagid“ 1886 Nr. 8 S. 60; Kneseth hagedolah, 1886, in der literar. Abth. (Chason ha-Sifruth) S. 174—176.



des Sefer ha-Maor, hat er in Lunel wissenschaftliche Diskussionen gepflogen, wie von seinem Sohne, dem Verfasser des S. Haschl. in der Einleitung zu diesem Werke<sup>1)</sup> berichtet wird.

R. Meschullam b. Mose selbst war ein gefeierter Talmudist und stand in Eigenschaft eines Lehrers an der Spitze einer Talmudschule, die von einer grossen Anzahl wissensdurstiger Jünger besucht war. Zu seinen Schülern gehört der berühmte Verfasser des Bechinat Olam, Jedaja ha-Penini, der in seinem, in der Madrider Bibliothek (Escorial) handschriftlich befindlichen Commentar zu den hagadischen Theilen des Tractats Berachot, über den Character seines Lehrers und über dessen Wirken an der Talmudschule höchst interessante Mittheilungen macht, die wir in der hebr. Einleitung S. X—XIV zum Abdruck gelangen lassen. Zu R. Meschullam's Nachkommen zählt sich R. Meir ha-Kohen aus Narbona, Verfasser des Sefer ha-Meoroth zu den talmudischen Tractaten Berachot (woselbst er das Sefer Haschlamah seines Ahnen citirt), Chullin und der Ordnung Moed; ferner die Familie Lates<sup>2)</sup>, die eine Berühmtheit erlangte<sup>3)</sup>.

Der Zweck, den R. Meschullam bei Abfassung des Haschlamah verfolgte, war, wie er in der oben erwähnten

<sup>1)</sup> Herausgegeben von Dr. Berliner in der hebr. Beilage zu seinem Magazin 1886 nach einer von ihm in Rom aufgefundenen Handschr.; zum 2. Male abgedruckt im Sefer Hschl. zu B Mezia Ed. Lubetzky.

<sup>2)</sup> Wahrscheinlich hat die Familie R. Meschullams während einer Verfolgung oder aus anderem Anlasse Beziars verlassen und in dem nahe gelegenen Lates sich niedergelassen, daher diessr Name. Siehe den Aufsatz „Geschichtsbilder etc.“ von Dr. Friedländer in Brülls Monatsblätter I. S. 123.

<sup>3)</sup> Ein Mitglied dieser Familie ist R. Isaac Lates, Verfasser des „Schaare Zion“ (ed. und mit einer Einleitung versehen von Dr. Berliner im Ozar Tob 1885; später bearbeitet und herausgegeben von Sal. Buber, Jaroslau 1885, 8<sup>o</sup>).

## Einleitung.

---

Rabbi Meschullam b. Mose, Verfasser des vorliegenden Werkes, entstammte einer berühmten Gelehrtenfamilie<sup>1)</sup>. Sein Grossvater war R. Meschullam b. Jakob<sup>2)</sup> aus Lunel, dessen fünf Söhne Joseph, Isaac, Jacob, Aron und Ascher hervorragende Talmudisten waren. Von Letzterem berichtet Benjamin in seiner Reisebeschreibung<sup>3)</sup>, dass er viel gefastet, sich des Fleischgenusses enthalten und stets mit dem Studium der Thora beschäftigt hat. Der Vorletzte, R. Aron, war Vorsteher des jüdischen Gerichtshofs zu Lunel, welche Stelle nachher wahrscheinlich sein Neffe R. Meschullam eingenommen hat, und kämpfte für die Ehre Maimunis in dem heftigen Gelehrtenkampfe, den der More hervorgerufen hatte. Er starb, nach Angabe b. Virga's<sup>4)</sup>, im Jahre 1210.

Auch sein Vater, R. Mose b. Jehuda, nahm eine Ehrenstelle in der Gelehrtenwelt des 12. Jahrhunderts ein. Er stand in Verbindung mit R. Abraham b. David, der später gegen Maimuni geschrieben hat. Auch mit R. Serachja ha-Levi, Verf.

---

<sup>1)</sup> Siehe Minchat Kenaot von R. Abba Mari S. 85.

<sup>2)</sup> R. Meschullam b. Jakob war ein grosser Bücherfreund und liess viele wissenschaftliche Werke, unter anderen den More Maimunis, aus dem Arabischen in's Hebräische übersetzen, war aber auch Verfasser einiger selbständiger Schriften. Siehe über ihn Ibn Tibbon (Einleitung zu Bachja's „Herzspflichten“) und Zunz in Geigers Wissensch. Zeitschrift für jüd. Theologie Bd. II. S. 310f.

<sup>3)</sup> Massaot R. Benjamin S. 5.

<sup>4)</sup> Schebet Jehuda geg. Ende.







Sefer

# HASCHLAMAH

zum talmud. Tractat Berachot

von

**R. Meschullam b. Mose.**

(um 1200)

Nach einer Handschrift in der Hamburger Stadtbibliothek

zum ersten Male herausgegeben von

**M. Schochor**


aus Wilna, z. Z. in Wiesbaden.

Mit einer Einleitung und Anmerkungen versehen

von

Heinrich Brody.

---



BERLIN, 1892.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 18-19.





B  
219.

Sefer

# HASCHLAMAH

zum talmud. Tractat Berachot

von

**R. Meschullam b. Mose.**

(um 1200)

Nach einer Handschrift in der Hamburger Stadtbibliothek

zum ersten Male herausgegeben von

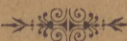
**M. Schochor**

aus Wilna, z. Z. in Wiesbaden.

Mit einer Einleitung und Anmerkungen versehen

von

Heinrich Brody.



BERLIN, 1893.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 18-19.